

Moshé Lewin

Lenins sista strid

Översatt från franska 1968

Översättningen rättad och bearbetad av MF, nov 2007

Innehåll

Ordlista	1
Förord	2
En diktatur utan fast grund	5
NEP - den nya ekonomiska politiken	12
Lenin försvinner	16
Stalin, Trotskij och georgierna	21
Den sjuke och hans övervakare	29
Lenins ”testamente”	33
Lenins ”hemliga kommission” och Georgienaffären	38
Ryssland mellan Väst och Öst	44
En reform av regeringsstrukturen	49
Om Lenin hade levat	54
Bilagor	59
<i>I. Stalins s. k. autonomiserings-projekt</i>	<i>59</i>
<i>II. Lenins anmärkningar och hans förslag om Sovjetunionens bildande</i>	<i>60</i>
<i>III. Förslag underställt Centralkommittén den 6 oktober 1922, sammanställt av Stalin i betraktande av Lenins ändringsförslag</i>	<i>61</i>
<i>IV. Stalins åsikt om Lenins brev av den 13 oktober beträffande statens monopol på utrikeshandeln</i>	<i>62</i>
<i>V. Brev från Krupskaja till Kamenev den 23 december 1923 rörande Stalins uppförande gentemot henne</i>	<i>62</i>
<i>VI. Politbyrån tillåter Lenin den 24 december att diktera</i>	<i>62</i>
<i>VII. Arbetsplan dikterad av Lenin den 27 (eller den 28) december 1922</i>	<i>62</i>
<i>VIII. Trotskij's svar till Lenin beträffande försvaret av georgierna</i>	<i>63</i>
<i>IX. Hellre mindre men bättre</i>	<i>63</i>
<i>X. Anteckning om Lenins sjukdom efter den 10 mars 1923</i>	<i>71</i>

Ordlista

För de ryska uttryck som förekommer i denna bok

Administrirovanie: ett administrativt system, grundat på tvångsåtgärder och använt av de byråkratiserade förvaltningarna.

Derzjimorda (pl. *Derzjimordij*): bokstavligt den som leder någon vid näsan; öknamn på tsarpoliserna.

Gensek (förkortning av *Generalnyj sekretar*): generalsekreterare.

Gosplan: Statsplanekommisionen.

Kombedy (förkortning av *Komitety bednoty*): fattigkommittéer i byarna i början av inbördeskriget.

Kulturnitjestvo: befordran av kulturen i dess allra vidaste betydelse.

Nepman: den som gynnas av NEP (den Nya ekonomiska politiken), nyborgerlig.

Nezavisimets: anhängare av *Nezavisimost*, den nationella oavhängigheten.

Orgbjuro: Organisationsbyrån.

R.K.I. (Bokstäverna betecknar *Robotje-krestjanskaja-inspeksija*): Arbetar- och bondeinspektionen, kommissariat med uppdrag att kontrollera förvaltningarna.

Sovnarkom (förkortning av *Sovjet narodnich komissarov*): Folkkommisariernas Råd.

Tjinovnik (pl. *Tjinovniki*): tjänsteman i nedsättande bemärkelse.

Tjinovnitjestvo: tjänstemannavälde.

Tsekist: medlem av C.K., Centralkommittén.

Volikoderjavnik: anhängare till en mycket mäktig politik, imperialist, chauvinist.

Zakkrajkom (förkortning av *Zakavkazsky Kraevoj komitet*): Partikommitté i Transkaukasien.

Det värsta som kan hända ledaren för ett extremt parti är att nödgas överta makten vid en tidpunkt, då rörelsen ännu inte är mogen för den klass' herravälde han representerar och för de åtgärder, som detta herravälde fordrar. (...) Han befinner sig alltså i ett olösbart dilemma. Vad han kan göra, motsäger alla hans tidigare handlingar, hans principer och hans partis omedelbara intressen, och vad han bör göra, kan inte göras. (...) Den som råkar in i denna skeva situation är räddningslöst förlorad. [F. Engels, *Tyska Bondekriget*]

De kommunister, som inbillar sig att man utan misstag, utan reträtter, utan talrika ändringar av det som inte gjorts färdigt eller gjorts fel kan slutföra ett sådant världshistoriskt "företag" som fullbordandet av fundamentet till en socialistisk ekonomi (särskilt i ett småbondeland), måste säkerligen räknas som förlorade. De kommunister, som inte hemfaller åt vare sig illusioner eller modlöshet och som bevarar styrkan och smidigheten för att än en gång "börja om från början" när de tar itu med en mycket svår uppgift, är inte förlorade (och kommer högst sannolikt inte att gå förlorade). [Lenin, *En publicists anteckningar*, i slutet av februari 1922.]

Förord

Ett avsevärt antal progressiva diktaturregimer har dykt upp på den internationella politiska scenen efter andra världskriget. Sovjetunionen, som firat femtioårsdagen av sin tillkomst, är emellertid den enda föregångaren till detta slags stater. Andra nytillkomna stater skulle utan tvivel kunna ta lärdom av dessa femtio års socialistiska erfarenheter om de vore intresserade av en djupare kännedom om denna första proletärdiktators öden. Så hade t. ex. det misslyckande som begicks i och med att man förenade de "agrар-industriella" i SSSR 1929-30 kunnat förutspå de kinesiska folkkommunernas nederlag, liksom det missgrepp som Nikita Chrusjtjov gjorde sig skyldig till när han 1950 ville lansera "agrарstäderna." Många perioder och händelser i den sovjetiska historien förblir dock dolda i en mer eller mindre tjock dimma, som endast till vissa delar skingrats av några enstaka forskares arbeten. Det är knappast troligt att Sovjetunionens regerande elit känner till sitt lands verkliga historia – förutom det som var och en personligen kan ha erfarit – ty egendomligt nog behandlar de marxistiska länderna sin historia som en statshemlighet. De ledande tycks tro att kännedomen om ett ofta tragiskt förflutet skulle vara nedslående för dem som skall bygga upp framtiden. Men okunnigheten om historien gör det utan tvivel svårare för de styrande att delge folket sina planer än om historiska fakta lades fram. Men så länge inte historien kan göras allmänt känd med mindre än att detta officiellt sanktioneras, förblir den dunkel, ty det är den vetenskapliga ordningen som riskerar att bli mest lidande av förstatligandet.

Den framställning som vi här presenterar av Lenin och hans tankar under sista delen av hans livstid är säkerligen inte helt ny. Många uppgifter har framkommit dels tack vare Trotskijs avslöjanden under 20-talet, dels på grund av återupptagandet av historien med Lenins "testamente", vilket framprovocerades genom SUKP:s 20 kongress. Men nyligen utkomna sovjetiska publikationer har tillåtit oss att ta upp detta ämne på nytt och att försöka åstadkomma en mera verklighetstrogen och detaljerad rekonstruktion av relationerna mellan de högsta befattningshavarna under Lenins sjukdomstid. Vi hoppas samtidigt att ytterligare kunna fördjupa analysen av Lenins "testamente", dvs. hans politiska tankar under den sista perioden av hans liv och framlägga en delvis ny tolkning.

Bland de dokument som utgör våra källor bör i första hand två omnämnas, å ena sidan den sista utgåvan av Lenins *Oeuvres* [eng *Collected Works*] (5 upplagan), som är mera komplett än de föregående och sammanställd med en utförlig förklaring, å andra sidan en "Dagbok, förd av Lenins sekreterare", innehållande tjänsteanteckningar för tiden mellan den 21 november 1922 och den 6 mars 1923, utgivna för första gången av en historisk sovjetisk tidskrift år 1963 och översatt till franska i "Cahiers du monde russe et soviétique".¹ Dessa anteckningar är lika betydelsefulla till innehållet som de är egenartade till formen. De presenteras i form av ett häfte, uppdelat i 4 spalter: datum, den

¹ *Voprosii Istorii*, 1963, nr 2. "Dagboken" är också återgiven i Lenin, *Sotjinenija (Oeuvres)*, del 45, s. 455-486; den franska översättningen i *Cahiers du monde russe et soviétique*, nr VII-2, april-juni 1967. Våra hänvisningar (*Sotj.*) överensstämmer alltid med den 5:e upplagan.

tjänstgörande sekreterarens namn, erhållna uppdrag och anteckningar angående utförandet. I den sistnämnda spalten förekommer likaså anmärkningar angående inträffade händelser under arbetsdagen på ordförandens för Sovnarkoms kontor. Hans göranden och låtanden, hans sammanträffanden, hans korrespondens och hans samtal relateras ibland dag för dag, vilket ger oss en klarare bild av Lenins arbetsmetoder, men avslöjar till en början inte något anmärkningsvärt. Vi vill emellertid påpeka att Lenin arbetar långsamt, att han inte regelbundet kommer till sitt kontor utan ofta företrar att kalla på en sekreterare för att diktera utan att lämna sin privata våning. Lenin är redan märkt av sjukdomen, hans läkare tvingar honom att vara aktsam om sin hälsa, att ofta koppla av på landet, att hoppa över vissa sammanträden i Kommissariernas Råd eller på politbyrå. Den 13 december 1922, dagen efter ett viktigt möte med Dzerzjinskij, får Lenin två allvarliga attacker och måste till sist underkasta sig läkarnas bestämda föreskrifter, skjuta upp arbetet och lägga sig till sängs. Först nu börjar "Dagboken" bli oerhört intressant. När Lenin låter kalla till sig sekreterarna för, ett uppdrag eller en diktamen, observerar dessa honom uppmärksamt, vaktar på hans ord och minsta gester för att därefter anteckna detta i "Dagboken" i form av korta kommentarer. Lenin ligger till sängs, han befinner sig i ett litet rum i sin våning i Kreml, högra handen och benet är för-lamade, nästan helt och hållet isolerad från yttervärlden, skenbart avlägsen från alla regeringsbestyr. Läkarnas föreskrifter i detta avseende är stränga och de understryks dessutom av politbyråns formella förbud.

Men anteckningarna i "Dagboken", om än mycket lakoniska, är tillräckliga för att ge oss en bild av den intensiva och häftiga kamp som Lenin utkämpar, inte endast mot sitt fysiska förfall utan också mot ledningen i sitt parti. Detta trots att han är förslamad och utan tvivel medveten om att han inte har långt kvar. Han gör mödosamt upp en helhetsbild av landets situation, han utarbetar ett handlingsprogram och försöker tvinga detta på sina kolleger inom politbyrå och i Centralkommittén. Detta program, som byråns medlemmar inte gett honom i uppdrag att utarbeta, innehåller avsevärda förändringar vad gäller regeringsmetoderna, regeringsmedlemmarna och delvis målsättningen.

Med hjälp av endast några kvinnor – Krupskaja, sin hustru, Marija Ilinitjna, sin syster och tre eller fyra sekreterare, i synnerhet Fotieva och Voloditjeva – kämpar Lenin envist för att erhålla det material han behöver för sitt arbete. Han utfrågar de ansvariga, föreslår riktlinjer att arbeta efter, han söker meningsfränder, underrättar sig om de styrandes idéer, indirekt om så erfordras, han förbereder en väldig rapport för nästa partikongress och publicerar artiklar. Han har nämligen dels från sina läkare, dels från politbyrå lyckats erhålla de nödvändiga tillstånden för en del av sin verksamhet. Men han har orsak att hemlighålla en annan del av sina aktiviteter, nämligen den komplott som den så sjuke mannen, oroad för sitt verks framtid, försöker iscensätta med hjälp av sina närmaste. "Sammansvärjningens" kärna – uttrycket emanerar från Lenin själv – utgörs av en privat kommitté, som han själv i hemlighet bildat för att undersöka de händelser som inträffat i Georgien, i vilka höga partidignitärer varit inblandade. Omständigheterna kring denna affär, som "Dagboken" ger oss möjlighet att i detalj rekonstruera, avslöjar eller konfirmerar de tre ledande personernas (Lenin, Trotskij och Stalin) personliga och politiska relationer. Samma anteckningar ger oss också en föreställning om vidden av den sjuke mannens fysiska och intellektuella ansträngningar, får oss att känna hans närvaro, hans intensiva känslor, inflytandet från hans personlighet och låter oss även uppfatta charmen i hans glädjeutbrott. Men vi är här långt ifrån "den lilla historiens" trånga ram.

Historikerna talar gärna om en "intellektuell kris" som Lenin skulle ha upplevt under dessa dagar, om en "statskupp" som han skulle ha förberett, om en revolt mot resultaten av sitt eget verk och slutligen om tragedin för en stor revolutionär som tycker sig se sitt frihets- och frigörelseideal försvinna framför sina ögon och som har intrycket av att förlora greppet om händelsernas utveckling på grund av det olyckliga sammanfallandet av sjukdomen och det svårbemästrade politiska skeendet. Längre fram kommer vi att undersöka dessa påståenden närmare.

Dessutom förblir situationen som den sovjetiska regimen befann sig i under Lenins sjukdomstid av stor aktualitet, liksom de problem som denne var tvungen att ta ställning till under de sista månaderna av sitt liv. När vi ger oss i kast med dessa frågor upptäcker vi att våra forskningar har en helt annan räckvidd än att vara ett bidrag till en biografi. Lenin ville ge den uppåtgående regimen, till vars förverkligande han bidragit, en adekvat social och ekonomisk ram samt frambringa förvaltningsmetoder som samtidigt är tillämpliga dels på denna ram, dels på revolutionens yttersta mål: detta ger NEP, den nya ekonomiska politiken. Han försöker ingjuta en viss stil i det diktatoriska maskineriet, att ge det ny energi och kraft. Hans uppträdande medför plikt- och ansvarsproblem för de ledande i en diktatur som vill vara socialistisk. Dessa tre nyckelfrågor återkommer alltid oavgjorda när en regim av Sovjets typ tillkommer och varje gång som en diktatur ger sig i kast med att utveckla ett u-land.

Den första frågan, som den ställer sig för Lenin, är att skapa jämvikt mellan de spontana ekonomiska krafterna vilka är nödvändiga vid starten, nämligen de självägande bönderna, konstnärerna, affärsmännen och, å andra sidan den centraliserade, förstatligade sektorn, mer eller mindre organiserad, som skall tillförsäkra den ekonomiska helheten en allmänt önskad riktning. Detta dilemma förekommer redan under NEP-tiden. Trots att de privatägda lantbruken och medelklassen av kapitalisttyp idag har försvunnit, är detta fortfarande ett stort problem för de styrande i Sovjet. Man har nämligen upptäckt att dessa två begrepp inte alls utesluter varandra utan kan kompletteras om de utnyttjas samtidigt på ett harmoniskt sätt.

Den andra frågan, som gäller diktaturens funktion, tar mera av vårt intresse i anspråk. I början organiserar diktaturen sig för att utföra sitt uppdrag att utveckla landet och att inrätta en större social rättvisa; principer i vilkas namn revolutionen genomförts. Men diktaturstaten har en tendens att stelna, med egna lagar och intressen, den riskerar att undergå en förvånansvärd förändring beträffande huvudmålsättningen, och dess grundare riskerar att mista kontrollen över den och kan knappast, åtminstone inte på länge, infria massornas förhoppningar. Redskapet blir ett självändamål. Ett tvångssystem som inrättats med uppgift att befordra friheten kan bli till ett förtryck, istället för att tillförsäkra de sociala krafterna utanför statsapparaten en växande del av makten. I alla stater som verkningsfullt vill utföra svåra och ofta för massorna besvärliga uppgifter, kommer oundvikligen ett privilegierat skikt att bildas, som åtnjuter en särskild prestige med både materiella och politiska fördelar. Om dessa privilegier, både ekonomiskt och socialt, inte kontrolleras och hålls inom strikta gränser blir de snart farliga och bromsar utvecklingen.

Men privilegier och makt riskerar att korrumpiera människorna. De ledande och administratörerna i en stat som uppstått ur en revolution, även om de tillhör den ofta modiga, idealistiska och stränga elit som genomfört revolutionen, lockas ofta att fästa sig mera vid privilegierna än vid den uppgift som rättfärdigar dem. I synnerhet om de finner sig desorienterade bland en mängd tjänstemän vilka varken besitter grundarnas resning eller skicklighet.

Vilka är då medlen att bevara rättrådigheten och att samtidigt undvika detta förfall? Svaret är inte lätt att ge. Allt man kan säga är att elitens moraliska uppträdande och politiska samvete har avgörande betydelse. Under dessa omständigheter är det desto mera fruktbarande att begrunda Lenins maning till kommunisterna att bevara "styrka och smidighet", vara redo att "börja om från början"; det gäller att inte förlora den kritiska andan och att kunna kämpa för att göra om allt eller mycket av det man försökt åstadkomma men misslyckats med.

I bokens huvuddel kommer vi emellertid inte att uppehålla oss vid dessa aktuella och invecklade förhållanden. Efter att ha påpekat dem här ämnar vi endast så objektivt som möjligt lämna alla nödvändiga uppgifter för att sådana reflektioner skall kunna göras.

En diktatur utan fast grund

Oktoberrevolutionens mening och framtid var för grundläggarna beroende av dess funktion som internationell katalysator och detonator: denna första gnista skulle tjäna som inspiration till skapandet av socialistiska regimer i länder vilka till skillnad från Ryssland förfogade över en adekvat ekonomisk struktur och kulturell grund. Om inte denna funktion fullbordades skulle den sovjetiska regimen inte ens kunna överleva; Lenin bekräftade ofta detta och han framhärskade i den uppfattningen även sedan flera år gått utan att hans förhoppningar infriats. I juni 1921 tillkännager han att det internationella läget ”gör det möjligt för den socialistiska republiken att existera – naturligtvis inte för någon längre tid – i den kapitalistiska omringningen”. I februari 1922 är han fortfarande lika kategorisk: ”vi har alltid förkunnat och upprepat den elementära marxistiska sanningen att socialismens seger kräver gemensamma ansträngningar av arbetarna i flera framskridna länder.”¹

Ryssland, som ensamt beträdde den revolutionära vägen, fann sig från första början ganska isolerat. Två faktorer bidrog emellertid till att man inte var så starkt medveten om denna situation: de ledandes internationalistiska uppfattning, och den ståndaktighet som den sociala agitationen i Europa visade under en viss tid. Till och med under inbördeskriget, då Ryssland för att överleva var tvunget att kämpa mot en sorts internationell kapitalism, märkte de sovjetiska ledarna inte hur ensamma de stod. Det var först vid slutet av detta krig som de minst övertygade teoretikerna och internationalisterna började förlora sina illusioner. Detta stod slutligen klart för alla. I sitt sista offentliga tal under sin karriär säger Lenin:

”’På egen hand’, sade vi oss själva. ’På egen hand’, säger oss så gott som varenda kapitalistisk stat som vi gjort några slags affärer med... Detta utgör en speciell svårighet som vi måste ha klart för oss.”²

Detta faktum skulle även leda till vissa oförutsedda konsekvenser och en revidering av vissa principer. Enligt marxismens vanligaste tolkning borde proletärdiktaturen, den första segerrika revolutionens regeringsmetod, upprättas i ett land där befolkningen huvudsakligen består av arbetare, diktaturen kommer då bara att utövas på en likgiltig minoritet. Något sådant var inte genomförbart i Ryssland, men i verkligheten var bolsjevikerna mindre besvärade av att konstatera detta än mensjevikerna. De förra accepterade den tolkning av Marx som tillät Tyskland, vilket stagnerat sedan 1850-talet, en möjlig socialistisk framgång tack vare ”en proletärrevolution tillsammans med ett bondekrig”. Desto mindre anledning fanns det att oro sig för den ryska infrastrukturen eftersom revolutionen snart skulle utbreda sig till andra länder och låta mer värdiga partibröder överta huvuddelen av utvecklingen.

Men om det andra påståendet visade sig felaktigt skulle också det första komma i en ny dager. Arbetarna har obestriddligen spelat en viktig roll i bolsjevikernas maktövertagande. Under inbördeskriget är de fortfarande den sovjetiska arméns och administrationens mest hängivna kadrar. Men detta ödeläggande krig har åstadkommit produktionsstopp i många fabriker, ibland till och med förstört dem, det har i förskott krävt en stor tribut människor, det har likaledes framkallat en spridning av arbetarna på landsbygden på jakt efter sitt uppehälle. Samtidigt blev de mest hängivna och skickligaste mobiliserade av de lokala och centrala förvaltningarna. Den administrativa tjänsten upplöste arbetarklassens olika rangställningar, i synnerhet inom de sektorer där förtrupperna rekryterades: metallurger, järnvägs- och gruvarbetare. Att utnyttja arbetarna i den administrativa apparaten har kanske varit den tyngsta bördan för det ryska proletariet, i vilket inte ingick mer än tre miljoner industriarbetare. Lenin konstaterar det själv: ”Proletariatets styrka har mattats särskilt genom systemets skapande”³ och han tillägger att proletariet har avvikit från den klass det utgör. Om än arbetarna blivit dödade i strid, integrerade i den administrativa apparaten eller demoralise-

¹ *Sotj.*, del 44, s. 9 och 418. *Valda verk i 10 band*, bd. 10, s. 354 och 419

² Tal på Moskvasovjetens plenum den 20 november 1922, *Sotj.*, del 45, s. 304. *Valda verk i 3 band*, bd. 3, s. 650

³ *Ibid.* s. 106.

rade på grund av hungersnöd och den svartabörshandel man tvingades utnyttja för att överleva,⁴ så var resultatet i vilket fall som helst tragiskt. Revolutionen som framställdes som arbetarklassens maktövertagande och som verkligen var det till stor del, fick ett annorlunda resultat vid slutet av inbördeskriget därför att pionjärerna dödades under denna uppgift. Två år efter Oktober hade sovjeterna förlorat det direkta maktutövandet. I mars 1919 konstaterar Lenin med stor indignation men med största uppriktighet, att ”sovjeterna, som till naturen var administrativa organ för arbetarna men som på grund av den beklagligt låga nivå undervisningsväsendet och massornas utbildning stod på, i själva verket inte var annat än regeringsorgan som leddes av det mest avancerade skiktet i proletariatet och inte av de arbetande massorna”.⁵

Från det ögonblick man medgav proletariatets misslyckande förlorade diktaturen oundgängligen ett efter ett av de grunddrag man tillskrivit den. Den revolutionära makten anses inte längre helt stödja sig på arbetarklassen, inte ens på en större del av den. Men i verkligheten bör diktaturen inte enbart räkna med ett tunt skikt av avancerade arbetare, ty då kommer den inte att överleva någon längre tid. Partiet, inom vilket arbetarna bara utgör en minoritet, övertar proletariatets roll och är på samma gång den revolutionära maktens arm och svärd. ”Bourgeoisin”, säger Lenin, ”förstår mycket väl att ”arbetarklassens styrka” just nu i verkligheten består av denna klass’ starka förtrupp: det ryska kommunistpartiet.”⁶ På ett annat ställe skriver han att partiet är diktaturens starkaste grundpelare, vilket avviker från den marxistiska teorin. Väl organiserade och vägleda tillhåll de lokala cellerna och grupperna samtidigt både chefer och underordnade för den kamp som fördes på alla fronter och för alla administrativa och ekonomiska tjänster. En amerikansk historiker som man svårigen kan misstänka för att vara kommunistympatisör, skriver:

”De vita måste slå en fiende som visserligen fick kämpa mot avfallingar, korruption och ohörsamhet, men som inom partiet över hela landet fortfarande förfogade över en mängd vältränade och disciplinerade män.”⁷

Är inte det att hylla det mäktiga redskap som Lenin smitt och som kanske nu tog en utveckling som han inte förutsett? Partiet innehade den verkliga makten och uppbar bördan. Redan efter revolutionens första månader och till och med före den förstörelse inbördeskriget åstadkom, framgick det klart att arbetarklassen ensam inte var i stånd att regera och inte ens att leda de fabriker där de arbetade. Företagskommittéerna, arbetarråden och arbetarkontrollen, vilka var spontana och genuina skapelser utförda under den revolutionära hänförelsen omedelbart efter maktövertagandet och inspirerade av en ytterst frisinnad anarkosyndikalism, berättigades helt av Lenins *Staten och revolutionen*. De medförde dock bara oreda och ineffektivitet ägnad att förlama landets produktionsapparat. Man blev tvungen att sätta stopp för denna inriktning och istället försöka finna en ny; många såg däri ett förräderi mot de socialistiska idealen men Lenin höll med största energi fast vid sina krav: att disciplinen tillförsäkrades genom ledarna (edinonatjalie) och att administrationen fick ett övervägande inflytande. Redan före inbördeskrigets blodbad på arbetarklassen fanns en stor spricka mellan teori och praktik i proletärdiktaturen. Men det skulle bildas flera.

Vi har sett i ett av citaten att Lenin skrev orden ”arbetarklassens styrka” inom citationstecken. Partisanförtruppen hade inte längre större delen av sina trupper bakom sig; dess sociala bas skulle hädanefter sättas inom citationstecken. De mest lysande hjärnorna inom ledningen kände att partiet på något sätt saknade förfäste men det var en teoretisk illusion om man trodde att denna situation skulle kunna vara länge. Detta sociala tomrum skulle snart fyllas av andra skaror än dem man från början förutsett.

Den industriella administrationen börjar nu framträda – trots att industrin ännu är svag – men vid sidan om den finner man i de lokala och centrala förvaltningarna en stor mängd tjänstemän som

⁴ Ibid. s. 103 och 106.

⁵ *Sotj.*, del 38, s. 170.

⁶ *Sotj.*, del 39, s. 412 och del 44, s. 106.

⁷ Donald Treatgold, *Twentieth Century Russia*, Chicago, Rand McNally & Cie, 1959, s. 181.

enligt Lenin är gamla tsarbyråkrater och dessa intar en allt viktigare plats i det politiska livet. Regimen kunde säkert inte undvara ett sådant regeringsmaskineri men enligt Lenins mening är det en skamlig anomali. Dessa tsartjänstemän, om vilka den ryska termen "tjinovniki" tillräckligt väl antyder karaktären, bojkottade först den nya regimen, men lät sig så småningom övertygas: "de kom allesamman tillbaka, vilket var vår olycka",⁸ sade Lenin. Vi vet inte vad som skulle ha hänt om de inte hade återkommit, men vi vet vad som hände nu: "Upptill har vi, jag vet inte hur många, men som jag tror i alla fall endast några tusen, maximum några tiotusental av våra egna. Men ner-till har vi hundratusentals gamla tjänstemän, som vi övertagit från tsaren och från det borgerliga samhället och som dels medvetet, dels omedvetet motarbetar oss."⁹ Inför denna förvaltning, vilken knappast var stämplad av det sovjetiska inflytandet, står Lenin förbryllad och svarslös. Hans analys är dessutom inte helt och hållet korrekt, ty detta maskineri har tvärtemot de ifrågavarande tjänstemännens strävan, socialt sett blivit ett verkligt stöd för partiet. Det utför sina uppgifter tämligen väl och det är trots allt bundet vid partiet genom det faktum att det i alla fall till viss del består av element som är tillgivna den nya regimen i mycket högre grad än Lenin säger. Låt oss med anledning av detta se på ett annat vittnesmål av värde, nämligen Trotskij's:

"Röda Arméns demobilisering av fem miljoner man spelade ingen liten roll i danandet av byråkratin. De segerrika befälhavarna skaffade sig ledande poster i de lokala sovjeterna, inom ekonomin och undervisningen, och de införde överallt den styresform som säkrat segern i inbördeskriget. På så sätt blev massorna på alla kanter gradvis undanskuffade från verkligt deltagande i ledningen av landet."¹⁰

Det antal platser som upptogs av dessa stridande var av mycket större omfattning än man skulle kunna tro med anledning av Lenins uppgifter om att endast några tiotusental kommunister skulle utgöra toppskiktet inom förvaltningen, ty alla grader av dem blandade sig med massan av "tjinovniki".

I själva verket är Lenin djupt oroad och missnöjd med det sätt på vilket makten utövas och samtliga administrativa organs sätt att lösa sina dagliga uppgifter. Han upphör inte att kritisera inbördeskrigets hjältar som visar sig inkompetenta att klara sina uppgifter i fredstid – Lenin är den ende som ostraffat kan göra detta. Till och med i Moskva, där några tusen av de bästa kommunistkadrarna samlats, avslöjar och gisslar han rutinen och likgiltigheten.¹¹ Kommunisterna låter sig undertryckas av ett främmande inslag och det är inte de som i verkligheten bestämmer sakernas gång.

"Vad är det då som fattas? Det är uppenbart: det fattas kultur hos det skikt kommunister som har hand om förvaltningen. Om vi tar Moskva med dess 4700 kommunister i ansvarig ställning, och om vi tar det väldiga byråkratiska maskineriet, denna massa, så måste vi fråga oss: vem leder vem? Jag betvivlar i hög grad, att man kan säga att kommunisterna leder denna massa. Sanningen att säga leder de inte, utan blir ledda."¹²

Alla de företeelser vi räknat upp utövar ett starkt inflytande på maktfunktionerna och undgår kontroll från någon myndighet. Under det att arbetarklassen försvagas, förstärker partiet sin ställning. Det finns naturligtvis arbetare bland de nya medlemmarna, men också ett avsevärt antal bönder och särskilt intellektuella tjänstemän, som i vissa fall kommer från andra politiska led. Banden med grundarnas ideologi blir allt svagare; de är till och med helt eliminerade när det gäller nykomlingar som inträtt i partiet bara för att dra nytta av privilegierna. På några år har hela partiets politiska och kulturella nivå sjunkit avsevärt: "De allra flesta partimedlemmarna är inte tillräckligt politiskt bildade för att man skall uppnå den verkligt proletära ledning som behövs i denna svåra tid, särskilt

⁸ *Sotj.*, del 45, s. 290. *Valda verk i 10 band*, bd 10, s. 510-11

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Trotskij, *Den förrådada revolutionen*, Bokförlaget Röda rummet, 1983, s. 68.

¹¹ Jfr. O prodnaloge, *Sotj.*, del 43, s. 234.

¹² *Sotj.*, del 45, s. 95. *Valda verk i 10 band*, bd 10, s. 460-461

om man tar i betraktande att landets jordbrukare som är förhärskande i antal, nu vaknar upp och snabbt utvecklas till en oberoende politisk klass.”¹³

Även om arbetarna var i majoritet inom partiet skulle detta inte förändra något, de skulle i alla fall inte kunna bromsa utvecklingen mot småborgerlighet. Detta vet Lenin¹⁴ och han inser den stora faran i att partiet kan kvävas av den småborgerlighet som är så förhärskande i Ryssland. I gengäld är han mindre medveten om den fara som från ett helt annat håll dyker upp vid horisonten.

Partiet, som skall styra de arbetare som står utanför organisationen, är benäget att inta samma dominerande ställning till de egna – och denna makt utövas ännu starkare på andra sociala klasser. De flesta arbetare, till och med de som arbetar inom storindustrin och som i teorin således skulle utgöra maktens starkaste stöttepelare, är alltför obildade för att verkligen kunna hjälpa till att utarbeta politiken och utöva regeringsfunktionerna. Med detta förstås arbetarna som grupp, för individuellt uppnådde många av dem höga tjänster inom partiet, vilket på detta område förblev troget mot doktrinen och rekryterade sina kadrar från arbetarklassen. Det var samma interna elit som ensam kunde ta på sig både ledningen och partimedlemmarnas utbildning, vare sig de var arbetare eller kom från andra sociala klasser.

Den proletära diktaturen, som omständigheterna hade omvandlat till en diktatur bestående av en socialt skiftande minoritet, blev dock snart en diktatur som helt dominerades av partiet. Men på detta stadium var maktkoncentrationen ännu inte avslutad. I ett brev till Centralkommittén i mars 1922 måste Lenin foga sig i ett nytt uppenbart faktum: ”Det måste erkännas”, säger han, ”att partiets proletärpolitik för närvarande inte fastställts av det verkliga antalet medlemmar utan av den oerhörda auktoritet som odelat innehåller av det mycket tunna skikt som man skulle kunna kalla det gamla partigardet.”¹⁵ Den egendomliga dynamik som driver utvecklingen mot en allt större maktkoncentration fördelad på ett allt mindre antal händer, fortsätter att verka. Man skulle kunna säga att ett olycksöde vidlåder den sovjetiska regimen, men det är riktigare att se ursprunget till denna utveckling som en förening av särskilt besvärliga omständigheter. Inbördeskriget har haft ett mera bestämt och varaktigt inflytande på denna regim än vad man i allmänhet tror. Knappt installerad och fortfarande osäker beträffande sin organisation och sina metoder har den utsatts för en stor påfrestning, den har fått inrikta sin kraft på ett enda mål: att segra för att kunna överleva. Vi vill gärna insistera på det faktum att inbördeskriget just avslutats och att regimen utformats lika mycket genom detta krig som genom partiets doktriner, eller genom doktrinen om partiet, i vilken många historiker ser Lenins ”arvssynd”.

Under striderna mot den starka vita armén, som var välutrustad och underhållen av flera västerländska länder, framtvingades en strikt centralisering och ett starkt envælde. Meningsskiljaktigheterna bland de ledande inom partiet upphörde emellertid inte under denna period, de minskades endast på grund av den inbördes solidariteten mot fienden. Förbudet mot fraktionsbildning och tvister som alltför djupt berörde problemen uppstod inte förrän efter kriget. Den konstant alarmerande situationen och det utdragna kritiska läget fordrade en ständig mobilisering av kadrar, att förflytta dessa från en front till en annan eller från ett militärt till ett ekonomiskt uppdrag och vice versa. Ett demokratiskt tillvägagångssätt skulle inte ha tillåtit sådana lösningar; de möjliggjordes endast genom order, utnämningar och tjänsteförflyttningar. Dessa metoder som inte alls förutsetts i teorin eller i stadgarna, men som dock användes under tre år har nu blivit en verklighet för partiet. Att uppifrån utnämna en sekreterare till en av partiorganisationerna har blivit en naturlig sak. De lokala organisationer som saknar personal vänder sig ibland själva till hierarkin och ber dem tillhandahålla chefer, för övrigt tillsatte man redan de ansvariga för viktigare tjänster utom partiet. När man åter fick fred övergavs inte dessa vanor och en särskild byrå (utjraspred) i Centralkommittén fortsatte med att fördela kadrarna efter behov. Tillvägagångssättet var effektivt men otaliga protester fram-

¹³ Ibid. s. 19.

¹⁴ Ibid. s. 18, 19.

¹⁵ Ibid. s. 20.

fördes ändå, ty på detta sätt blev det lätt för Centralkommitténs sekretariat att omplacera en politiskt besvärlig person som opponerade sig, till en annan mindre viktig eller mer avlägsen tjänst. De protester som framfördes, speciellt i samband med att man lanserade NEP, mot denna metod som ansågs odemokratisk och stridande mot den valprincip som stadgades i partibestämmelserna var dock föga verkningsfulla. För att göra slut på denna politik, som gav Orgbjuro (organisationsbyrå) en fruktansvärd makt inom partiet, fick man företa en fullständig omorganisation av systemet i ledningen, en ändring som var nästan revolutionär.¹⁶ Men med införandet av NEP, med full hungersnöd, med Kronstadtrevolten och med hotet av ett allmänt bondeuppror, var det inte rätta ögonblicket att släppa efter på kontrollen. Under mars–april 1921 föreföll situationen ännu allvarligare än tidigare och Lenin som var angelägen om att inte förlama partiet, den enda makt han förfogade över, förbjöd bildandet av partifraktioner och förbehöll Centralkommittén rätten att ur partiet utesluta medlemmar som anklagas för detta. Var det ett handlande i nödtvång, ett temporärt beslut,¹⁷ eller kanske frukten av en felkalkyl och brist på klarsynthet? I vilket fall som helst skulle denna åtgärd betunga partiets och landets framtid och den skulle ytterligare förstärka politbyrå, dess sekretariat och dess Orgbjuro. Själva Centralkommitténs position försvagas. Alla angelägenheter av vikt tycktes mer och mer passera genom politbyrå; de höga tjänstemännen och även folkkommissarierna överlämnade alla de angelägenheter som de själva inte var i stånd att lösa till den högsta instansen och vid den 11 partikongressen klagar Lenin bittert över detta.

Denna situation döljs emellertid delvis av Lenins närvaro i *Sovnarkom*, men endast så länge han kan hålla sig kvar på sin post, och politbyrå ägnar sig snarare åt att utarbeta stora nationalpolitiska riktlinjer och åt att lösa principproblem. Likväl diskuterade Lenin själv inom byrå många allmänna problem som borde ha avslöjat *Sovnarkoms* aktivitet och när han sedan allvarligt insjuknar står politbyrå som landets nyckelinstitution. Sekretariatet som leder det administrativa arbetet för byråns och Centralkommitténs räkning förblir till synes ett maskineri av underordnad betydelse, men med de nya förfaringssätten inom partiet framstår det klart vilken fruktansvärd makt dess ledare kunde utöva.

I april 1922 utnämns Stalin till generalsekreterare – *gensek* på partispråket. Vid denna tid är han fortfarande folkkommissarie för nationalitetsfrågor och för ännu någon tid också kommissarie i Arbetar- och bondeinspektionen, en uppseendeväckande förening av makt och duglighet vilket endast den kloke Preobrazjenskij insåg. Från detta ögonblick är man inte längre så långt ifrån den situation som Trotskij, som kritiserade Lenins åsikter om partiets organisation, hade förutspått redan 1903-04: ”Partiets organisation kommer att ta själva partiets plats; Centralkommittén tar organisationens plats och slutligen intar en diktator Centralkommitténs plats ...”¹⁸ Trotskij's enda misstag bestod i att betrakta Lenins centralisering som en ”personcentralisering”: Lenins uppfattningar dolde inte ett personligt maktbegär och det politiska maskineri som Lenin och Trotskij bidragit till att skapa skulle slutligen vända sig mot dem själva.

För att bättre förstå Lenins politiska tankar under de sista månaderna av hans liv, vill vi beröra en annan aspekt på maktkoncentrationen. Bolsjevikerna trodde med största allvar på proletära diktaturens doktrin. Partiets substitution av proletariatet, som först var ett rent faktiskt tillstånd, fick inte utan tvetydighet införas i doktrinen; man betraktade den som en övergående företeelse i väntan på att arbetarna i de stora fabriker skulle omorganiseras och att industrin skulle förstärkas. I verkligheten påbörjades det administrativa väldet i fabriker, och i hela landet installerade sig byråkraterna för en lång tid framåt. Lenin förklarade denna situation genom bristen på en adekvat ekonomisk grundval. Detta tillstånd var föga besvärande så länge som revolutionära förhoppningar fortfarande existerade i Europa: men sedan blev detta handikapp tragiskt. Lenin sade att även fast

¹⁶ Jfr. Carr, *Socialism in One Country*, 1924-26, del 2, London, Macmillan, 1959, kap. 19, särskilt s. 201-214.

¹⁷ Jfr. Carr, *Mellan Lenin och Stalin*, Sovjet 1923-24, Bo Cavefors förlag, 1979, Appendix. Trotskij, op.cit., s. 73: ”Förbudandet av fraktioner var också att betrakta som en exceptionell åtgärd, som skulle slopas så fort en allvarlig förbättring inträtt i situationen.”

¹⁸ Loc.cit. Bertram D. Wolfe, *Lénine et Trotsky*, Paris, Calmann-Lévy, 1951, s. 142.

Ryssland hade den mest avancerade politiska regimen i världen, så hade det ännu inte lyckats bygga upp grunderna för en nationalekonomi. Avsaknaden av en socialistisk grundval, som man hade fastställt den, innebar att ingenting ännu var definitivt vunnet: ”Den döende kapitalismens fientliga krafter kan ännu ta makten ifrån oss.”¹⁹ Termerna i den historiska materialismens grundformel förvänds sålunda av sina trognaste anhängare. De socio-ekonomiska grunderna vilka är nödvändiga för att förverkliga maktens officiella mål saknas alltså. Den nya regimen befinner sig i ett slags ”dubbelt tomrum”. Det första som saknas är proletariatet, det andra är en ekonomisk infrastruktur. Professor Carr menar att proletärdiktaturen snarare var *in posse* än *in esse*.²⁰ Man är långt avlägsen från de optimistiska, utopiska och ensidiga uppfattningar som framställdes i *Staten och revolutionen* år 1917, där alla problem tycktes lösta i förväg genom Pariskommunen. De stridande som var vana att se politiken i samband med en reell ekonomisk och social bakgrund finner en avvikande situation, där en regerande elit utan social grund förkroppsligar en sorts ”ren politisk makt” och tvingar sin vilja på ett samhälle vars dynamiska spontanitet under NEP strävar mot mål som är motsatta partiets.

Lenin och den leninistiska doktrinen måste anpassa sig till denna nya situation. Den centrala plats som tilldelas partiet i den leninistiska strategin och den friare tolkning som Lenin ger marxismen bör dock inte tillskriva honom, som vissa gör, hela ansvaret för vissa företeelser såsom den politiska maktens progressiva krympning, vilken beskrivits tidigare och som till slut ledde till envælde. Leninismen är utan tvivel inte fulländad: Partiets envælde över proletariatet ingick inte i Lenins planer, det utgjorde snarare resultatet av en serie totalt oförutsedda omständigheter. Trots Trotskijs fina intuition är det fel att tro att den maktkoncentration som uppstod vid hans häftiga sammandrabbningar med Stalinregimen var resultatet av 1903-04 års idéer och splittring. Det är istället historien om en annan period, om händelser efter revolutionen och sättet på vilket de påverkat doktrinen, som är koncentrationens ursprung. Varken ”krigskommunismen” eller de diametralt motsatta begrepp som utgör NEP kan hänföras till de förrevolutionära bekymren och teorierna. När freden en gång vunnits försökte Lenin tillförsäkra den politiska makten säkra grunder genom att skapa en ekonomisk infrastruktur och avslöja folkets och kadrarnas låga kulturella standard. Lenin visste att i den situation hans regim befann sig kom politikern före ekonomen, men tanken att detta skulle kunna bli varaktigt tillfredsställde honom inte. Han fann sig inte i att under någon längre tid begagna sig av detta enda politiska maktmedel, vilket många i vår tid betraktar som det mest inflytelserika och avgörande.²¹

De stridande utsattes även för en annan besvikelse just som de kommit över sina illusioner om ”krigskommunismen”. Om grundkonstruktionerna saknades vid uppbyggnaden, kunde man inte direkt gå över till socialismen och ännu mindre till kommunismen. Lenin lugnar de otåliga och upprepar att det endast är en övergångsperiod som nu börjar, en period för vilken han tillåter en förlängning av NEP-politiken. Och ändå är han mycket väl medveten om de faror som därigenom hotar regimen: hotet utifrån, en inre oro, men också faran av att kommunisterna själva skall urarta under pressen av en korrumpad omgivning. Lenin som fortfarande är av den åsikten att kommunisterna i realiteten inte är de ledande utan tvärtom blir ledda, säger vid den 11 partikongressen:

”Här har försiggått något liknande det som vi som barn fick höra på historietimmen. Man lärde oss: det händer att ett folk besegrar ett annat folk, och då är det folk som vunnit segrarfolket och det som kuvats det besegrade. Det är mycket enkelt och begripligt för var och en. Men vad sker med dessa folks kultur? Här är det inte så enkelt. Om det folk som segrat har en högre kultur än det besegrad, så tvingas det sin kultur på det besegrade folket, och om det är tvärtom, så förekommer det att den besegrade påtvingar erövraren sin kultur. Är det inte något liknande som skett i RFSR:s (Ryska sovjetrepublikens, *MF ann*)

¹⁹ *Sotj.*, del 44, s. 148 och del 45, s. 109.

²⁰ Carr, op.cit. del 1, s. 97-99.

²¹ Politikens företrädare framför ekonomin, i en mening som säkerligen skiljer sig från den klassiska marxistiska uppfattningen, behandlas av Lenin särskilt i *O nachej revoltsii*, *Sotj.*, del 45, s. 378-382 och i texten som vi har återgivit i ingressen. Jfr även Carr, op.cit. s. 123-124.

huvudstad, har det inte blivit så att de 4 700 kommunisterna (nästan en hel armédivision, och samtliga de allra bästa) underkastat sig en främmande kultur? Här kunde man visserligen få intrycket, att de besegrade är i besittning av en hög kultur. Men så är inte fallet. Deras kultur är eländig och obetydligt, men ändå har de mer kultur än vi.”²²

Denna text visar att Lenin var mycket medveten om de faror som hotade hans regim. Även om utvecklingen längre fram i historien skulle bli en annan än den han antog, så måste man erkänna att Lenin var en man som först analyserade situationen och därefter utan omsvep delgav partiet och hela landet den verkliga situationen som han såg den.

²² *Sotj.*, del 45, s. 95-96. *Valda verk i 10 band*, bd 10, s. 461

NEP - den nya ekonomiska politiken

Under de förhållanden vi nämnt måste sovjetregimen lösa många problem då inbördeskriget var slut: hur skulle man t. ex. undvika en konfrontation med Väst i väntan på nya revolutioner i Europa eller i Asien, hur skulle man förhindra en maktupplösning, eller snarare, hur skulle man bevara den ideologiska och moraliska renlärigheten hos partiet och hur skulle man få ett slut på det byråkratiska gisslet? Svaren på dessa problem var inte lätta att finna och förhållandet blev ännu mera komplicerat genom att man införde ett egendomligt och oväntat ekonomiskt system, kallat ”Den nya ekonomiska politiken” (NEP). Detta system antogs på grund av det trängande behovet att avhjälpa den nedgång i vilken landet och i synnerhet jordbruket hamnat. Efter två år visade sig NEP välgörande, men bolsjevikerna såg det som ett verk av djävulen.

För att rädda landet från nederlag måste man enligt Lenin tillåta jordbruket vissa friheter som var nödvändiga för att produktionen skulle kunna återupptas och landet försörjas. Dessa eftergifter kan kallas en kapitalistisk injektion: ”detta är en kapitalism, som vi kan och måste begränsa, ty denna kapitalism är nödvändig för böndernas breda massor och för privatkapitalet, som måste driva handel på ett sådant sätt att böndernas behov tillfredsställs. Det hela måste ordnas så, att den kapitalistiska hushållningens och den kapitalistiska omsättningens vanliga förlopp möjliggörs, eftersom detta är nödvändigt för folket och ingen existens är möjlig utan detta. Inget annat är nödvändigt för detta läger – allt det övriga kan de finna sig i.”¹ (1) Lenin genomför alltså en operation som sällan förekommit i historien. Han tillåter en viss kapitalism hos jordbrukarna i utbyte mot att den politiska makten kvarstannar i händerna på bolsjevikerna. Detta är naturligtvis förmånligt för dessa men medför också en viss risk. Många av de ledande fruktar att ”en för patienten så välgörande medicin skall visa sig dödlig för läkaren”. Och kommentarerna utifrån lät inte heller vänta på sig. Regimens fiender hoppades att NEP som nu återinförde kapitalismen, om än i begränsad omfattning, skulle leda till bolsjevikernas fall. Alla inom partiet godtog i början NEP som den enda möjliga lösningen, men det dröjde inte länge innan många såg den som ett förräderi. Partiledarna var oroliga och inte utan orsak, för nu förlorade man de illusioner som krigskommunismen skapat – man fick återupprätta handeln med jordbruksprodukter och även privathandeln. Detta invercade på samtliga områden i Sovjet och ledde till korruption och upplösning, så även för staten och partiet. Man borde ha givit Rosa Luxemburg rätt när hon sade:

”Den leninska jordreformen har skaffat socialismen på landsbygden ett nytt mäktigt folklager av fiender, vilkas motstånd kommer att bli mycket farligare och segare än de adliga storgodsägarnas var.”²

Utan att ifrågasätta reformen säger Lenin ungefär samma sak om jordbrukarna. De ryska bönderna, som utgjorde en grupp om hundra miljoner, var föga intresserade av de socialistiska försöken, de kunde till stor del varken läsa eller skriva och var till på köpet mycket lågproducerande. I denna grupp grydde konstant en viss revolutionsanda, som i form av pugatjevtjtjina, eller bondeuppror, ofta hade besvärat tsarerna. Fördelen med NEP var att en friare handel tilläts, men de politiska olägenheterna av splittringen som hade orsakat reformen, tycktes öka. NEP tycktes böra binda jordbrukarna ännu fastare vid det kapitalistiska systemet och avlägsnade dem från partiets kollektivprinciper.

Men värre var att NEP ledde till ett pånyttfödande av den kapitalistiska klassen med affärsmän, köpmän och fabrikanter, både nytillkomna och gamla. Det var alltså inte bara revolutionen som fortsatte att svika proletärerernas³ förhoppningar, utan jordbrukarna bildade också ett antibolsjevistiskt centrum med ledare som skulle be, hövas i händelse av konflikt med partiet. Alla insåg faran av att bönderna knuffades mellan *nepmany*-sidan, eller den nya bourgeoisin, och de

¹ *Sotj.*, s. 85-86. *Valda verk* ibid., s. 452

² Rosa Luxemburg, *Den ryska revolutionen*, Federativs, 1968, s. 37

³ 1921 bekräftade Lenin offentligt att fram till dess hade bönderna och inte arbetarna – på vilka den tyngsta bördan vilat – dragit mest fördel av revolutionen. Jfr. *Sotj.*, del 44, s. 46. Detta visar sig ännu riktigare ett år senare.

traditionella borgarkadrarna som fortfarande var fientligt inställda till regimen och som eventuellt också fick hjälp från främmande kapitalistländer, vilka drog fördel av en väldig ekonomisk och militär överlägsenhet.⁴ Lenin var inte mindre betryckt än de andra ledande över de hotande framtidsperspektiven. NEP var en satsning, vars seger inte var given på förhand. Inom partiet ställde man sig fortfarande frågan: ”*Kto kovo?*” ”Vilka skall segra?”

Under denna tid gjorde bolsjevikerna en stor ansträngning för att uppnå ett skede av fredlig uppbyggnad. Under den period som inleddes i mars 1921 med införandet av den Nya ekonomiska politiken fram till 1922, då de första glimtarna av hopp kunde skönjas genom en god skörd och genom att bönderna lugnat ner sig, försökte man intensivt komma fram till nya förvaltningsmetoder och avhjälpa de misslyckanden som begåtts. Men det var också en period av stor teoretisk förvirring hos de ledande. Många uppfattningar och åsikter som tidigare godtagits måste revideras under trycket av omständigheterna. Lenin undgår inte förvirringen, han blir medveten om den samtidigt som han blir offer för den. I augusti 1921 skriver han att revolutionen varit borgerligt-demokratisk mellan november 1917 och den 5 januari 1918 och att det socialistiska stadiet började först med inrättandet av den proletära demokratin. Men i samma text framgår även att en annan periodisk växling sammanträffade med den som antogs på hösten 1918. Det socialistiska stadiet skulle ha uppnåtts då fattigkommittéerna, eller *kombedy*, bedrev sin klasskamp mot kulakerna på landsbygden. Men det bör påpekas att dessa *kombedy* försvann efter 1918.⁵ I oktober 1921, två månader efter ovannämnda artikel, framträder en ny periodisk växling. Revolutionens borgerligt-demokratiska skede avslutas inte förrän 1921. Och litet senare förekommer en något annorlunda version: Oktoberrevolutionen skulle helt och hållet ha varit en proletär revolution, som ”i förbifarten” genomförde en borgerligt-demokratisk revolutions uppgifter.⁶ Denna osäkerhet är i verkligheten inte så förvånande. Endast på lång sikt skulle Oktoberrevolutionens resultat kunna avslöja dess verkliga karaktär. En annan sak är hur man teoretiskt skall rättfärdiga NEP och vilken strategisk definition man kan ge den? Rörde det sig om en ”reträtt” med avseende på den föregående perioden – man avstod varken från krigskommunismens mål eller metoder, vilka betraktades som mer eller mindre förhastade – eller hade man istället återgått till de riktlinjer som antagits på våren 1918? Och i detta senare perspektiv var krigskommunismen bara en tillfällig och mycket felaktig politik.⁷ Lenin sympatiserar inte med någon av dessa idéer men i sitt sista tal återkommer han till idén om ett ”återtåg”, om att ge efter för att därigenom göra en större framryckning.⁸

Allt detta ger oss inte en tillräcklig förklaring av NEP. Som en lång övergångsperiod borde den nödvändigtvis först vara en strategisk reträtt, sedan ett återupptagande av utvecklingen. Lenin försökte få en smula ordning i all denna förvirring genom att framföra teorin om ”statskapitalism”, som han framställde i sin skrift ”Om naturaskatten” efter att ha lanserat NEP, utan att tesen om början av det socialistiska stadiet därför övergavs. Denna uppfattning som redan framförts efter februarirevolutionen och även i början av 1918, inspirerades av erfarenheterna från den tyska krigsekonomin som var starkt förstatligad och hårt kontrollerad. Det fanns emellertid en väsentlig skillnad mellan denna och den sovjetiska ekonomin: staten var inte kapitalistisk utan proletär och besatte direkt många viktiga ekonomiska positioner.

Lenin använde uttrycket ”statskapitalism” därför att han räknade med ett samarbete med den ryska kapitalismen och särskilt med det stora utländska kapitalet. Han ansåg att Ryssland behövde genomgå en längre kapitalistisk utvecklingsperiod för att kunna tillgodogöra sig organisations-

⁴ Jfr. kap. I, not 20.

⁵ Texten från augusti 1921 är återgiven i *Sotj.*, del 44, s. 101-102. Den 6 november 1918, vid Sovjetkongressen, säger Lenin: ”Städernas Oktoberrevolution blev inte en verklig Oktoberrevolution för landsbygden förrän sommaren och hösten 1918.”

⁶ *Sotj.*, del 44, s. 145, 102, 147.

⁷ Jfr. Carr, *The Bolshevik Revolution*, del 2, s. 273-8.

⁸ *Sotj.*, del 45, s. 310 och längre fram. *Valda verk i 3 band*, bd 3, s. 648

metoderna och de tekniska kunskaperna för att förvärva det kapital och de intellektuella resurser som arbetarstaten ännu inte förfogade över. Denna skulle givetvis hela tiden vara på sin vakt och skapa nödvändiga övervaknings- och kontrollmetoder. Lenin hoppades sålunda bygga upp socialismen ”med utländsk hjälp”. Han ansåg att utlandet skulle ha intresse av detta genom de vinster som kunde göras. En annan egendomlighet i denna teori bidrog till att den snarare mottogs kritiskt och reserverat av de övriga ansvariga, däribland Preobrazjenskij, Bucharin och Trotskij. Enligt Lenin var kapitalet inte längre statens huvudfiende, utan den splittrade sektorn av anarkistisk småborgerlighet, som var mistrogen mot all statlig planering och disciplin. Endast det stora kapitalet besatt de egenskaper som var nödvändiga för utvecklingen: en förmåga att organisera i stor skala, en strävan att planera och sinne för disciplinen. Arbetarstaten var alltså tvungen att förena sig med kapitalismen för att kunna bekämpa det skadliga inflytandet från den vacklande småborgerligheten. Lenin säger: ”Den proletära staten måste gå samman med statskapitalismen mot den småborgerliga anarkin.” Och i en tidigare text från samma år framför han en åsikt som redan uttrycktes år 1918, nämligen att ”den småborgerliga anarkin är hos oss socialismens huvudfiende.”⁹

Men man måste ha klart för sig att de ifrågavarande småborgarna inte är några andra än jordbrukarna. Vad blev det då av den strategi som strävade mot en förening med jordbrukarna, som ansågs vara av så grundläggande betydelse? Under historiens lopp skulle Stalin lösa denna djupa motsägelse genom metoder som gjort honom ryktbar. Lenin föreslog andra lösningar, vilka han dock själv aldrig kunde förverkliga.

Statskapitalismens tvetydiga teori skulle snart råka ut för ett säreget öde. Den hade skapats för att fylla flera funktioner samtidigt: först och främst för att skingra alla illusioner om det sovjetiska samhällets socialistiska karaktär och därefter skulle den i marxistiska ordalag fastställa arten av den i Ryssland pågående övergångsperioden samt fastställa hur utvecklingen av denna period skulle kunna leda Ryssland till en socialism, vars grundförutsättningar ännu inte fanns. Begreppet statskapitalism, vilket betraktades som kapitalismens mest fullbordade politiska och sociala skapelse och därmed också den som direkt föregick socialismen, kunde endast uppfylla sina uppgifter förutsatt att teorin befanns styrkt i de särskilda förhållanden som existerade i Ryssland. Denna teori fick dock överges två år senare. Då Lenin inte uppnått det önskade samarbetet med det utländska kapitalet försökte han istället med jordbrukarna. Vi skall återkomma till denna fråga, låt oss bara konstatera att NEP för ögonblicket visade sig fördelaktigt för landets ekonomi – en fredlig uppbyggnadsperiod verkade ha inträtt utan att man riktigt visste hur länge den skulle vara. Utan att uttala sig bestämt verkade det som om Lenin medgav att det rådande förhållandet under en fortsatt kapitalistisk inringning ”naturligtvis inte skulle vara någon längre tid”.¹⁰

För att lyckas med detta företag fick man företa en omorganisation, särskilt vad beträffar den konkreta planen.

För denna helt nya situation saknades erfarenhet, referensramar och vetenskapliga grunder för att kunna utarbeta ett handlingsprogram. Det byråkratiska systemet var det första som skulle omarbetas. Men Lenin erkänner: ”Vi vet inte hur vi skall bära oss åt”.¹¹ Han trodde under en viss tid att initiativet skulle komma från landsorten. Det tycktes honom att det var lättare att utexperimentera och lära sig goda förvaltningsmetoder inom begränsade administrativa enheter, ty ”byråkratins onda koncentreras naturligtvis till centrum”. Men ställd inför fakta ändrade Lenin sig snart. Utan att upphöra med att utpeka Moskva som den olycksbringande byråkratiska slentrianens centrum anklagade han de lokala inflytelserika personerna för bestickning och ljusskygga metoder samt för deras dåliga exempel.¹² Man fick således slå ner på de mest avancerade arbetarna, på

⁹ *Sotj.*, del 44, s. 108 och del 43, s. 206.

¹⁰ *Ibid.* s. 4. Jfr. s. 21. Han är dock mera optimistisk på andra ställen.

¹¹ *Sotj.*, del 43, s. 234.

¹² *Sotj.*, del 45, s. 197-201.

proletäreliten och därmed på partiet. Tack vare det stöd han åtnjöt från en grupp arbetare och fattiga bönder, kunde han börja om på nytt genom att utnyttja böndernas neutralitet som tillfredsställts tack vare NEP. Eliten skulle besitta klara teoretiska och praktiska kunskaper samt vidsträckta maktbefogenheter. Vid behov skulle den kunna använda våld för att ”organisera tvångsåtgärder i arbetarnas intressen.”¹³ Detta enligt en gammal formulering från 1917.

För ögonblicket existerade inte elitens främsta vapen, nämligen ett klart handlingsprogram. I sitt sista tal frågar Lenin sig: ”Hur skall vi omorganisera?”, och han svarar: ”Det vet vi ännu inte.” Det andra vapnet, som man alltid kunde tillgripa, skulle även det anpassas till en period av fredlig uppbyggnad och handelsekonomi. Lenin börjar nu omorganisera Tjekan och minska dess privilegier. Det största problemet att lösa är hur man skall bevara renlärigheten hos den elit som besitter den absoluta *makten*? Varifrån skall man få garantier mot ett eventuellt förfall?

¹³ Formuleringen användes den 21 november 1917. *Sotj.*, del 35 s. 110.

Lenin försvinner

Det fantastiska administrativa maskineri som bildats under inbördeskriget blev en avgörande faktor för den bolsjevikiska segern. Även om Lenins kritik var mycket hård så kunde han inte underlåta att konstatera framgången. Han säger att segern under åren 1917-1921 inte kunnat vinnas utan att man skapat krigsmaskineriet och staten. Han tillägger också att ”det var ett stort och hänförande arbete”.¹ Men i Ryssland sker händelserna slag i slag och man går från den ena krisen till den andra. Fördelaktiga faktorer blir snart till förbannelser och leder till dåliga resultat. Krigets följder kan också spåras bland personerna i partiledningen. Snart uppträder en särskild grupp bland de ledande som snabbt klättrar uppför rangskalan. De måste vara hårda, skickliga organisatörer och utan överdrivna samvetsbetänkligheter kunna använda den väldiga makt som diktaturen under kriget tilldelat dem, för vad som begärdes av dem var att de till varje pris skulle hemföra segern.

Krigsslutet resulterade inte omedelbart i avspänning. Inte förrän två år senare blev man medveten om att en ny epok just påbörjats. Införandet av NEP framstod som en nödåtgärd för att avvärja en katastrof. Regeringsmaskinen fortsatte således helt naturligt att under ännu en tid fungera som den gjort tidigare. Det förhållandet att fraktionsförbudet tillkom först efter inbördeskriget visar klart att det rörde sig om en kamp för livet. Ett visst antal personer lämnade då Sekretariatet och Centralkommittén, bland dem de tre sekreterarna Krestinskij, Preobrazjenskij och Serebrjakov, samtliga blivande vänsteropponenter och offer för de stalinistiska utrensningarna. Kaganovitj, Uglanov, Jaroslavskij och Molotov lyckades emellertid betecknande nog nå den högsta toppen. De var alla blivande stalinister och var nästan alla realistiska och praktiska handlingsmänniskor.²

De omvälvningar som inbördeskriget åstadkom lämnade förutom partiet endast det administrativa maskineriet, vilket var tillräckligt motståndskraftigt och välorganiserat till landet. Inom alla övriga områden måste man reorganisera och förnya. Men det administrativa maskineriet och i ännu högre grad än tidigare partimaskineriet, fortsätter sin utveckling mot allt hårdare diktatur. Detta förlopp som i början utan tvivel överensstämde med Lenins önskan resulterade dock i allt fler tendenser mot vilka han var dåligt rustad, ty efter tre prövande år av krig, kamp, arbete och osäkerhet blir han sjuk.

Lenin var allvarligt sjuk redan vid slutet av 1921 och tvingades då upphöra med sin verksamhet under flera veckor. Under våren året därpå inskränktes och försämrades hans arbetsförmåga konstant. Så plötsligt, den 25 maj 1922, sker en allvarlig försämring: förlamning av högra handen och benet samt rubbning – eller till och med förlust – av talförmågan. Tillfrisknandet sker långsamt och med stor svårighet. Senare säger Lenin till Trotskij: ”Jag kunde varken tala eller skriva, och jag blev tvungen att lära om allt på nytt igen.”³ Hans starka konstitution hjälper honom ännu en gång, men han återupptar inte sitt arbete förrän den 2 oktober. Hans hälsa är dock inte helt och hållet återställd. De tecken på trötthet och sjukdom som Lenin visade och hans ofta förekommande frånvaro från arbetssessionerna passerade inte ouppmärksammas för *Sovnarkoms* och politbyråns medlemmar. Frågan om en efterträdare framställdes allt oftare inom den absoluta ledningen. Lenins offentliga återkomst blev en prövning för honom. Alfred Rosmer, som såg honom framträda vid Internationalens 4 kongress den 13 november 1922, vittnar: ”De som såg honom för första gången sade: Det är fortfarande Lenin.” Alla övriga såg emellertid Lenin annorlunda, istället för den dynamiske Lenin de känt var mannen framför dem svårt märkt av sjukdom, hans ansiktsuttryck hade stelnat och rörelserna var mekaniska. Hans sätt att tala som vanligen var entydigt, snabbt och säkert, var istället tveksamt och knaggligt. Lenins assistent under denna tid var honom till dålig hjälp och ersattes av Radek.⁴

¹ *Sotj.*, del 44, s. 106.

² Efter att effektivt ha hjälpt Stalin att slå ned vänsteroppositionen blev Uglanov ändå bucharinist år 1928.

³ Trotsky, *My Life*, Penguin, 1971, s. 495.

⁴ Alfred Rosmer, *Moskva under Lenin*, Partisanförlaget, 1971, s. 175.

Lenins återgång till det offentliga livet skulle inte vara länge. Den 13 december tvingar en ny attack honom att definitivt dra sig tillbaka. Hans aktiva del i händelseförloppet under 1922 är således mycket begränsad. Det är viktigt att man är medveten om detta faktum för att förstå vad som hände under denna tid, vilken kom att spela en avgörande roll för det sovjetiska Rysslands kommande öden. Regeringsmaskineriet, som bildats av Lenin mera på grund av de rådande omständigheterna än av en överlagd tanke, skulle fortsätta att fungera utan honom. Hans kamrater inom politbyrån vände sig vid att själva fatta beslut och fick smak för detta oberoende. Men deras sätt att arbeta och handla präglades av deras erfarenhet och rutin.

I början av 1922 godkände Lenin, och kanske var det på förslag av honom själv, Stalins utnämning till generalsekreterare. Denna befattning var ännu inte så betydande, men skulle under årets lopp bli avsevärt viktigare. Detta förvånade kanske Lenin men det var hans egen frånvaro som bidrog mycket härtill. Under det att Lenin förlorade sin arbetsförmåga och makten därvid gled honom ur händerna, så framträdde den allt självsäkrare Stalin mer och mer i opposition mot Lenin. Han omgav sig med män i sin smak och hade för övrigt redan under inbördeskriget skapat en falang som var honom tillgiven. Några av medlemmarna i politbyrån kände inte ens till detta. Fenomenet blir helt uppenbart när man granskar ”utrikeshandeln” och i ännu högre grad Georgien-konflikten: två tillfällen då Lenin fick kämpa mot sina partikamrater för att försvara sin ställning och som åter speglar regimens alla problem vid dess högsta ledares försvinnande från den politiska scenen.

Problemet med statens monopol på utrikeshandeln framstod klarare vid slutet av år 1921, då Miljutin, sovjetisk delegat vid Riga-underhandlingarna, lovade att detta monopol skulle avskaffas.⁵ Man vet inte vem som gav honom dessa instruktioner, men det är troligt att majoriteten av partiets ledare försökte klara upp denna fråga i NEP:s anda. Bucharin, Sokolnikov, Frumkin och många flera som tvivlade på kommissariatets för utrikeshandeln förmåga att sköta de internationella ekonomiska affärerna, var angelägna att utveckla dessa så snabbt som möjligt och förordar därför att monolets stränga bestämmelser antingen skulle mjukas upp eller helt avskaffas. Stalin var också anhängare till en av dessa teser. Men Lenin såg däri ett stort misstag som skulle skada landets intressen. Enligt honom var det inte bara oförståndigt utan också utan tvivel olycksbringande att tillåta de utländska exportörerna att komma i direkt kontakt med landets privata affärsmän, *nepmany*, ty ”utlandet skulle då köpa upp allt vi har av värde”. Men det viktigaste argumentet hänförde sig till den verkliga sociala grunden i Ryssland, nämligen bönderna. Utan tvivel bröt ändå smugglare mot det statliga handelsmonopolet – de som ansåg att monolet skulle mjukas upp vidhöll alltså detta – men, fortfarande enligt Lenin, rörde det sig här bara om en mindre grupp och det skulle vara en helt annan sak om man fick ”att göra med alla jordbrukare, vilka skulle försvara sig som en man och bekämpa den makt som försökte motverka deras egna intressen”.⁶

Lenin samlade bevis för att försöka övertyga Centralkommittén om riktigheten i sina idéer. Endast genom att strängt bibehålla monopolprincipen skulle enligt Lenin landets ekonomiska svaghet kunna förebyggas. Man fick räkna med möjligheten att utlandet skulle kunna komma med förmånliga erbjudanden, för att inte tala om de fördelaktiga villkor som den ryska jordbruksproduktionen skulle kunna uppnå på den internationella marknaden. Även den minsta spricka i försvaret kunde innebära ett slut på den svaga nationella industrin och istället åstadkomma en förening mellan den internationella kapitalismen och de ryska affärsmännen och bönderna mot sovjetmakten.

I mars tycktes Lenins argument ha segrat och monolet bekräftades genom en rad förordningar, men härmed var saken inte avgjord. Lenin konstaterar med oro att regeringen och Centralkommittén fortfarande har denna fråga på dagordningen och ifrågasätter dess lösning genom att tid

⁵ *Sotj.*, del 44, s. 562-563.

⁶ Hemligt brev till Kamenev den 3 mars 1922, publicerat första gången 1959 (*Sotj.*, del 44, s. 247). Jfr. även brevet till Stalin den 13 oktober 1922, publicerat 1950 (*Sotj.*, del 45, s. 221, *Valda Verk i 3 band*, bd 3 sid 629ff).

efter annan framställa nya förslag om ändringar. Denna oupphörliga inblandning skadar avsevärt de sovjetiska handelsdelegaternas underhandlingar med främmande länder. Krestinskij, som då är delegat i Berlin, meddelar Lenin detta. Utlandet, som antog att statsmonopolet skulle avskaffas, föredrog antagligen att hellre vänta på möjligheten att komma i kontakt med de privata köpmännen, än att förhandla under osäkra premisser, vilket var fallet med den sovjetiska regeringen. Lenin som nu blivit irriterad, kräver i ett brev till Stalin att monopolprincipen skall bekräftas på nytt och att all opposition skall förbjudas.⁷ Det är kanske vid detta tillfälle som Lenin upptäcker att *gensek* inte alls är överens med honom utan istället bemöter honom med växande tillförsikt. På Lenins brev tillfogar Stalin följande anteckning: ”På detta stadium motsätter jag mig inte det formella förbudet mot en inskränkning av handelsmonopolet. Men jag tror i alla fall att detta kommer att bli oundvikligt med tiden.”⁸ Lenins förslag godkändes av politbyrån den 22 maj, men under hans frånvaro, som förlängdes av hans första förlamning, tog motståndarna till monopolet slutligen hem segern. Några dagar efter Lenins återgång till arbetet vid Centralkommitténs sammanträde den 6 oktober blev Sokolnikovs förslag lagfäst av plenum. Detta förslag tenderade att införa betydande förändringar i det statliga monopolet. Lenin som på grund av sjukdom inte var närvarande vid mötet, uppfattade beslutet som en dolkstöt riktad direkt mot honom. Som vanligt kastade han sig in i striden för att av Centralkommittén kräva en revidering av beslutet och han började sondera terrängen för att erhålla revansch vid nästa plenum.

Först och främst krävdes Centralkommitténs medgivande att frågan på nytt skulle få tas upp på nästa dagordning och för att erhålla detta, skickar Lenin brev på brev till medlemmarna i politbyrån, *tsekisty*, till Centralkommittén och till flera höga tjänstemän. Han sammanträffar med Stalin och andra nyckelpersoner och försöker aktivt men diskret få stöd från de mest betydelsefulla medlemmarna i regeringen. Dessa aktiviteter upptar det mesta av hans tid. Ett betecknande faktum: den 11 oktober inbjuder han Trotskij till ett samtal för att bl. a. diskutera detta problem. Två dagar senare sänder han ett brådskande brev till politbyrån, i vilket han i bestämda ordalag kräver en revidering av beslutet. Byrån måste ge efter: den bestämmer att Centralkommitténs medlemmar skall rösta i överensstämmelse med Lenins begäran. Denna gång tillfogar Stalin en anteckning till Lenins brev: ”Kamrat Lenins brev har inte fått mig att ändra åsikt beträffande riktigheten i det beslut som Centralkommitténs plenum fattade den 6 oktober rörande utrikeshandeln.”⁹ Men han, liksom de flesta *tsekisterna*, gav till slut efter och lämnade sitt medgivande till en ny prövning av frågan ”i betraktande av kamrat Lenins enträgna förslag att uppskjuta plenums verkställande”. Huvuddelen av Centralkommittén accepterar således på grund av Lenins ”enträgna förslag”. I väntan på sammanträdet försöker Lenin mobilisera sympatisörer och han ”bearbetar” även Centralkommitténs medlemmar. Men hans hälsotillstånd försämrades och han insåg att han inte skulle kunna närvara vid detta plenum. Eftersom han visste att Trotskij också försvarade monopolet, föreslog han denne den 12 december att de skulle göra gemensam sak. Trotskij svarade genast, men tog samtidigt tillfället i akt att återuppta sin gamla idé om en förstärkning av *Gosplans* roll, särskilt när det gällde att reglera utrikeshandeln. Lenin föredrog dock att uppskjuta denna fråga och nöjde sig med att förklara att han var redo att göra eftergifter. När en principöverenskommelse träffats i fråga om de viktigaste punkterna yrkade Lenin, för övrigt i allt hjärtligare ordalag, på att Trotskij skulle åta sig att försvara deras gemensamma tes, vilka deras meningsskiljaktigheter än var beträffande *Gosplan*: ”I vilket fall som helst ber jag Er att vid nästa plenum åtaga Er försvaret av vår gemensamma åsikt.”¹⁰ Från den 12 till den 15 december upprätthåller de båda männen en

⁷ Brev till Stalin av den 15 maj 1922, okänt före 1959 (*Sotj.*, del 45, s. 188).

⁸ *Ibid.* s. 548.

⁹ Återgivet av Fotieva, *Iz vospominanij o Lenine*, Moskva, 1964, s. 28-29. Brevet är återgivet i bilaga IV.

¹⁰ Lenins första brev till Trotskij angående monopolet skrevs den 12 december. Trotskij svarade samma dag. Dagen därpå skriver Lenin åter till honom och bekräftar deras överenskommelse i monopolfrågan, men antyder sin tvekan beträffande Gosplan-problemet. Dessa brev har publicerats av Trotskij i *La Révolution défigurée (De la Révolution)*, Paris, Les Editions de Minuit, 1963), s. 155-158 [Svensk översättning: *Stalins förfalskarskola*]. Denna korrespondens är för närvarande publicerad i *Sotjinenija*, delarna 45 och 54, utom ett brev som förekommer hos Trotskij.

omfattande korrespondens mellan sig och likaså med några höga tjänstemän, vilka vunnits för Lenins tes. Låt oss påminna om att Lenin under denna tid förberedde sig att lämna den politiska scenen. I händelse av ett misslyckande skulle man göra ett nytt försök inför den kommunistiska falangen vid nästa sovjetkongressen och senare också inför partikongressen.

Den 15 december konstaterar Lenin: ”Kamrat Trotskij, jag tror att vi är överens i alla väsentliga punkter och jag ber Er därför tillkännage vår solidaritet inför plenum.” Han tillägger i ett post-scriptum att han orubbligt skall avvisa alla försök att åter förhala och uppskjuta förhandlingarna under förevändning att han är sjuk och att man gärna ser att han själv skall kunna delta i diskussionen. ”Jag oroar mig oändligt mycket mera för ett uppskjutande, som skulle innebära att vår politik blir ganska instabil inom ett av dess viktigaste områden.”¹¹ I ett brev till Stalin och de andra medlemmarna i Centralkommittén meddelar han samma dag att han har vidtagit nödvändiga åtgärder för att dra sig tillbaka, men – och detta måste ha gjort sensation hos tsekisterna – han tillkännager också: ”Jag har slutit ett avtal med Trotskij om försvaret av mina åsikter rörande frågan om statens monopol på utrikeshandeln.”¹²

I Centralkommittén och inom politbyrån var de ledande i hemlighet upptagna med problemet att utse en efterträdare. Trotskij framkallade tack vare Lenins stöd endast större fientlighet hos dennes gamla kamrater i förskingringen, dvs. pionjärerna eller som de kallades ”de gamla”. Dessa, i vilkas ögon Trotskij bara var en arrogant och outhärdlig inkräktare, slöt leden efter Lenins brev. Framtidens ledare, vilka kunde skönjas under dessa dagar, utgjordes av ett tremannavälde bestående av Stalin, Kamenev och Zinovjev. Dessa hade sitt hat till Trotskij gemensamt och önskade avstänga hans väg till makten.¹³ Lenin gick faktiskt ännu längre i ett annat post-scriptum i sitt brev, där han åter bekräftade sitt motstånd till att uppskjuta förhandlingarna och övertygad som han var om Trotskijs förmåga, sade han också ”att Trotskij inte på något vis skulle försvara hans åsikter sämre än han själv”.¹⁴ Ett sådant tal tillspetsade inte endast situationen utan framkallade också misstro och avundsjuka inom politbyrån.

Den 18 december samlades Centralkommittén i plenum och upphävde sitt tidigare beslut, som orsakat Lenin så mycket besvär. Stalin hade gett med sig utefter hela linjen, vilket redan då var hans favoritmetod när han märkte att han var i underläge. Lenin som nu var sängliggande gladdes över den hemförda segern och gratulerade Trotskij hjärtligt: ”Man skulle kunna säga att fästningen intagits utan svärdsdrag, genom en enkel manöver. Jag föreslår att vi inte stannar härvid utan fortsätter offensiven...”¹⁵ Längre fram skall man erfara följderna av detta brev, vilket fick Stalin att förlora sitt sinneslugn. Låt oss för ögonblicket nöja oss med att dra några slutsatser av ”monopolslaget”.

Om Lenin tänkt sig att tillämpa NEP under någon längre tid, var han också medveten om den fara den utgjorde för regimen. Alliansen med bönderna skulle inte kunna komma till stånd utan eftergifter, men å andra sidan kunde man inte göra eftergifter utan att på andra håll bibehålla vissa säkerhetsgarantier. Alltså ingen fri utrikeshandel, vilket skulle innebära att makthavarna frantogs alla medel att kontrollera priserna och producenten-jordbrukaren. Bönderna hade heller inget behov av politisk frihet: ”Utan kapitalism kan bönderna varken leva eller producera, medan de emellertid kan undvara socialistrevolutionärernas och mensjevikernas propaganda.” På detta område vill Lenin inte lura någon eller utöva någon slags demagogi: ”Vi kan varken utlova frihet eller

¹¹ *Sotj.*, del 54, s. 325-326. *Collected Works* vol. 45, s. 604-05

¹² *Sotj.*, del 45, s. 338. *Collected Works* vol. 45, s. 602-03

¹³ Vi kan inte här studera relationerna mellan Trotskij och de andra medlemmarna inom politbyrån under Lenins sjukdomstid. Man kan läsa härom hos Deutscher, *Den avväpnade profeten*, Carr, *Mellan Lenin och Stalin*, Sovjet 1923-24, Bo Cavefors förlag, 1979, och Daniels, *The Conscience of the Revolution*, Harvard University Press, 1960.

¹⁴ *Sotj.*, del 45, s. 339. *Collected Works* vol. 45, s. 603

¹⁵ *Sotj.*, del 54, s. 327-328. *Collected Works* vol. 45, s. 606

demokrati.” Det bör påpekas att denna inskränkning endast var tillfällig: ”Vi kommer inte att bevilja någon frihet så länge som vi inte är helt säkra för en attack från bourgeoisin.”¹⁶

Studiet av utrikeshandeln tillåter oss att belysa en annan fråga: vilken karaktär hade den leninistiska riktningen? Det framgår klart att Lenins åsikter och förslag inte automatiskt accepterades, trots sin framskjutna ställning är han ofta tvungen att kämpa mot de andra medlemmarna i ledningen, som under denna tid utgörs av ett verkligt kollektiv. Förutom medlemmarna av politbyrån kan också tsekisterna göra sina åsikter gällande och även kämpa för att erhålla majoritet. Lenin måste således liksom alla andra försöka värva sympatisörer, manövrera och övertala för att hans förslag skall vinna gehör. Tack vare sin stora prestige, sin skicklighet som taktiker och sin övertalningsförmåga får han dock ofta övertaget när det gäller att lösa principproblem. När så erfordras organiserar Lenin sina åsiktsanhängare på sätt som skulle kunna betraktas som fraktionellt, om nu någon hade vågat utslunga en sådan anklagelse mot honom. Denna metod tycks anmärkningsvärd, eftersom Lenin ju själv förbjudit all fraktionsbildning. Man säger ofta att Lenin var ”Rysslands herre”. Det är dock nödvändigt att man har klart för sig att han inte var en diktator i sitt parti, utan en ledare. Hans ledning var obestridlig och obestridd, men krävde en ständig tanke- och organisationsinsats av honom, han måste hela tiden arbeta för att behålla ledningen.

Lenin förlorar visserligen inte sin prestige på grund av ett års sjukdom, men han tappar ändå greppet om händelsernas utveckling. Att opponera sig mot Lenin blir ett sätt att hävda sig, vilket Stalin inte nekar sig under det ifrågavarande året. Han använder sig i själva verket mycket oftare av denna metod än vad man trodde före vissa nyligen utgivna sovjetiska publikationer. Om Lenin saknar majoritet i en fråga som han anser vara av stor vikt söker han Trotskijns hjälp mot Stalin och de andra ledarna. Det är till Trotskij han vänder sig när han på något sätt är i nöd. Den andra konflikten som vi skall studera belyser ännu bättre dessa företeelser.

¹⁶ *Sotj.*, del 45, s. 120 och del 44, s. 54.

Stalin, Trotskij och georgierna

Under åren 1920-21 var relationerna mellan de sex nationalrepublikerna (Ukraina, Vitryssland, Georgien, Azerbajdzjan, Armenien och RSFSR – Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken) reglerade genom en rad inte klart fastställda bilaterala fördrag mellan den Ryska sovjetrepubliken och var och en av de fem andra republikerna. I kraft av dessa fördrag upprättades ett samarbete inom ekonomi, försvar och utrikespolitik. Varje republiks regering var uppbyggd på samma sätt som i RSFSR och den centrala ledningen tillförsäkrades praktiskt taget överallt genom de mellanhänder som utgjordes av varje lands Centralkommitté. Dessa styrde i sin tur de lokala regeringarna men var underställda Centralkommittén och politbyrån i Moskva genom partiets interna disciplinband. Den andra sammanhållande faktorn som förstärkte regimens ställning var arméns centralisering, fastän republikerna, utan att formellt tillstånd förelåg, fick förfoga över särskilda militära enheter.

De tre kaukasiska republikerna, vilka intresserar oss särskilt, blev inte sovjetiska förrän år 1920 och Georgien inte förrän i början av 1921. Detta skedde i och med att de erövrades av röda armén, vilken mer eller mindre fick hjälp från de lokala kommunisterna och den ryska arbetarbefolkningen, som var numerärt överlägsen i dessa länders industriområden. Ordzjonikidze var den politiskt ansvarige och samtidigt den militäre ledaren för röda armén vid kaukasiska fronten under inbördeskriget och det var han som militärt erövrade de kaukasiska republikerna. Efter kriget stannade han kvar och representerade Moskva i detta område som chef för partiets kaukasiska byrå, kallad *Kavbjuro*. Efter 1921 uppmanar Lenin denna *Kavbjuro* att åstadkomma en ekonomisk sammanslagning av de tre republikerna inom ramen för en transkaukasisk federation, särskilt beträffande kommunikationerna, postväsendet och utrikeshandeln. Partiets regionala ledning döps om till *Zakkrajkom*. Ordzjonikidze går med stor iver in för denna uppgift, han utvecklar all sin erfarenhet och använder sig av några av de metoder han lärt sig från inbördeskriget. Men fastän han själv är georgier stöter han sig med oppositionen i den lokala Centralkommittén. De georgiska kommunisterna som i huvudsak inte motsatte sig ett stärkande av banden med RSFSR och det sovjetiska systemet, ville samtidigt bevara sin nationella självbestämmanderätt.

För att erhålla stöd och popularitet i Kaukasus, där de nationella känslorna var starka och nyligen väckts av friheten under en mensjevikregering vilken just avskaffats med våld, framhöll de georgiska kommunisterna med större kraft än någon annan nationell grupp inom partiet oberoendeprincipen inom ramen för det sovjetiska systemet. För övrigt förvärrades georgiernas opposition mot Ordzjonikidze, särskilt på grund av hans uppträdande som prokonsul, då han inte fäste någon större vikt vid de lokalansvarigas åsikter. Oppositionen var till och med så hätsk, att Lenin vid slutet av år 1921 medgav att projektet var förhastat och att man först måste förbereda terrängen genom en propagandakampanj.¹ Motsättningarna mellan representanten för Centralkommittén i Moskva, kraftigt understödd av Stalin, vars politiska betydelse ökat tack vare hans nya befattning som *gensek*, och de georgiska tsekisterna intensifierades. Ty även de åtnjöt stöd, nämligen från den inflytelserike Macharadze, vilken ända till dess var anhängare av *Zakkrajkom*. Macharadze var känd för sin internationalism, vilket på sin tid fick honom att kämpa mot den av Lenin så omhuldade principen om självbestämmanderätt. Han kunde knappast anklagas för någon ”nationalistisk avvikelser”, något som georgierna hädanefter ständigt anklagades för av Stalin och Ordzjonikidze.

Georgierna saboterade i största möjliga utsträckning de åtgärder som Ordzjonikidze vidtog för att förverkliga den ekonomiska sammanslagningen av de tre republikerna. De upprättade bl. a. militära

¹ Nationalproblemet och relationerna mellan det sovjetiska Ryssland och de kaukasiska republikerna har behandlats i detalj av Richard Pipes. *The Formation of the Soviet Union*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1964, kap. 5 och 6.

vaktposter vid Georgiens alla gränser samt fordrade uppehållstillstånd etc.² Under det att Ordzjonikidze förberedde en ny attack fick georgierna sin revolutionära militärkommitté och senare också sin republiks Sovjetkongress att anta formella resolutioner angående okränkbarheten av deras nationella oberoende. Den anti-federationistiska karaktären i dessa resolutioner framgick helt klart. I mars negligerade emellertid Ordzjonikidze den georgiska oppositionen – han räknade istället med de mera fogliga ledarna i Armenien och Azerbajdzjan – och kungjorde ett förslag till konstitution för Federationen. Detta förslag, som samtidigt utlovade ett bibehållande av republikernas suveränitet, innebar också bildandet av en federal regering. Spänningen mellan Stalin och Ordzjonikidze å ena sidan och de georgiska tsekisterna å den andra skärptes ytterligare. Moskva-representanterna menar att de georgiska tsekisternas nationalistiska strävanden borde ”brännas på ett glödhett järn”.³

Denna envisa och skiftande kamp fortsätter under hela 1922 och ger ofta eko ända till Moskva. Problemet som var det allvarligaste, men inte det enda, stimulerade de ledande att normalisera och klarlägga landets hela inrikespolitiska system. Upphovet till detta problem var svårigheten att upprätta relationer mellan republikerna, och det hade uppkommit i ett ögonblick då den Sovjetiska staten började träda ut på den internationella arenan. Den 10 augusti 1922 anmodar därför politbyrå *Orghjuro* att bilda en kommission, vilken till Centralkommitténs nästa sammanträde skulle förbereda ett förslag till bestämmelser beträffande relationerna mellan RSFSR och de andra republikerna. Lenin var sjuk och förlorade alltmer kontrollen över utvecklingen. De ledande hade bråttom och kanske hade de redan en bestämd uppfattning om vilka slutsatser de skulle komma till, ty kommissionen bildades redan dagen efter politbyråns beslut härom. Sammansättningen av denna kommission är inte utan intresse. Representanterna för den Ryska sovjetrepubliken var Stalin, Kujbysjev, Ordzjonikidze, Rakovskij, Sokolnikov och antagligen också Molotov, som var ordförande vid ett av kommitténs sammanträden. De andra republikernas representanter utgjordes av Agamaly-Oglj (Azerbajdzjan), Mjasnikov (Armenien), Mdivani (Georgien), Petrovskij (Ukraina) och Tscherviakov (Vitryssland).⁴

I spetsen för kommissionen stod naturligtvis Stalin som folkkommissarie för nationalitetsfrågor – han skulle inneha denna befattning ungefär ett år till. Då han som *gensek* hade en stark ställning, kunde han påverka sammansättningen i de kommissioner som upprättades av politbyrå. Den kommission, som vi här intresserar oss för, bestod mycket riktigt till övervägande del av hans politiska meningsfränder. Det var Stalin själv som med mästarehand avfattade kommissionens resolution rörande de ömsesidiga relationerna mellan RSFSR och de oavhängiga republikerna. Ett projekt som benämndes ”självstyrelse”, eller ”autonomiseringsprojektet”, och som innebar att dessa ”oavhängiga republiker” rätt och slätt skulle ingå i den Ryska sovjetrepubliken som ”autonoma republiker”. Projektet förordade också att den Ryska republikens regering, dess VTIK (Centrala exekutivkommittén) och dess *Sovnarkom* hädanefter skulle utgöra hela regeringen.⁵

Stalins text skickades för utlåtande till Centralkommittéerna i varje republik, men han erhöll samtycke endast från Azerbajdzjan och Armenien, vilka styrdes av Stalintrogna. Alla de övriga gjorde emellertid motstånd. Vitrysslands Centralkommitté svarade att de föredrog relationer som, liksom tidigare, var grundade på bilaterala fördrag. Enligt våra källor skulle Ukraina inte ha tagit ställning till frågan, men vi vet inte varför.⁶ Svaret från Georgien var otvetydigt negativt och vid det sammanträde som dess Centralkommitté höll den 15 september fastslogs att ”den föreslagna sammanslagningen, som grundar sig på kamrat Stalins teser och som innebär självstyrelse för de oavhängiga republikerna, måste betraktas som förhastad. Däremot måste en ekonomisk och politisk sammanslagning, med bibehållande av staternas grundläggande självständighet, betraktas som

² Fotieva, op.cit. s. 54.

³ Ibid.

⁴ Enligt det Marxist-leninistiska Institutets anteckningar, publicerade i *Sotjinenija*, s. 556-560.

⁵ I bilaga I återfinnes Stalins projekt.

⁶ *Sotj.*, del 45, s. 556.

nödvändig.”⁷ Detta beslut, enhälligt så när som på en röst, framkallade ett omedelbart motdrag från Ordzjonikidze och hans Zakkrajkom. Han antog genast en för Stalins projekt fördelaktig resolution och genom att använda sig av sin höga ställning inom partiet befallde han den georgiska Centralkommittén att rätta sig efter Stalins order och att inte offentliggöra meningsskiljaktigheterna med Moskva.⁸ Fortfarande enligt samma källa, var det inte första gången som man försökte ställa georgierna inför fullbordat faktum; så hade även fallet varit när man bestämde sig för att, utan att först förbereda de lokala kommunisterna, ockupera Georgien och göra slut på mensjevikregimen. Utan att Stalins förslag om självstyre ens skulle ha diskuterats, verkar det som om han redan den 29 augusti 1922 telegraferade till Mdivani för att tillkännage att beslutet, som fattats av de högsta instanserna i Ryska sovjetrepubliken (VTsIK, Sovnarkom och S.T.O. – Arbets- och försvarsrådet), hade bindande kraft i alla republikerna. Ett sådant initiativ kunde inte resultera i något annat än att georgierna tog ännu större avstånd från projektet.

När reaktionerna från de lokala Centralkommittéerna väl blivit kända i Moskva sammanträdde kommissionen ännu en gång den 24 och 25 september och Stalins förslag antogs i sin helhet. Endast Georgiens representant, Mdivani, lade ned sin röst och diskussionen gav inte upphov till nämnvärt besvär för Stalin och Molotov som var ordförande vid de följande sammanträdena. Endast den andra paragrafen som stipulerade att den Ryska sovjetrepublikens regering skulle utgöra centralregering, stötte på ett visst motstånd: Ukrainas delegat, Petrovskij, avstod och Mdivani röstade emot. I verkligheten var det emellertid bara en skenbar framgång; delegaternas verkliga inställning avslöjades först när de icke-principiella problemen behandlades; det är möjligt att ingen ville trotsa politbyråns och *Orgbjuros* representanter i något så farligt som en principfråga. Men när Petrovskij föreslog att projektet ännu en gång skulle underställas de olika *obkomy*, partiets regionala kommittéer i republikerna, erhöll hans förslag fyra röster av nio. Bland dem rösten från den ”omedgörlige” Agamaly-Oglj, som förenade sig med Mdivani, Petrovskij och Tscherviakov. Detta visar hur stor republikernas opposition mot självstyret i verkligheten var; av sex röstande var minst fyra mer eller mindre emot. När Petrovskijs motion väl avslagits krävde han att det i protokollet skulle antecknas att Ukraina ännu inte fattat ståndpunkt till projektet. Ukrainarnas inställning blev uppenbar: de vågade eller ville ännu inte angripa Stalins text – kanske önskade de först sondera terrängen och förhöra sig om Lenins ståndpunkt och maktförhållandena inom politbyrå och Centralkommittén. Men enligt den amerikanske historikern Pipes röstade den ukrainska Centralkommittén den 3 oktober, endast några dagar efter kommissionens sammanträde, för ett bibehållande av status quo beträffande relationerna med RSFSR inom ramen för Frunze-kommitténs förslag, dvs. inom ramen för den nationella självbestämmanderätten.

Lenin som fortfarande var konvalescent men ändå mycket intresserad av problemet, bad under tiden Stalin om informationer angående kommissionens resultat och arbetsförlopp. Den 25 september överlämnade Stalin samtliga handlingar till honom och Lenins reaktion lät inte vänta på sig. I ett brev som han dagen efter skickade till Kamenev, sin närmaste man i *Sovnarkom*, gjorde han denne uppmärksam på frågans betydelse och dess behov av grundlig eftertanke. Lenin är inte särskilt alarmerad över de metoder som tillämpas för att genomföra projektet. Den georgiska konflikten intresserar honom ännu inte som sådan och trots hans täta samtal med de inblandade fortsätter han ändå att lita på Stalins och Ordzjonikidzes informationer. Ytterligare bevis på detta får man när Lenin i ett brev en månad senare omnämner Mdivani som någon ”som misstänks vara ’oavhängighetsanhängare’” (*nezavisimets*), dvs. en nationalist i nedsättande betydelse. Men han vill inte formellt stå för denna anklagelse och han konstaterar å andra sidan att Stalin har ”för bråttom”.⁹ Det är alltså principskäl och inte fakta som förmår Lenin att förkasta projektet om självstyre och att istället föreslå en annan lösning. Han säger att man måste komma fram till ”en federation av jämlika republiker”. För att bättre kunna garantera denna jämlikhet, stryker han den i

⁷ Ibid.

⁸ Pipes, op.cit. s. 271-272.

⁹ Lenins brev är återgivet i bilaga II.

Stalins förslag ingående paragrafen om republikernas anslutning till RSFSR och förordar istället ”ett formellt samgående med RSFSR i en sovjetrepublikernas union i Europa och Asien”.

Men unionens ledning skulle inte utgöras av den ryska regeringen. Lenin föreslår istället att ledningen skall utgöras av en Federal exekutivkommitté tillsammans med ett nytt organ, ett *federalt* folkkommissariat (*Sovnarkom*), som även skall inbegripa den ryska regeringen. Så föddes den förening som snart skulle komma att kallas SSSR. Efter sitt brev till Kamenev vilket även delgavs de andra medlemmarna inom politbyrån följde Lenin uppmärksamt utvecklingen av denna fråga från sin lantgård i Gorkij. Den 29 september tar han emot Ordzjonikidze och dagen efter sammanträffar han med de georgiska tsekisterna Okudjava, Dumbadze och Minadze, vilka av georgierna sänts till Moskva som opponenter mot Stalin. Det är troligt att Lenin härvid gjorde dem besvikna, men han lyssnade åtminstone på dem.

Under denna tid agerar Stalin verkligen med största skyndsamhet. Då han är säker på att han har rätt vill han snabbt fastslå ett fullbordat faktum och meddelar därför utan att invänta Lenins åsikt kommissionens resultat till alla medlemmarna i Centralkommittén, för att detta skall föras upp på dagordningen för deras nästa sammanträde den 6 oktober. Lenins brev som alltså innehöll ett förslag om att bilda en union mellan Europas och Asiens sovjetrepubliker, var i Stalins ögon bara en onödig inblandning från ”Den Gamle”. En inblandning på ett område där han som folkkommissarie för nationalitetsfrågor vunnit ett starkt inflytande och tillförsäkrat denna fråga en friktionsfri utveckling, som georgierna inte varaktigt skulle kunna rubba. Lenins ingripande irriterade Stalin, men påverkade honom inte särskilt. Stalin och Kamenev utväxlade troligen vid ett av politbyråns sammanträden följande korta meddelanden angående Lenins memorandum.

Kamenevs anteckning: ”Iljitj drar ut i krig för att försvara oavhängigheten.”

Stalins svar: ”Jag tror vi måste visa Lenin litet fasthet.”¹⁰

Det var just vad han gjorde nu, och övergav därmed sin vanliga försiktighet. När han den 27 september delgav de andra medlemmarna inom politbyrån innehållet i Lenins brev bifogade han en kommentar, i vilken han inte dolde sin åsikt och utan omsvep anklagade *Sovnarkoms* chef för att vara en ”nationalliberalist”, vilket skulle uppmuntra den separatistiska verksamheten. Vi citerar här ett utdrag ur denna kommentar, vilken vi till en del känner:

”Paragraf 2. Lenins förslag till ändring av paragraf 2 angående bildandet av en Central exekutivkommitté inom Federationen, vid sidan RSFSR:s är enligt min mening oantaglig. En samexistens av två Centrala exekutivkommittéer i Moskva, varav den ena utan tvivel skulle utgöra Första Kammaren och den andra Andra Kammaren, kommer endast att skapa motsättningar och konflikter. (...)

Paragraf 4. Beträffande paragraf 4 har kamrat Lenin enligt min åsikt ”en aning för bråttom” när han kräver att finans-, livsmedels-, arbets- och allmänna ekonomikommissariaten skall förenas med de federativa kommissariaten. Det är troligt att denna brådska kommer att utnyttjas av de ”oavhängiga” till skada för Lenins nationalliberalism.

Paragraf 5. Den ändring som Lenin begär i paragraf 5 är enligt min mening överflödig.”¹¹

Stalin attackerar Lenin gång på gång, dock inte utan att hemfalla åt lättsinnigheter och demagogi. Lenins ganska moderata anklagelse att Stalin skulle ha haft en aning för bråttom, studsar således tillbaka på honom själv. Stalin anklagar även Lenin för ”nationalliberalism”, men inte nog med det; för att förekomma Lenins motattacker förklarar han att denne vill åstadkomma en för tidig centralisering, vilket emellertid är raka motsatsen till den förmenta ”nationalliberalismen”. Stalins hela karaktär kan på sätt och vis utläsas ur detta brev. Man märker på hans sätt att dra slutsatser, att för honom kommer taktiken före alla andra hänsyn och överväganden. För övrigt trodde han inte att

¹⁰ V. I. Lenin, *Biografija*, Moskva, 1963, s. 611.

¹¹ Detta brev är återgivet av Trotskij i *La Révolution défigurée (De la Révolution*, s. 160-161) [Svensk översättning: [Stalins förfalskarskola](#)]. Det Marxist-leninistiska Institutet återger det inte, men bekräftar dess existens och Stalins anklagelser mot Lenins ”nationalliberalism”.

det skulle bli nödvändigt att för en längre tid försvara de åsikter han ändå framförde i så skarpa ordalag. När han insåg att han inte skulle vinna gehör hos Centralkommittén gav han vika efter hela linjen och omarbetade sitt oavhängighetsförslag i enlighet med Lenins idéer. Denna nya version som undertecknats av Stalin, Molotov, Ordzjonikidze och Mjasnikov, skickades till medlemmarna inom Centralkommittén utan att de företagna ändringarna omnämndes. Utgivarna av Lenins ”Oeuvres”, del 45, anser att skillnaderna helt enkelt ”trollades bort”. I introduktionen till det nya förslaget påstod man att det bara rörde sig om en ”lätt ändring i formuleringen, vilken nu blivit mer entydig än *Orghjuros* version, som i princip dock varit korrekt och fullt godtagbar”.¹²

Vi vet inte om Lenin läste Stalins kritiska brev eller inledningen till det förslag som omarbetats av *gensek*. Han deltog inte heller i Centralkommitténs sammanträde den 6 oktober, då den nya versionen stadfästes. Men på en impuls, vars omedelbara orsak vi inte känner till, skickade han egendomligt nog samma dag som sammanträdet pågick, ett meddelande till Kamenev – ett brev som inte blev känt förrän femton år senare. Inte utan en viss humor skrev Lenin:

”Kamrat Kamenev! Jag förklarar krig, inte ett litet krig, utan ett krig på liv och död, mot den storryska chauvinismen. Så snart jag blivit av med min onda tand kommer jag att slita denna chauvinism i stycken med alla mina friska tänder.

En ryss
en ukrainare
en georgier etc.
måste *absolut* presidera i tur och ordning i Unionens TsIK. *Absolut!*
Er Lenin.”¹³

Tack vare Lenins auktoritet antog Centralkommittén förslaget i sin helhet och anförtrodde åt en ny kommission att bearbeta förslaget i detalj till nästa sammanträde. Mdivani opponerade sig inte mot detta men krävde att Georgien, i likhet med Ukraina och Vitryssland, skulle upptas i Unionen som en autonom medlem och inte som medlem i en Transkaukasisk federation, vilket Stalin och Ordzjonikidze fortfarande fordrade. Centralkommittén lämnade ämnet och gick vidare utan att fråga sig vad en Transkaukasisk federation hade att göra med det nya förslaget. Detta var i själva verket en personlig hämnd från Stalins och Ordzjonikidzes sida – en hämnd där de satte hela sitt anseende på spel. För dessa två georgier gällde det att till varje pris få rätt mot de andra georgierna och Lenins tystnad på denna punkt endast uppmuntrade dem. Georgierna protesterade ännu en gång i Moskva mot den Transkaukasiska federationen men fick då ett skarpt svar från Lenin som bekräftade att Centralkommittén hade förkastat deras enhälliga protest.¹⁴ En ny våg av ännu våldsammare protester bröt då fram från de hemliga, eller till och med offentliga möten, under vilka georgierna inte upphörde att proklamera sin oavhängighet.

Ordzjonikidze tillgrep då kraftåtgärder och med den auktoritet han ständigt åtnjöt genom Sekretariatet i Moskva, avlägsnade han opponenter inom Georgiens Centralkommitté genom att befalla dem att ställa sig till förfogande inför Centralkommittén i Moskva.¹⁵ Så snart de tre georgiska sändebuden återkommit från huvudstaden bekräftade den georgiska Centralkommittén med stor majoritet sitt krav på att direkt få ansluta sig till Unionen. Samtidigt sände Macharadze och Tsintsadze personliga brev till Bucharin och Kamenev och hoppades därigenom omintetgöra Stalins aktion. Det dröjde dock inte länge förrän de stämde ned tonen; Bucharin och Kamenev talade nämligen samma språk som Sekretariatet. De svarade med nya anklagelser för nationalism och påfordrade att disciplinen iakttogs. En ännu bittrare besvikelse väntade emellertid georgierna. Lenin såg vid denna tid ännu inte motsägelsen mellan sina ”unions”-principer, sitt beslut att bekämpa den storryska chauvinismen och den politik som utövades gentemot Georgien. När

¹² *Sotj.*, del 45, s. 559. Den slutliga resolutionstexten är återgiven i bilaga III.

¹³ *Ibid.* s. 214.

¹⁴ Pipes, *op.cit.* s. 274.

¹⁵ Fotieva, *op.cit.* s. 49.

Bucharin överlämnade georgiernas klagomål till honom svarade han således genast med ett kyligt och irriterat telegram:

21/10/22 (chiffrerat)

TBILISI, till georgiska Centralkommittén, Tsintsadze och Kavtaradze (kopior till medlemmen i Centralkommittén, Ordzjonikidze och sekreteraren i Zakkrajkom, Orahelachvili).

Jag är förvånad över den otillständiga tonen i meddelandet från Tsintsadze m. fl., direktförmedlat per telefon, vilket av någon anledning överlämnade till mig av Bucharin i stället för någon av Centralkommitténs sekreterare. Jag var övertygad om att alla meningsskiljaktigheter redan undanröjts genom plenums resolutioner i Centralkommittén med mitt indirekta och Mdivanis direkta deltagande. Därför fördömer jag bestämt den anklagelse som riktats mot Ordzjonikidze och yrkar på att Ni iakttar ett passande och lojalt uppträdande i denna konflikt, som kommer att lösas av Centralkommitténs Sekretariat i Moskva och till vilket jag per telefon överlämnar Er framställning.

Undertecknat: *Lenin*.¹⁶

Lenin var alltså så säker på att hans informationer i frågan var riktiga, att han överlämnade klagomålet mot Ordzjonikidze och Stalin i händerna på ... Stalin!

De georgiska tsekisterna hade nu förlorat tålamodet. De misströstade om att få rättvisa i Moskva och var förbittrade på Ordzjonikidzes ”deportationer”. Den 22 oktober lämnade de in sin gemensamma avskedsansökan.¹⁷ Ordzjonikidze väntade antagligen bara på detta tillfälle, eftersom hans *Zakkrajkom* genast utnämnde en ny Centralkommitté bestående av inkompetenta och fogliga unga män vilka utan vidare accepterade Federationen. Sekretariatet i Moskva accepterade genast de gamla tsekisternas avgång och de nya utnämningarna. Men motsättningarna var ännu inte slut och de förra medlemmarna i Centralkommittén gav inte upp kampen så lätt. Utbytet av kommittémedlemmar ökade bara Ordzjonikidzes impopularitet i hans hemland. Han blev mycket förbittrad över detta speciellt som de åtgärder han vidtagit beträffande Federationen i hans tycke fortskred alldeles för långsamt, saboterade som de var av de georgiska frihetsanhängarna. Incidenterna, intrigerna och klagomålen till Moskva bara ökade i omfattning.

Under en av dessa konfrontationer svek Ordzjonikidzes nerver honom: han slog till en annan partimedlem, anhängare till Mdivani. Detta inträffade under ett privat möte hos Ordzjonikidze i närvaro av Rykov, som var Lenins assistent och medlem i politbyrån.¹⁸ Den häftige ”Sergo” (Ordzjonikidze) trodde sig oåtkomlig för all kritik. Men denna gång kunde man inte längre ignorera det klagomål och den begäran om utredning som Macharadze m. fl. skickade till Moskva.¹⁹ Utgivarna av Lenins ”Oeuvres”, sista upplagan, försvarar ihärdigt ”den i princip riktiga tankegången i *Zakkrajkom*” och fördömer den georgiska Centralkommitténs ”helt och hållet oriktiga inställning” och betecknar i sina kommentarer Centralkommittén såsom ”Mdivanis grupp”. Men de räknar ändå upp en rad anmärkningsvärda ”fel som begåtts av Ordzjonikidze”: ”Han har inte varit tillräckligt smidig och försiktig vid skötseln av partiets nationalpolitik i Georgien, han har tillåtit administrativa metoder, han har överilrat vidtagit vissa åtgärder och han har inte alltid tagit hänsyn till den georgiska Centralkommitténs åsikter och rättigheter. Han har inte heller visat en passande självbehärskning i sina relationer med Mdivani-gruppen.”²⁰

Lenin börjar nu bli orolig och orsaken till detta är ett brev från georgiern Okudjava, en tidigare tsekist, i vilket Ordzjonikidze anklagas för att ha använt hot mot kommunisterna i Georgien.²¹ När han från politbyrån fick namnen på kandidaterna till den undersökningskommission som Sekretariatet avsåg att sända till Georgien för att skapa fred inom partiet, föredrog han att lägga ned

¹⁶ *Sotj.*, del 54, s. 299-300.

¹⁷ Fotieva, op.cit. s. 52. I verkligheten avgick nio medlemmar av elva i den georgiska Centralkommittén.

¹⁸ Ibid. s. 75. Denna händelse inträffade utan tvivel i slutet av november.

¹⁹ Ibid. s. 52.

²⁰ *Sotj.*, del 45, s. 595.

²¹ Pipes, op.cit. s. 281.

sin röst. Detta framgår ur ”Dagboken” den 24 november. Vi vet inte om han därmed ville demonstrera att han tvivlade på kommissionens opartiskhet – de tre medlemmarna Dzerzjinskij, Lozovskij och Kapsukas-Mitskevitch hade alla föreslagits av Stalin – men det är i alla fall uppenbart att han hädanefter misstrodde sina första sagesmän och därför skaffade sig andra nyhetskällor för att kunna hålla sig underrättad om händelseutvecklingen. Rykov begav sig nu till Georgien – om Lenin hade skickat honom eller om han reste dit av andra skäl är oss obekant – men i vilket fall som helst skulle han följa frågans utveckling och rapportera till Lenin. Denne väntar med växande otålighet på kommissionens och Rykovs återkomst. Sekreterarna antecknar mycket noggrant ”hans upphörliga frågor om deras resväg” i ”Dagboken”.

På detta stadium kan vi göra några allmänna anmärkningar. Vi befinner oss inte längre inför en vanlig och ofta oundviklig förskjutning mellan å ena sidan principerna och målen och å den andra sidan de använda metoderna. Nu visar alla åtgärder objektivt den förändring som ofta omedvetet sker hos vissa ledare: de har gjort centraliseringssträvandena inom staten till den främsta principen. Ordjonikidze uppför sig som om han vore generalguvernör, han hånar respekten inför lagar och förordningar, han brukar om så erfordras till och med våld mot republikernas kommunister. Ja, han uppför sig som opponenter inom partiet och paradoxalt nog ofta stalinisterna själva, inbegrepp i det fördömande uttrycket *administrivanie*. Dessa metoder bildar ett system som man vill rättfärdiga med andra motiv än de som framkallat Oktoberrevolutionen. Samtidigt som Lenin förordade försiktighet, varsamhet och smidighet särskilt beträffande det besvärliga nationalproblemet, ledde han en diktatur som inte var i stånd att överleva utan oförsonlighet. Det är inte förvånande att han bidragit till att besätta vissa ledande poster med sådana som var i stånd att segra; sålunda hade Ordjonikidze skickats till Kaukasien som erövrare. Bland dessa delegater och kommissarier, frontkommendanterna och sekreterarna från de regioner som under och omedelbart efter inbördeskrigets strider varit mest framgångsrika, fann man de två största kategorierna stridande av vilka partiet var bildat. Den ena bestod av de intellektuella, känsliga för doktrinen och idealistiskt bundna vid sin vision av socialismen. De andra var främst av det exekverande slaget, handlingsmänniskor och revolutionspraktiker som var mera bundna vid den dagliga verkligheten. De återfanns oftast bland pionjärerna och frambringade sällan några intellektuella.

Dessa två kategorier hade var för sig spelat en avgörande roll i revolutionen, under inbördeskriget och i det arbete som Lenins ideal framställt. Men händelseutvecklingen som i verkligheten blev både mer tragisk och besvärlig än teoretikerna förutsett, spelade snarare i händerna på aktivister av det slag som Ordjonikidze, Kaganovitj, Molotov, Kujbysjev och Stalin, än den bistod sådana som Rakovskij, Krestinskij, Serebrjakov, Preobrazjenskij, Macharadze, Trotskij etc. Den skrämmande logiken i de ryska händelserna drev den ena gruppen mot ett katastrofartat öde och utlovade ett långt välde till den andra – trots att några av dessa ändå blev undanröjda vid de stora utrensningarna 1936-38. Isaac Deutscher föreslår att man bland bolsjevikerna skiljer mellan dem som förblev trogna idealen och dem som verkligen tog sig an makten. Under förverkligandet av idealen uppstod alltmer allvarliga konflikter och klyftan mellan de två kategorierna blev allt tydligare.²²

Lenins personlighet utgjorde på något sätt en lycklig förening av dessa två karaktärstyper; han kunde sålunda förena en idealistisk trofasthet mot doktrinen med en pragmatism som skyddade honom för en utopisk eller konservativt sträng doktrin. Detta utgjorde samtidigt hans styrka, svaghet och kval och det tillät honom att samarbeta med Trotskij samtidigt som han överlät ett stort ansvar till Stalin. Stalins inflytande växte sig särskilt starkt under inbördeskriget och under Lenins sjukdomstid och trots vad man kunde tro, då Trotskij var mycket populär, hade Stalin utbildats till en ledare av första klass, vilket Lenin också erkände. Detta framgår särskilt av Lenins brev till Kamenev den 26 september angående bildandet av SSSR, i vilket Lenin lyckönskar sig till att ha avpressat Stalin en eftergift beträffande en paragraf i projektet. Även studiet av ”testamentet” bekräftar detta.

²² Deutscher, *Den avväpnade profeten*, op. cit.

Under 1922 diskuterar Lenin ofta med Stalin och hans förtroende för honom bevisas av det faktum att han under det år den georgiska konflikten varat ständigt gav Stalin rätt mot Mdivanis män, trots att han hos dem först hade inhämtat noggranna informationer. Man kan ändå se den stora skillnaden mellan Lenin och Stalin genom att jämföra deras respektive inställning till nationalfrågan. Stalin föreslår en lösning som är lika enkel som snabb och som skulle klarlägga och förstärka makten: var inte RSFSR:s regering praktiskt taget samtliga republikers regering? Den skulle alltså officiellt även bli Unionens! Hur skulle man gå tillväga? I paragraf 6 av Stalins förslag står: "Om det nuvarande beslutet bekräftas av Centralkommittén i Moskva, kommer det inte att publiceras utan delgivas republikernas Centralkommittéer för att cirkulera inom de sovjetiska organen, de Centrala exekutivkommittéerna eller inom sagda republikers Sovjetkongresser, innan den allryska sovjetkongressen sammankallas, då beslutet kommer att förklaras uttrycka republikernas vilja." Det var ändå Centralkommittén i Moskva som fattade besluten och sedan tvingade dessa på de nationella Centralkommittéerna genom "cirkulärdirektiv", dvs. genom order. Om dessa sedan inte verkställdes betraktades det som ett brott mot disciplinen och eftersom Centralkommitténs vilja slutligen skulle förklaras utgöra republikernas formella vilja, var avsikten med Stalins förslag uppenbar: det gällde alltså att stadfästa detta förhållande. Lenin däremot vägrar att lösa frågan på ett så enkelt administrativt sätt och försöker istället lösa problemet genom att tillämpa sina gamla principer. I sitt brev säger han – och det finns ingen orsak att tvivla på hans uppriktighet – att han inte vill göra slut på de sovjetiska republikernas oavhängighet, utan skapa ett nytt inslag i den konstitutionella ordningen, nämligen "en Federation av *oavhängiga* republiker". Administrativa lösningar tillämpas naturligtvis också av Lenin och det förslag som stadfästes bör även gynna och stärka staten själv, men hela nationalitetsfrågan måste lösas och inte bara läggas på is. Internationalismen bör inte förnekas till fördel för centraliseringen; man måste också fortsätta att bekämpa det starka system av förtryck som karaktäriserade den gamla tsarstaten. Denna önskan att ständigt ha den socialistiska ideologins principer för ögonen, kommer till uttryck i Lenins Unionsprojekt som understryker Unionens federativa karaktär, republikernas rättigheter och bevarandet av deras oavhängighet. De institutioner som han föreslog skulle tjäna som garantier mot en inblandning i deras inre angelägenheter från den ledande nationens sida. För att detta projekt skulle kunna genomföras under rådande förhållanden måste Centralkommittén i Moskva visa både vilja, övertygelse och styrka att genomdriva att institutionerna och de förutsedda garantierna inte förblev tomma ord. Republikerna och särskilt de lokala kommunisterna måste också lagligt och institutionellt kunna försvara sina synpunkter inför partiet utan att riskera att genast straffas för "fraktionell verksamhet" eller för "att ha brutit mot disciplinen". För att Lenins förslag skulle ha någon mening måste alla ändringar framföras till partiets interna ledning och längre fram skall vi se på vilket sätt Lenin betraktade dessa ändringsförslag.

Stalin å sin sida var uppriktig när han presenterade den nya versionen av Unionsprojektet som endast avvek på några smärre punkter från det första, vilket dock "i princip var korrekt och fullt godtagbart". Han var i själva verket övertygad om att händelseutvecklingen och statens verkliga intressen åter skulle få övertaget och att Unionen ändå skulle komma att fungera som han förutsett. Under dessa förhållanden kunde han tillåta sig att på papperet helt och hållet ge efter för Lenin. Det fanns för övrigt i hans ögon ingen skillnad mellan det bolsjevikiska programmets principer och tillämpning, vilket däremot Lenin inser. Han ser sig delvis medskyldig till detta och anser att han måste undvika att händelserna utvecklas alltför mycket mot hans vilja.

Den sjuke och hans övervakare

När Lenin i oktober 1922 återtar ledningen återfinner han varken sin arbetsförmåga eller sitt gamla inflytande. Hans tal den 20 oktober är virrigt och tydligt improviserat. Han behandlar frågor som oroar honom, men eftersom han är angelägen att inte sprida panik utan istället uppmuntra sina åhörare försöker han föreslå utvägar; ändå saknas den klara visionen av framtidsförhoppningarna. Den välgrundade men farliga NEP är ännu varken under kontroll eller tillräckligt välkänd och den fortsätter ”att bereda oss en del svårigheter, jag skulle vilja säga stora svårigheter”. Det fordras ”utomordentliga åtgärder och utomordentliga metoder”.¹ Regimen hade just slagit till reträtt men man måste nu ta sig samman och på nytt gå till attack; man visste bara inte på vilket sätt. Den allmänna situationen var katastrofal: ”Vi lever i en stat, som i så hög grad ruinerats av kriget, i så hög grad kastats ur alla något så när normala gängor, som lidit och uthärdat så mycket att vi nu vare sig vi vill det eller ej måste börja våra beräkningar med en låg, en mycket låg procentsats – förkrigstidens.”

Hjälpen från utlandet skulle inte komma särskilt fort och Lenins tal visar att han smärtsamt slits mellan viljan att behålla allt man vunnit, att få uppleva Oktoberdagarnas och även inbördeskrigets verkliga eller illusoriska förhoppningar, och medvetandet om att man om det visade sig nödvändigt måste ge upp ännu mera terräng utan att därmed förlora vare sig illusionerna eller makten. Det var emellertid inte så lätt att förena mål och medel. Genom införandet av NEP fick man grundligt lära om: ”Och med hänsyn till detta omlärande tror jag att vi än en gång borde ge varandra det bestämda löftet, att även om vi under beteckningen den nya ekonomiska politiken företog en vändning tillbaka, så gjorde vi det i den avsikten att inte lämna ifrån oss något av det nya och samtidigt ge kapitalisterna sådana förmåner att varje stat, hur fientlig den än må vara mot oss, tvingas göra affärer och knyta förbindelser med oss.”

Lenin inser att detta är en äventyrlig väg, ty kommunisterna var ännu inte vana vid allmänna affärer och de behärskades snarare av än behärskade den administrativa apparaten. Det enda som Lenin högt och utan tvekan kan förkunna är att ”*Därför fortsätter den nya ekonomiska politiken att vara den viktigaste, den aktuellaste, allting uttömmande dagsparollen*”.²

Denna nya politik är emellertid ännu inte definitivt utformad och ingenting är ännu slutgiltigt vunnet.

Några dagar efter detta tal, då Lenin börjar erfara smärtsamma fakta beträffande Georgienaffären, kräver läkarna att han måste minska sin arbetstakt avsevärt. Men Lenin är en besvärlig patient; denne bulldozer har svårt att acceptera överksamheten men han tvingas inse att hans fysiska krafter är i avtagande. Slutligen går han med på att resa till Gorkij för att vila upp sig, men fortsätter ändå att aktivt delta i politiken genom brev och telefonsamtal. Han väntar otåligt på Rykovs och Dzerzjinskijs nyheter men ägnar sin mesta tid åt att organisera sina tre medarbetares arbete. Dessa är för ögonblicket Rykov, Kamenev och Tsiurupa och han är i ständig kontakt med dem för att de tillsammans skall utarbeta *Sovnarkoms* organisation och verksamhet.

Omorganisationen av *Sovnarkom* med en ny arbetsfördelning är enligt Lenins mening klart förbunden med successionsproblemet. I början av december inbjuder Lenin Trotskij till ett nytt samtal, under vilket han först föreslår att de skall inrätta ett ”block mot byråkratin”, dvs. genom att upprätta en specialkommitté med uppdrag att leda denna kamp. Han föreslår också att Trotskij skall bli en av hans assistenter i regeringen. Vid detta tillfälle framhöll Trotskij att kampen mot byråkratin borde börja med att det onda undanröjdes hos dem som ledde den, nämligen inom partiet och särskilt i dess högsta instanser. Denna åsikt var inte ny och utgjorde antagligen grunden till hans tidigare kritik mot Arbetar- och bondeinspektionen, vilket Lenin var mycket irriterad

¹ *Sotj.*, del 45, s. 300-309. *Valda verk i 3 band*, bd. 3, s. 647-653

² *Ibid.* s. 308. *Valda verk*, *ibid.*, s. 653

över.³ Lenin, som nu var bättre informerad och mindre tillitsfull än tidigare, skulle snart godkänna Trotskijs idé och sedermera dra åtskilliga slutsatser.

Rykov återkom så småningom från Georgien och lämnade sin rapport till Lenin den 9 december 1922.⁴ ”Dagboken” nämner bara att de träffades, men vi vet inte vad Rykov sade. Dzerzjinskij återkom tre dagar senare och Lenin reste till Moskva för att träffa honom. Men Dzerzjinskij vidarebefordrade naturligtvis endast de förklaringar som Sekretariatet försett honom med. I dessa förklarades Ordzjonikidze vara utan skuld och alla misstag skyllades på de farliga separatisterna. Men denna gång var Lenin på sin vakt och han anade att den officiella framställningen dolde sanningen. Särskilt två fakta som Dzerzjinskij inte kunde dölja gjorde särskilt intryck på honom: kommittén hade beslutat av återkalla den gamla georgiska Centralkommitténs ledare till Moskva – vilka ansågs bära hela skulden. Det andra var att Ordzjonikidze hade förgått sig och burit hand på en opponent, även denne medlem av partiet. Fotieva berättar att Lenin själv bekräftade, att Dzerzjinskij berättelse ”hade gjort honom väldigt betryckt”.⁵ ”Dagboken” visar hur mycket denna händelse bekymrade Lenin under sjukdomstiden.

Man skulle kunna fråga sig om det inte var en aning löjväckande att i ett land som nyligen utsatts för blodbad och hungersnöd tillskriva sådan vikt åt ett temperamentsutbrott av en ledare som kämpade med svårigheterna att genomföra den politik som förelagts honom. Det kunde man också fråga sig i partiets sekretariat, bland erfarna män och deras gelikar. Men i Lenins ögon utgjorde bilden av en kommunistledare som i ett besekrat land uppför sig som en tyrann ett oroande tecken på den sjukdom den politiska kroppen helt och hållet var angripen av, och den förödelse den ännu skulle kunna åstadkomma. Han såg plötsligt den georgiska affären i en ny dager och den 30 december skriver han: ”Om händelserna kommit därefter, kan man föreställa sig vilket trask vi sjunkit ner i.” Samtalet med Dzerzjinskij hade ett olycksbringande inflytande på utvecklingen av Lenins sjukdom och påskyndade utan tvivel krisen. Natten måste ha varit orolig; två allvarliga attacker på morgonen den 13 december tvingar Lenin att definitivt dra sig tillbaka.

Under ytterligare två dagar fortsätter Lenin korrespondensen med sina assistenter beträffande *Sovnarkoms* arbetsorganisation. Han tar emot några personer med vilkas hjälp han hoppas kunna upphäva Centralkommitténs beslut i frågan om statens monopol på utrikeshandeln, han utväxlar brev med Trotskij och ger honom i uppdrag att försvara deras gemensamma sak. Efter ännu en sömnlös natt inträffar på morgonen den 16 december en ny och kraftig attack. Lenin skyndar sig ändå att diktera ett sista meddelande till sina assistenter innan läkarna kommer. Nu finns det inte längre något hopp om att han skall kunna delta i nästa sovjetkongressen, för vilken han förberett sig under de gångna veckorna. Hädanefter lämnar Lenin inte sitt lilla rum i Kreml, det var omöjligt att flytta honom till Gorkij som man tänkt. Denna omständighet får för övrigt stor betydelse för utvecklingen av den sjukes verksamhet under de åttio dagar som återstod innan han skulle förlora sina själsförmögenheter. För framtiden var alla besök förbjudna. Bortsett från läkarpersonalen träffar han bara sin hustru Krupskaja, sin syster Marija Ilinitjna och tre eller fyra av sina sekreterare. Alla i hans omgivning har förbjudits att överlämna någon korrespondens till honom eller att informera honom om statens löpande göromål för att ”inte ge orsak till funderingar och bekymmer”.⁶ Sålunda börjar Lenins mödosamma kamp för att hålla sig underrättad om det som intresserade honom, för att ge form åt sina åsikter och framföra dem till vederbörande. Det rör sig inte om en nyck från en sjuk som vägrar att se döden i ansiktet och som endast fortsätter en skenbar verksamhet. Lenin visste tvärtom att döden plötsligt kunde inträffa i ett ögonblick då landet och

³ Jfr. Trotskijs vittnesmål om detta samtal i *La Révolution défigurée (De la Révolution, s. 165)* [på marxistarkiv.se, i [Stalins förfalskarskola](#), sid. 40] och Deutscher, op.cit. s. 54-58. Trotskij vägrade denna gång också att bli Lenins assistent, men inte lika häftigt som tidigare. Angående Trotskijs tidigare kritik mot R.K.I. och Gosplan jfr. *Sotj.*, del 45, s. 180-182.

⁴ Pipes, op.cit. s. 281.

⁵ Fotieva, op.cit. s. 54 och *Sotj.*, del 45, s. 596.

⁶ *Sotj.*, del 45, s. 710.

partiet befann sig i en ytterst svår situation utan ett klart handlingsprogram och utan att ens några hållpunkter upprättats för dess framåtskridande; han ansåg att han åtminstone borde säga det viktigaste i de mest angelägna frågorna, att detta var en ledares plikt. Man ansåg att den sjukes tillstånd skulle ha förvärrats av de politiska bekymren men det var ett ännu större bekymmer för Lenin att inte kunna utföra sitt arbete så länge det var möjligt.

Situationens ironi ökades ytterligare av det faktum att den man som hade till uppgift att se till att föreskrifterna för den sjuke noggrant följdes, inte var någon annan än Stalin.⁷ Föreskrifterna utfärdades av läkarna i intimt samarbete med den av Centralkommittén utsedde övervakaren. Stalin hade officiellt i uppdrag att hålla sig underrättad om allt som hände vid Lenins sjuksäng, och han gick in för detta med stor nit. Ett allvarligt uppträde mellan Krupskaja och Stalin belyser det sätt på vilket han avsåg utföra sitt uppdrag.

När han den 22 december genom sina sagesmän fick veta att Krupskaja dagen före skrivit ner ett brev, i själva verket bara några rader, under Lenins diktamen, överöste han henne per telefon, enligt henne själv, ”med förolämpningar och hot”.⁸ Han påstod att han skulle åtala henne inför partiets centrala kontrollkommission för hennes ”överträdelse” av föreskrifterna rörande den sjuke. Denna oförskämndhet var utan motsvarighet i relationerna mellan partiledningen och Lenins familj. Det fanns naturligtvis inte någon orsak att tvivla på Krupskajas hängivenhet för den sjuke och hennes duglighet att vaka över honom. Stalins inblandning var inte ens juridiskt försvarbar: Krupskaja hade nämligen fått tillstånd av Lenins läkare och Stalin hade lätt kunnat kontrollera detta. Han hade åsidosatt alla hänsyn beträffande försiktighet och takt därför att han handlat under ett kraftigt vredesutbrott: detta brev var det som Lenin skickade till Trotskij för att lyckönska honom till att ha tagit hem segern ”utan svärdsdrag” i förhandlingarna om utrikeshandelsmonopolet vid Centralkommitténs sammanträde. Stalin var inte ovetande om de mer eller mindre intima relationer som under den sista tiden uppstått mellan Lenin och Trotskij. Under år 1922 hade han inte varit särskilt orolig, ty de två Stora hade då hela tiden varit upptagna med inbördes skärmytslingar rörande löpande frågor utan att diskutera principiella punkter. Detta hade emellertid inte hindrat Lenin från att föreslå Trotskij att bli hans assistent. Men denne hade vägrat och vid detta tillfälle hade Stalin genom politbyrån, inte utan en viss skadeglädje, klandrat Trotskij för att ha svikit sin plikt.⁹ Först därefter uppstod det hjärtliga vänskapsförhållandet i monopolfrågan.

Vi har nyligen fått veta¹⁰ att Lenin efter den 25 november dessutom meddelat politbyrån att han godkände Trotskijs förslag om det tillvägagångssätt som borde tillämpas beträffande Internationalen, särskilt i andra delen av detta meddelande framförde han en mycket smickrande åsikt om Trotskijs synpunkter beträffande NEP. Han ansåg att de skulle ges ut i form av ett häfte med stor spridning. Detta var utan tvivel en stor komplimang, för det rörde sig här om ett av de mest komplicerade problemen i den sovjetiska politiken och som dessutom orsakat Lenin mycket besvär. Det är alltså inte förvånande att Stalin, som mer än någon annan berördes av successionsproblemet, blev mycket indignerad när han fick reda på detta nya tecken på erkänsla som Lenin visat Trotskij. Desto mera som han redan anade att närmandet mellan de två männen skulle åtföljas av en verklig kampanj mot honom själv. Han ökar därför sin uppsikt över Iljitj och ett telefonsamtal till en av Lenins nära medarbetare, hans förstasekreterare Fotieva, kan tas som bevis för detta. Tonen är den här gången korrekt. Fotieva antecknar i ”Dagboken” för den 30 januari: ”Stalin frågade om jag inte berättar för mycket för Vladimir Iljitj. Hur kan han veta vad som händer? Hans artikel Hur vi bör omorganisera Arbetar- och bondeinspektionen visar t. ex. att han känner till vissa omständigheter.” Det rörde sig åter om ett tema där Stalin personligen åsyftades på ett för den icke invigde dolt sätt.

⁷ Genom ett beslut av Centralkommittén den 18 december 1922. Ibid. del 45, s. 608.

⁸ Krupskajas brev till Kamenev är refererat med, som det verkar strykningar i *Sotj.*, del 54, s. 674-5. Se bilaga V.

⁹ Deutscher, op.cit. s. 54.

¹⁰ *Sotj.*, del 54, s. 314.

Det är mot denna övervakning och dessa inskränkningar i hans aktivitet, för övrigt under laglig täckmantel, som Lenin måste kämpa. Natten mellan den 22 och den 23 december har han haft ett kraftigt anfall. Han kunde ändå somna men på morgonen märker han att högra handen och benet åter är förlamade, vilket omedelbart meddelas politbyrån. Trots den häftiga sinnesrörelse som anfallet framkallat, är Lenins tankar huvudsakligen koncentrerade på statens och partiets framtid, varför han kräver tillåtelse att få diktera under fem minuter varje dag. Han anar att ögonblicket då han måste "lämna leden" kan inträffa när som helst och om han inte dikterar "så snart ett problem oroar honom, kan han inte sova". När han fått detta tillstånd kallar han på en av sina sekreterare och dikterar snabbt ett trettiotal rader. Han känner sig plötsligt dålig och de alarmerade läkarna håller sig i närheten. Dagen därpå kräver han att få fortsätta vad han kallar sin "dagbok" men läkarna försöker hindra honom. Lenin ställer då ett ultimatum: om han inte får tillåtelse att diktera under några minuter varje dag, så vägrar han att ta vård om sig.¹¹ Ett råd bestående av Lenins läkare och politbyråmedlemmarna Stalin, Bucharin och Kamenev ser inte hur de skall kunna vägra. Han får sitt tillstånd men politbyråns beslut föreskriver samtidigt att anteckningarna inte får utgöra någon korrespondens och att de inte får besvaras.¹² Det är på detta sätt som "testamentet" kommit till: en serie först mycket korta anteckningar som med stor ansträngning dikteras under några minuter varje dag. Lenins starka konstitution verkar emellertid göra underverk. Hans hälsotillstånd förbättras och hopp om ett tillfrisknande uppstår. Han kan diktera ända upp till tre kvart om dagen, han kan läsa och han kan fortsätta kampen med hjälp av sina trognaste: sin hustru, sin syster och sekreterarna, vilka alla var mycket tillgivna och fästade vid Lenin,

"Testamentet", i ordets strikta bemärkelse, består av anteckningar som dikterades mellan den 23 och den 31 december, med ett tillägg den 4 januari. Dessa anteckningar kallas i "Oeuvres" för "Brev till Kongressen". Men den verkliga framställningen av Lenins tankar, testamentet i ordets vedertagna bemärkelse, utgörs av samtliga skrifter från denna period. Man kan däri utan tvivel finna en sammanhängande bild av den rådande situationen och förhoppningarna på den internationella arenan, de viktiga grunderna för ett aktionsprogram tillsammans med en riktlinje, liksom ett försök att förklara den interna utvecklingen. Förutom dessa anteckningar finns det fem artiklar som skrivits under januari och februari 1923, fastän majoriteten av politbyrån ibland försökte undvika eller åtminstone uppskjuta att de publicerades.¹³ Allt arbete var ordentligt planerat, som tid för eftertanke, diktamen, ibland i två versioner, rättelser, inledande studier, dokumentation, intensivt studium av historien, ekonomin, socialismen, marxismen och jordbruksproblemen. Så snart hans hälsotillstånd förbättrades en aning dikterade Lenin en promemoria om en arbetsplan, som han slutligen helt och hållet lyckades förverkliga.¹⁴ Sjukdomen hade inte försämrat hans klarsynthet men hans svaghet påverkade snabbheten i hans tal och ibland även klarheten i redigeringen, särskilt i de första alltför korta diktamina.

¹¹ Lenins syster Ouljanovas berättelse, återgiven i *Sotj.*, del 45, s. 591.

¹² *Ibid.* s. 710. Jfr. bilaga VI.

¹³ Lenins anteckningar är återgivna i band 36 av den fjärde franska upplagan av hans verk, artiklarna i band 33. Vi återger arbetsplanen och den sista artikeln i bilagorna VII och IX. Dessa anteckningar och artiklar är också återgivna i del 45 av den 5:e upplagan av "Oeuvres" och åtskilliga hittills opublicerade brev är återgivna i del 54. *Collected Works* vol. 33, s. 372

¹⁴ Denna arbetsplan är återgiven i *Sotj.*, del 45, s. 592. Jfr. vår bilaga VII.

Lenins ”testamente”

De anteckningar som Lenin började avfatta den 23 december hade, som han förklarar i början, till syfte att vid partiets nästa kongress föreslå ”en rad ändringar i vår politiska struktur”.¹ Ytterligt kortfattat räknar han upp de orsaker som driver honom att föreslå dessa förändringar: landets ledning kommer utan tvivel att konfronteras med en mindre fördelaktig händelseutveckling, för kampen på den internationella arenan kommer att intensifieras. I första hand måste man förstärka Centralkommitténs enhet så att den kan genomföra det angelägna arbete som reorganisationen eller snarare rekonstruktionen av den statliga apparaten utgör. Detta måste även ske för att hindra partiet att falla offer för den hotande fara som splittringen mellan grupper eller individer utgör. Enligt Lenin är partiets stabilitet i fara och detta kommer före allt annat.

Vad som först borde göras är att betydligt utöka Centralkommitténs medlemsantal och därigenom stärka partiets stabilitet ”tusenfalt”. Lenin föreslår också ”på vissa villkor tillerkänna Statsplane-kommissionens (Gosplans) beslut karaktären av lag och i detta avseende tillmötesgå kamrat Trotskij till en viss grad och på vissa villkor”.² Man kan inte riktigt förstå dessa idéer om man inte ser dem som en del av Lenins hela plan. Men vad som särskilt intresserar oss är den roll dessa anteckningar spelade beträffande relationerna mellan ledarna och deras kamp.

Den första anteckningen av den 23 december – som vi nyligen fått kännedom om – skickades omedelbart till Stalin för politbyråmedlemmarnas räkning. Men Stalin visade den antagligen inte för någon annan.³ Man kunde inte undgå att observera detta nya bevis på ett närmande med Trotskij: det rörde sig om en fråga (*Gosplan*) som under hela 1922 varit ett tvisteämne mellan Lenin och Trotskij. Andra meddelanden skulle följa vilka hade lugnat Stalin om han sett dem. Men under en tid delgavs de inte någon; enligt Lenins anvisningar var de ”absolut hemliga”.⁴

De allvarligaste meningsskiljaktigheterna och den splittring som kunde bli resultatet av dessa – regimens fiender har skäl att ta dem i beaktande – kan ha två orsaker. Den ena utgjordes av själva regimens sociala grund. Hela systemet vilade på en förening mellan arbetare och bönder och om denna misslyckades var det ”gagnlöst att ... alls resonera om vår centralkommittés stabilitet”. Men denna möjlighet var både avlägsen och osannolik. Den mest omedelbara faran bestod av de personliga förhållandena i högsta ledningen. Största ”faran för en sprängning”, berodde på relationerna mellan Stalin och Trotskij och detta ville Lenin förebygga. Efter att ha uttalat denna profetia gör Lenin ett utkast till en karaktäristik av sex personer: Stalin och Trotskij, Zinovjev och Kamenev, Bucharin och Pjatakov. Dessa anteckningar som utarbetades den 23 och den 24 december, då Lenins hälsotillstånd var särskilt alarmerande, vittnar om en plågsam ansträngning av eftertanke och klarläggande för att få fram det väsentliga utan att genom ett enda oförsiktigt ord förfela det eftersträvade målet: en fortsättning och ett stabiliserande av makten i händerna på ett enat parti.

Av de två yngsta männen, Bucharin och Pjatakov, är den förste en betydande teoretiker och partiets favorit, medan den andra besitter både viljestyrka och enastående förmåga. Men de har också sina fel. Bucharins åsikter är inte fullt marxistiska ”eftersom det hos honom finns ett skolastiskt drag (han har aldrig studerat och, tror jag, aldrig helt förstått dialektiken)”. Pjatakov för sin del är ”alltför fängslad av administrering och sakens administrativa sida för att man skall kunna förlita sig

¹ *Sotj.*, del 45, s. 343. Jfr kap. V, fotnot 13. *Valda verk i 10 band*, bd. 10, s 515

² *Ibid.*

³ *Ibid.* s. 593-594.

⁴ *Ibid.* s. 592-593. Anteckningarna framställdes i fem exemplar – ett för de hemliga arkiven, ett för Lenin, tre för Krupskaja – och lades i förseglade kuvert. Voloditjeva avslöjade dessa detaljer år 1929. Endast Lenin hade rätt att öppna dessa kuvert och först efter hans död, Krupskaja. Men Voloditjeva vågade inte skriva de förebådande orden ”efter hans död” på kuverten.

på honom i en allvarlig politisk fråga”. Då de emellertid bara är trettiofyra respektive trettio två år, har de ännu tillfälle att rätta till sina fel.

Om Zinovjev och Kamenev har endast en anmärkning gjorts, men tolkningen av denna framkallar vissa svårigheter; det gäller deras ”oktoberepisod”, deras misslyckande vid upproret: ”Det var givetvis inte någon tillfällighet, men att den lika litet kan läggas dem personligen till last som Trotskij hans ickebolsjevism.” Varför denna erinran om det förflutna? Är det en ”mise en garde”? Eller kanske ett urskuldande? Eller bådadera? Det är kanske lättare att besvara denna fråga i belysning av de porträtt som Lenin skisserat av Stalin och Trotskij, vilkas diametralt motsatta karaktärer kunde framkalla en plötslig och oavsiktlig splittring:

”Efter att ha blivit generalsekreterare har kamrat Stalin i sin hand koncentrerat en gränslös makt, och jag är inte säker på att han alltid kommer att kunna bruka denna makt tillräckligt varsamt. Å andra sidan utmärker sig kamrat Trotskij, som redan hans kamp mot centralkommittén i frågan om folkkommissariatet för järnvägsväsendet visade, inte endast genom sin enastående begåvning. Personligen är han måhända den talangfullaste medlemmen i den nuvarande centralkommittén, men han är också behäftad med alltför stor självsäkerhet och lägger alltför stor vikt vid den rent administrativa sidan av saken.”⁵

Tanken att Stalin och Trotskij var de två främsta ledarna hade genom den tjänst Stalin tilldelats förväntat landet, sårat Trotskij och obehagligt överraskat Zinovjev och Kamenev, vilka under ännu några år i det kommande tremannaväldet trodde sig vara de starkaste. Lenin blev därigenom kanske medveten om två nya fakta: betydelsen av den för knappt åtta månader sedan inrättade tjänsten som generalsekreterare och möjligheten för dess innehavare att på så kort tid ha vunnit en så oerhörd makt. Man kan också lägga märke till att Lenins jämförelse mellan de två ledarna är formulerad så att man inte kan märka den minsta preferens. Ty Trotskij's förtjänster motvägs av stora fel. Hur pass allvarlig var hans benägenhet att lägga ”alltför stor vikt vid den rent administrativa sidan av saken”? Man måste syna de egenskaper Lenin begärde av en verklig ledare, han förklarar detta i sina anteckningar om *Gosplan*. Den 27, 28 och 29 december definierar Lenin de karaktärs-egenskaper som enligt honom fordrades för att leda en statlig myndighet. Samma egenskaper skulle antagligen också krävas för de höga tjänsterna. Ledaren skall enligt Lenin besitta en grundlig vetenskaplig insikt, antingen ekonomisk eller teknisk, han bör vara i stånd att inse ”den totala verkligheten” och han bör utöva dragningskraft på folket för att kunna leda och kontrollera deras arbete. Samtidigt bör han också besitta organisatoriska och administrativa kunskaper. Men ”en förening av dessa båda egenskaper hos en enda person finner man sällan och är inte heller nödvändig”.⁶ För en institution som *Gosplan* bör den administrativa sektorn komma i andra hand. Av de två slags män som skulle utgöra ett idealiskt team är det vetenskapsmannen som samtidigt är eftertänksam och har lätt att få kontakt med folket som borde vara ledaren. Lenin trodde sig utan tvivel ha funnit den idealiska formeln för hela statens ledning. Han skulle inte ha insisterat så kraftigt om det bara gällde att behålla Krjinnjanovskij i *Gosplans* ledning med Pjatakov som assistent. Men Trotskij och Stalin utgjorde inte ett idealiskt par. Istället för att ömsesidigt komplettera varandra, strävade de snarare efter att utestänga varandra.

Det var utan tvivel orätt att klandra Trotskij för en inställning som svarade mot inbördeskrigets omständigheter och som representerade en styrka och en garanti för framgång. Under andra omständigheter var Trotskij skickligare i att bemästra statens och revolutionens problem på ett vetenskapligt sätt än de andra medlemmarna i Centralkommittén. Han kunde mycket väl förstå ”verkligheten i vid omfattning”, vilket Lenin krävde av en mönsterledare. Lenin tvivlade i gengäld på att Trotskij hade ”dragningskraft” och han var för övrigt också medveten om att denne strängt taget saknade vissa av en politikers egenskaper: smidighet emot folk, sinne för taktik, förmåga att

⁵ Ibid. s. 345. *Valda verk* ibid. s. 517-518

⁶ Ibid. s. 351.

finna utvägar och skicklighet i att kryssa fram genom diktaturens politiska intriger utan förbehåll eller överdrivna samvetsbetänkligheter.

Händelseutvecklingen visade att Trotskij inte var i stånd att spela denna roll och ännu mindre att lyckas; Lenin hade rätt när han tvivlade på hans politiska förmåga, även om den kritik som riktats mot honom inte klart utsade detta. Kort sagt, Trotskijs betydelse är i ”testamentet” en aning nedtonad, särskilt därför att han där inte betraktas som överlägsen Stalin och därför att hans icke-bolsjevism, även om den inte bör läggas honom ”personligen till last”, i alla fall är omnämnd.

Även om Lenin tydligen inte har något särskilt att förebrå Stalin, gör han ändå en reservation: kan han bruka sin oerhörda makt med tillräcklig försiktighet? Men praktiskt hade denna reservation inte stor politisk betydelse i början av 1923 och den kunde inte heller skada Stalin. Om vi antog att redigeringen av anteckningarna skulle upphöra här och att de sedan lästes upp i talarstolen vid en partikongress, skulle de förefalla förhärskade av ett jämviktsproblem, av en vilja att behålla *status quo* för att därmed undvika splittring. Den avsiktliga karaktären av rättvis fördelning mellan beröm och klander är iögonfallande i dokumentet. Lenin kunde inte lämna sin makt i arv eftersom det inte var en monarki. Han ansåg inte att han kunde föreslå partiet en tronföljare, fastän successionsproblemet bekymrat honom redan före sjukdomen. I väntan på att han skulle ”lämna leden”, bemödade han sig om att inte skada sammanhållningen inom partiet genom att alltför tydligt visa att han personligen föredrog någon särskild. Och under tiden för hans första anteckningar hade han kanske ännu inte någon särskild favorit. Även om han redan sympatiserade med Trotskij fick han dölja det för att inte förgifta relationerna mellan de ledande. Han kunde inte ignorera den attityd som intogs mot Trotskij av de gamla stridskamraterna Zinovjev, Kamenev och Stalin samt av andra grupper. Trotskijs ickebolsjevism hade invecklat honom i otaliga gräl, tillfällen då Lenin fått gripa till sitt inflytande för att försvara honom. Lenin kunde inte tänka sig att föreslå honom som efterträdare, ännu mindre så länge den allmänna åsikten om Stalin inte ändrats – han hade inte betraktat möjligheten av en enda efterträdare.

Lenin föreslog att de två framstående ledarna Stalin och Trotskij båda skulle behålla sina prominenta ställningar, att Zinovjev och Kamenev förblev på andra plats på grund av att den svaghet de visat under pressande förhållanden säkert inte var tillfällig och kunde upprepas. De två yngsta, Bucharin och Pjatakov, skulle slutligen förbli på tredje plats i väntan på att de skulle förkovra sig. Men eftersom man inte kunde åstadkomma något bättre, skulle partiet förbli vaksamt och fortlöpande övervaka sina ledare, ty dessa var inte utan fel och deras inbördes rivalitet kunde få ödesdigra följder. Man fick inte heller underlåta att kontrollera hur Stalin brukade sin makt. För att kunna utöva denna kontroll måste Centralkommitténs makt och inflytande utökas. Men för att kunna uppskatta Lenins klarsynthet, måste man påpeka att han hädanefter uppmärksammade ”den detalj” som skulle förändra Stalins ”oerhörda maktposition”, vilken placerade de fem övriga i andra rummet. Han kommenterade för ögonblicket inte denna ”detalj” men skulle dra slutsatserna av den när han senare återkom till personproblemet efter att länge ha studerat grundfrågorna.

Eftersom Lenins hälsotillstånd fortfarande tillåter att han fortsätter med sitt arbete gör han tio dagar efter de första anteckningarna, när hans uppmärksamhet redan riktats åt ett annat håll, den 4 januari 1923 ett tillägg till sitt ”testamente”. Detta tillägg förändrar fullständigt den noggrant avvägda jämvikten i den föregående texten, eller rättar snarare till det missförhållande som han tidigare underförstått redogjort för. Lenin föreslår att Stalin avsätts från sin tjänst som generalsekreterare:

”Stalin är alltför grov, och denna brist, som är fullt tolerabel i vår mitt och i relationerna mellan oss kommunister, kan inte tolereras hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende, nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull osv.”

Var inte dessa ord uttryck för en häftig reaktion på en särskild, irriterande händelse? Man är här benägen att tänka på Stalins allvarliga förolämpning mot Krupskaja den 22 december. Stalin skulle

inte ha gjort sig skyldig till detta övertramp om han inte vetat att lejonet var dödligt sårat. Men Lenin var inte den som förlät sådana näsvisheter, vilket kom fram i ett brev till Stalin två månader senare: ”Jag tänker inte så lätt glömma vad som gjorts mot mig och det säger sig självt att jag betraktar sådant som gjorts mot min hustru som om det riktats mot mig själv.”⁷ Den sinnesrörelse som denna händelse riskerade framkalla hos Lenin, hindrade Krupskaja från att berätta den för honom under de sista dagarna i december, då han var alltför sjuk. För ögonblicket lättade hon sin indignation genom att istället bittert beklaga sig för Kamenev i ett brev som vi här återger i bilaga V. Men hon kan ha avslöjat händelsen för Lenin några dagar senare, antingen spontant eller på grund av hans frågor om han nu uppmärksammat att hon varit nedstämd. Lenin som blev rasande, skulle omedelbart ha dikterat detta meddelande, i vilket han bara pekar på Stalins karaktärsfel utan att göra honom några förebråelser av politiskt slag. Utgivarna av ”Oeuvres” förmodar att Krupskaja skulle ha omtalat händelsen för Lenin först i början av mars. Men denna version kan lika litet som någon annan betraktas som helt säker. För övrigt vet vi tillräckligt om Lenin för att i hans framställning av Stalin finna en förklaring som bättre överensstämmer med hans karaktär och hans ansvarskänsla för sitt ledarskap, där politiken kom före alla andra hänsyn. Studiet av den första anteckningen i ”testamentet” visar vad som bekymrade Lenin mest, vilket också bekräftas av andra uppgifter. Det vore helt grundlöst att anta att en personlig förolämpning mot hans hustru – vi får inte glömma att han accepterade den ”fullt tolerabla” grovheten i relationerna mellan kommunisterna – skulle ha kunnat driva honom till en politisk handling, såsom att förändra styrkeförhållandena i Centralkommittén. Han hade helt andra och allvarliga skäl till detta, vilket bekräftas av hans anteckningar från den 30 och 31 december beträffande nationella frågan och självstyret.

Denna text är en av de viktigaste i ”testamentet” och utan tvivel den mest betecknande, då den ger oss en bild av hur pass allvarlig den kris var som Lenin genomgick under denna period och även av hans uppriktighet och politiska djärvhet. Man kan till och med hålla för troligt att hans bekymmer beträffande de offentliga frågorna var av sådan art att de påskyndat utvecklingen av hans sjukdom.

Betraktelserna av nationalitetsfrågan inleds med en självkritik: ”Jag tror att jag svårt försyndat mig mot Rysslands arbetare genom att jag inte tillräckligt energiskt och beslutsamt har ingripit i den beryktade frågan om autonomiseringen, som officiellt tycks kallas frågan om de socialistiska sovjetrepublikernas union.”⁸ Sedan följer ett långt personligt försvar i vilket han särskilt nämner omständigheterna kring sin sjukdom, och därefter en beskrivning av de avslöjanden som framkom genom Dzerdjinskijns rapport: Ordzjonikidzes häftighet hade alltså gått så långt att han slagit till en kommunistisk opponent – ”vilket träsk vi hamnat i”! Lenin, som kände Ryssland och dess ”av sovjetisk anda” knappast nyanserade byråkrati, och som särskilt kände karaktären hos ”den ’äkta ryssen’, den storryss och chauvinist – i själva verket skurk och förtryckare – som den typiska ryska byråkraten är”, borde ha insett att hans regim inte gjort vad som behövts för att försvara minoritetsnationerna mot en invasion av ryska *dzerjimordy*. Men kritiken går ännu längre: de skyldiga var inte längre som han trott endast överlöpare från det gamla förtryckarsystemet. Den sovjetiska regimen och de högsta ledarna inom partiet hade uppfört sig på ett verkligt imperialistiskt sätt, om än bara i liten omfattning. Lenin var mycket väl medveten om, vilket han inte heller var rädd att slå fast, att den situation som han till sin bestörtning upptäckt ”fullständigt undergräver hela vår principiella uppriktighet, hela vårt principiella försvar av kampen mot imperialismen”, som partiet kungjort. Detta var desto allvarligare som ”morgondagen i världshistorien blir just en sådan dag, då de av imperialismen förtryckta folken definitivt kommer att vakna och en lång och hård slutkamp för deras frigörelse börjar”. Det var onödigt att tillägga att partiets socialistiska och revolutionära uppriktighet var desto mera misstänkt om man betraktade de intriger som Lenin hädanefter inte upphörde att brännmärka.

⁷ *Sotj.*, del 54, s. 337. Detta brev förekommer längre fram.

⁸ *Sotj.*, del 45, s. 356. *Valda verk* ibid. s. 521

Enligt Lenin har partiets ledare inte ens förstått den första principen som skulle leda dem till en lösning av nationalitetsproblemet i en internationalistisk anda. I sitt eget intresse borde proletariatet vinna förtroende hos folket i de andra republikerna. De är djupt misstrodda mot den ledande nationen som utsatt dem för de mest sårande oförrätter och så många upprepade orättvisor. Om den stora nationen således nöjer sig med att kungöra en enkel formell likställighet, skulle dess attityd kanske kunna betecknas som borgerlig. För att gottgöra alla de oförrätter som begåtts mot de små nationerna måste den stora nationen med dess gamla förtryckare tillåta en icke-likställighet till sin egen nackdel, utöva en sorts självdiskriminering för att gottgöra den beroendeställning som i själva verket fortsätter att existera till skada för de små nationerna. Man måste fördubbla tillmötesgåendet, eftergifterna och åtgärderna till förmån för de små folken. Detta överensstämde emellertid inte med Stalins, Ordzjonikidzes och Dzerzjinskis politik. Lenin fördömer dem i så stränga ordalag att man inte längre kan tvivla på den stora politiska fiendlighet som han hyser mot dem och deras gelikar. Stalin anklagas för en ödesdiger brådska och dåligt temperament samt för den förmenta "socialnationalismen". Dzerzjinskij har visat prov på den "äktryska" mentalitet som karakteriserar de icke-ryssar som förryskats och som ansvarig för en undersökningskommission har han visat prov på en oförlåtlig inställning. Arbetet i hans kommission måste betraktas som värdelöst och göras om "i syfte att korrigera den oerhörda mängd felaktigheter och partiska omdömen som otvivelaktigt finns där". Lenin anklagar rent ut Ordzjonikidze och Stalin för att ha uppträtt som storryska busar, brutit mot den proletära internationalismens regler och för att ha sjunkit ner i en imperialistisk attityd. Han kräver att man ska "statuera ett exempel på" Ordzjonikidze – enligt Trotskij gällde det att åtminstone tillfälligt utesluta honom ur partiet – och även att de politiskt ansvariga, Stalin och Dzerzjinskij, officiellt anklagas för sina misstag. Samtidigt vänder han uttrycket "deviationist" mot anklagarna själva.⁹ Han erkänner att projektet med självstyre "troligen var orättvist till sin beskaffenhet och dessutom förhastat". Han tillåter att Unionen bibehålls men om det visar sig nödvändigt är han beredd att omorganisera och av Unionen bara behålla en sammanslagning av utrikespolitiken och försvaret, under det att "man på alla andra håll måste återupprätta de gamla kommissariatens oberoende" dvs. att man efter nästa sovjetkongressen skulle återgå till de tidigare relationerna. Det är berättigat att i likhet med den amerikanske historikern Pipes anta att om Lenin i mars inte definitivt kuvats av sin sjukdom, skulle "den slutliga utformningen av Sovjetunionen blivit annorlunda än den som Stalin senare gav den".¹⁰

Man kan göra ett liknande antagande beträffande sovjetregimens hela struktur. För ögonblicket vill vi påpeka att Lenin dikterade sina tankar om självstyre samtidigt som sovjetkongressen öppnades och den lösning han tvivlade så mycket på stadfästes. Fotieva bekräftar att detta inte skedde av en slump, ty Lenin "kände en växande oro beträffande det korrekta sättet att lösa nationalfrågan".¹¹ Kritiken av Stalins nationalitetspolitik och hans uppträdande mot georgierna förklarar tillräckligt väl Lenins omsvängning, som senare resulterade i tanken på Stalins avsättning. Lenin hade nu bildat sig en uppfattning och hädanefter tog han endast hänsyn till tillvägagångssättet i valet av metoder och den tid han behövde för att försvara sina nya idéer.

⁹ Se kap. VII.

¹⁰ Pipes, op.cit. s. 276.

¹¹ Fotieva, op.cit. s. 50.

Lenins "hemliga kommission" och Georgienaffären

Januari och februari 1923 blev två månader av intensivt arbete för Lenin. Hans hälsa var växlande under denna period och ibland när han var på bra humör kunde man märka en förbättring av allmäntillståndet. På grund av att han fick diktera var Lenin tillfredsställd och skämtsam. Läkarna tillät honom då att läsa och arbeta litet mera och när förslamningen i högra handen verkade släppa, tillät de även att han läste tidningar och tog emot besök. Ofta kände Lenin sig helt frisk, så frisk att han en dag trodde att sjukdomen endast var av nervös art.¹ Men dessa stunder växlade med dagar av smärtor, trötthet, försämring av minnet och svårigheter att tala. Lenins omgivning och medlemmarna inom politbyrån var hela tiden uppmärksamma på sjukdomens växlingar. Under dessa månader berodde allt, maktens framtid och dess ledares öden, på svaret av frågan: Kommer Lenin att hämta sig? Kommer han att kunna delta i partiets kongress och vad kommer han i så fall att säga där?

Genom de fem artiklar, där idéerna i anteckningarna utvecklades, blev Lenins projekt under dessa två månader till ett omfattande politiskt handlingsprogram, vilket utarbetats med tanke på partiets nästa kongress några veckor senare. Lenin drivs att påskynda dem dels på grund av fruktan att inte kunna närvara vid kongressen och dels på grund av reformernas angelägna betydelse.

På det praktiska området tilldrog sig särskilt tre frågor Lenins uppmärksamhet.

Först och främst ville han få kännedom om resultatet av den räkning av tjänstemännen i de stora städerna, som han själv hade drivit igenom på grund av sin motvilja mot den byråkratiska apparaten. Men hans sekreterare måste slutligen erkänna att han inte kunde få dessa handlingar utan Stalins tillstånd. Lenin visste inte att detta erfordrades. Fotieva berättar i sina Memoarer² att Lenin tre dagar senare, den 10 januari, blev på mycket dåligt humör på grund av detta. Och en månad senare, den 12 februari förorsakade det även Lenin en allvarlig kris. En av hans läkare, Förster, som redan tänkt tillåta honom att läsa tidningar och att ta emot besök, satte plötsligt stopp för detta och förbjöd all "politisk information". När Lenin frågade vad han menade med det, svarade läkaren: "Ni är t. ex. intresserad av räkningen av de sovjetiska tjänstemännen." Detta svar blev en sådan chock för Lenin att hans läppar darrade: att läkarna kände till detaljer av det slaget och gjorde sådana distinktioner, bekräftade hans misstankar. Fotieva antecknar i återhållsam stil i "Dagboken": "Det är möjligt att Lenin till och med fått ett intryck av att det inte var läkarna som gav order till Centralkommittén utan tvärtom." För Fotieva var detta utan tvivel inte längre bara en möjlighet, utan en visshet.³

Lenins andra bekymmer utgjordes av hans förslag om att sammanslå kommissariatet för Arbetar- och bondeinspektionen med den Centrala kontrollkommissionen. Detta var den främsta punkten i Centralkommitténs reorganisation och höjdpunkten i partiets organisationsplan. Man ser i "Dagboken" att han oupphörligt begär utlåtanden från sin assistent Tsiurupa och från medlemmarna i kommissariatet, till vilka hans förslag förmedlats. Han driver dem att handla, att förbereda dessa för staten så viktiga ändringar och han står fast vid sitt beslut att låta Kongressen få kännedom om sitt förslag.

Men de huvudsakliga källorna till Lenins verksamhet och irritation utgjordes fortfarande av den georgiska konflikten och av SSSR:s bildande. Då Lenin fastställt sin principiella åsikt och i sitt memorandum i slutet av december fördömt de inblandade, måste han handla fort för att före Kongressen samla ihop nödvändiga fakta för att kunna precisera de fel som begåtts, de ansvarigas exakta roll och fastställa radikala bestraffningsåtgärder för de sistnämnda. Man kan även på ett fullt

¹ Se "Dagboken" den 14 februari. Vi vet inte hur läkarnas diagnos var vid denna tidpunkt och vad Lenin kände till härom. Dödsorsaken förklarades officiellt bero på åderförkalkning.

² Fotieva, op.cit. s. 70.

³ Jfr Fotievas anteckningar i "Dagboken" den 1 och den 3 februari.

tillfredsställande sätt datera Lenins ”stora konspiration” tack vare ”Dagboken” och diverse andra spridda texter i den 5 upplagan av ”Oeuvres”. Efter att ha avslutat sin artikel om Arbetar- och bondeinspektionen och överlämnat den till Pravda den 24 januari, kallar Lenin på Fotieva och ber att få handlingarna om Dzerzjinskis undersökningskommission i Georgien. Han visste inte att denna begäran omedelbart skulle föranleda diskussion inom politbyrån. Dagen därpå frågar Lenin om Stalin eller Dzerzjinskij skickat honom handlingarna. Under tiden godkänner politbyrån kommissionens undersökningsresultat, fördömer ännu en gång georgierna och rentvår Ordzjonikidze och Stalin. Kommissionen hade framfört åsikten att Mdivani, Macharadze, Tsintsadze m. fl. borde återkallas till Moskva. Denna åsikt godkändes och Pipes anser till och med att denna order gavs redan före byråns möte.⁴

Fotieva lyckades hålla sig underrättad om allt som försiggick på högre ort och lyckades även ”av misstag” meddela Lenin detta den 3 februari. När hon på nytt begär att handlingarna skall skickas till Lenin, stöter hon på stark opposition. Dzerzjinskij skickar Fotieva vidare till Stalin men denne är för tillfället inte anträffbar i Moskva. Slutligen låter Stalin henne veta att han inte kan överlämna handlingarna utan byråns godkännande. Lenins begäran oroar honom. Han frågar ut Fotieva för att försöka ta reda på om hon inte sagt för mycket till Lenin, som formellt inte skall upplysas om de löpande angelägenheterna. Fotieva förnekar naturligtvis detta men berättar senare saken för Lenin, som gör denna korta, spydiga och irriterade anmärkning: ”Nationalitetsfrågan skulle alltså vara en löpande angelägenhet?” Lenin har dock varit alltför enträgen för att Stalin skall kunna vägra honom handlingarna utan att detta upptäcks av politbyrån, ty naturligtvis rörde det sig inte om en ”löpande angelägenhet”. Utan att ange sina källor, berättar Fotieva om ett utbyte av meddelanden mellan Kamenev och Stalin under politbyråns möte:

Kamenev: ”Eftersom Vladimir Iljitj är så enträgen, tror jag det är bäst att inte förvägra honom detta.”

Stalin: ”Jag vet inte. Låt honom göra som han tycker.”

Men detta var naturligtvis inte Stalins önskan, ty han ville bli befriad från sin uppgift som övervakare för Lenin. Byrån lämnade ämnet och beslöt att överlämna handlingarna till Lenin, utan att egentligen veta vad han skulle använda dem till.⁵

Lenin ville helt enkelt själv undersöka vad som hänt. I denna avsikt bildade han en privat undersökningskommission, bestående av Gorbunov, sin chargé d'affaires vid S.N.K. och sekreterarna Fotieva och Gliasser. De första frågor denna kommission skulle bringa klarhet i – andra följde allteftersom de kom längre fram i handlingarna – var följande:

Varför anklagas den gamla georgiska Centralkommittén för avvikelser?

Vilken disciplinöverträdelse anklagas de för?

Varför anklagas *Zakkrajkom* för att undertrycka den georgiska Centralkommittén?

De fysiska metoderna för förtryck (”biomekaniken”).

Centralkommitténs i Moskva linje under Vladimir Iljitjs frånvaro och i hans närvaro.

Med vem var kommissionen i förbindelse? Har den gjort förfrågningar om de anklagelser som riktats mot den georgiska Centralkommittén och likaledes om de som riktats mot *Zakkrajkom*? Har den studerat fallet med ”biomekaniken”?

Den aktuella situationen; valkampanjen, mensjevikerna, förtrycket, nationalkonflikten.⁶

⁴ Pipes, op.cit. s. 282 och Fotieva, op.cit. s. 54.

⁵ Fotieva, op.cit. s. 64-65.

⁶ *Sotj.*, del 45, s. 606-607. ”Biomekaniken” är den skymf som Ordzjonikidze riktade mot Kabanidze.

Med dessa uppgifter och ständigt pådrivna av Lenin började de tre sekreterarna arbeta och hoppades vara klara inom tre veckor. Lenin ansätter Fotieva med mer och mer preciserade frågor, ty hans oro visar sig oupphörligen vara befogad och de inblandade personernas misstag allt allvarligare. Den 14 februari erhåller kommissionen nya uppgifter, vilka vittnar om Lenins självstillstånd och hans beslut att inte lämna någonting opåskallat:

”Tre grundbegrepp: 1) det är inte tillåtet att bruka fysiskt våld; 2) eftergifter är nödvändiga; 3) man kan inte jämföra en liten stat med en stor.

Kände Stalin till incidenten? Varför reagerade han i så fall inte?”

Det personliga missgreppet blir ett politiskt misstag av största betydelse. Längre fram läser vi: ”Benämningen ’deviationist’ för chauvinistisk avvikelse och mensjevism vittnar om samma avvikelse hos *velikoderdjavniki*.” Detta ord, som hädanefter och under samma benämning skall inbegripa de män som Lenin kritiserar, är svårt att översätta. Det frammanar en föreställning om chauvinism, om imperialismens stora egocentricitet. Lenin har nu bestämt sig för att göra slut på denna motsatstendens inom partiet. På ett sätt går han genast till verket, ty han ger följande order:

”Direktiv från Vladimir Iljitj: gör inför Soltz en anspelning på att han (Vladimir Iljitj) är på den svages sida. Låt förstå hos någon av de förorättade att han tar deras parti.”⁷ Lenin vill alltså inte längre vara varken förtegen eller neutral, han vill istället varna de berörda. Soltz, som blivit underrättad, meddelade utan tvivel de andra medlemmarna inom politbyrån och förmodligen också Stalin. Georgierna å sin sida måste ha framfört nyheten till någon av sina beskyddare. Nyhetens spridning var alltså för ögonblicket ganska begränsad, men åstadkom ändå en skärpning av vaksamheten i båda lägren. De mest komprometterande handlingarna hade kunnat avlägsnas från dossiéerna. Inte utan bestörtning fick Fotieva av Soltz reda på att: ”Kamraterna i den georgiska Centralkommittén hade till honom överlämnat material beträffande alla möjliga trakasserier mot georgierna (anhängarna av den f. d. georgiska Centralkommittén). Beträffande ”incidenten” – det gäller den skymf som Ordzjonikidze riktade mot Kabanidze – hade den Centrala kontrollkommissionen erhållit en redogörelse från Kabanidze men denna hade försvunnit. På min fråga: ”Försvunnit? Hur då?”, svarade kamrat Soltz: ”Försvunnit, helt enkelt.” Men det går på ett ut, ty den Centrala kontrollkommissionen har en objektiv redogörelse från Rykov, som var närvarande vid denna incident.”⁸ (Utan att förlora oss i detaljer kan man nog betvivla Rykovs objektivitet. När han den 9 december överlämnade sin rapport till Lenin, nämnde han ingenting om denna händelse, vilken Lenin fick reda på först tre dagar senare av Dzerzjinskij.)

Lenin driver på sin kommission; hans hälsotillstånd är vacklande och han vill till varje pris lägga fram ett memorandum om nationalitetsfrågan inför den kommande kongressen. Men utforskandet av nya detaljer kan kräva en vidlyftigare undersökning och kanske måste man till och med sända någon till ort och ställe, vilket skulle ta lång tid. Den 14 februari säger han till Fotieva att en försening av kommissionens resultat innebär att man riskerar att förlora allt och detta skulle göra honom mycket missnöjd. Det finns inga anteckningar i ”Dagboken” mellan den 14 februari och den 5 mars. Utgivarna av ”Oeuvres” lämnar inte heller några upplysningar beträffande dessa tre veckor. Det är möjligt att Lenin inte alls dikterade något under denna period och att sekreterarna var helt upptagna av sitt arbete i den ”hemliga kommissionen”.⁹ En sak känner vi emellertid till: det var den 3 mars som kommissionen överlämnade sitt resultat till Lenin.¹⁰ Men detta dokument är fortfarande inte känt. Varför har det Marxist-leninistiska Institutet ännu inte offentliggjort det? Har det liksom Kabanidzes klagomål ”försvunnit”? För ögonblicket vet vi ingenting om detta. I vilket fall som helst gav kommissionens arbetsresultat Lenins sista aktiva dagar en karaktär av intensiv kamp. Hans bitterhet och vrede mot sina kamrater nådde sin höjdpunkt och han stärktes alltmer i sin övertygelse om att den bedrövliga Georgienaffären bara var ett tecken på någonting ännu värre. Men Lenins avtagande krafter tillät inte en sådan djupgående och nervös spänning och hans hälsa

⁷ Ibid. s. 107. Detta meddelande har redigerats av Fotieva. Soltz är en av ledarna i den Centrala kontrollkommissionen.

⁸ Fotieva, op.cit. s. 75.

⁹ Fotieva nämner emellertid i *Iz vospominanij* anteckningar från den 10 januari (s. 70) och den 16 februari (s. 75). Men dessa förekommer inte i ”Dagboken”.

¹⁰ *Sotj.*, del 45, s. 714.

försämrades alltmer. Faktum är att Lenin började känna sig mycket dålig på grund av de förhållanden under vilka han levde och under inverkan av den sklerotiska processen.¹¹

Detta var utan tvivel orsaken till att han redan nu utdelade de slag som han förberett mot sina motståndare sedan två månader, även om det ännu var en aning för tidigt. De tre första attackerna riktades mot ett enda och samma mål: Stalin. Fotieva berättar att han dolde den djupa sinneströrelse som uppfyllde honom när han fattade dessa beslut och sade läkarna att det bara rörde sig om några affärsbrev. Mitt på dagen den 5 mars kallade han på Voloditjeva och dikterade två brev.

Det första, ytterst hemligt, skrivet i en tillgiven ton, vilket var mycket ovanligt för Lenin, var avsett för Trotskij. Brevets innehåll skulle genast meddelas honom per telefon:

”Käre Kamrat Trotskij:

Jag ber dig enträget att åta dig försvaret av den georgiska affären i partiets Centralkommitté. Denna affär är just nu utsatt för Stalins och Dzerzjinskijs ”förföljelse” och jag kan inte lita på deras opartiskhet. Snarare tvärtom. Om du samtycker till att åta dig försvaret kommer jag att känna mig lugn. Om du av någon orsak inte samtycker, skicka då tillbaka dossiern till mig och jag kommer att betrakta detta som ett avböjande.

Med de bästa kamratliga hälsningar, Lenin.”¹²

Lenin kunde inte åstadkomma något utan en medhjälpare. Trotskij var inte bara den ende möjliga, utan också ett säkert stöd. Med Lenin som beskyddare var Trotskij fortfarande oåtkomlig i början av 1923. Hälsningsfrasen var så hjärtlig att Stalin, som var tvungen att läsa upp detta brev inför Centralkommittén i juli 1926 då hans ställning inte längre allvarligt kunde hotas, ändå föredrog att göra om den till ett enkelt: ”Med kommunisthälsning”.¹³ Detta brev innebar en stor seger för Trotskij: det innebar att de nu definitivt slöt den ”pakt mot byråkratin” som Lenin föreslagit honom i början av december och som Trotskij förgäves väntat på.¹⁴ Det innebar också att han kunde betrakta sig som den utvalde tronarvingen och känna sig lugn inför den intrig som i det tysta smitts mot honom alltsedan Lenins sjukdom.

Lenin som nu fattat sin politiska ståndpunkt kunde tillåta sig att driva angreppet litet längre och göra upp ett privat mellanhavande med Stalin. I väntan på Trotskijs svar på sitt första brev, började han diktera ett annat till Stalin beträffande den förolämpning som riktats mot Krupskaja. Men tröttheten och även en tvekan om hur han skulle gå tillväga, fick honom att uppskjuta den slutliga utformningen av detta svåra brev till dagen därpå. Lenin frågade sig säkert om denna inblandning av personliga mellanhavanden inte skulle förminska betydelsen av hans kritik mot Stalin i frågor av principiell natur och om den var förenlig med hans hela handlande. Men dagen därpå, när han fått Trotskijs svar vilket utan tvivel var positivt,¹⁵ avslutade han sin diktamen, läste igenom allt en gång till och bad sedan Voloditjeva att lämna brevet till Stalin samt invänta hans svar. Här följer den iskalla texten i ett meddelande som var ämnat att träffa så hårt som möjligt:

”Till kamrat Stalin,
ytterst hemligt
personligt
kopia till kamraterna Kamenev och Zinovjev.

Ärade kamrat Stalin,

Ni har haft råheten att kalla min hustru till telefon och sedan ösa overt över henne. Även om hon inför Er gick med på att glömma det sagda har inte desto mindre Zinovjev och Kamenjev genom henne fått reda på det inträffade. Jag är inte beredd att så lätt glömma vad som gjorts mot mig, nog sagt om det, men vad

¹¹ Se ”Dagboken” den 5 och 6 mars samt Trotskij, *La Révolution défigurée*, op.cit. s. 164.

¹² *Sotj.*, del 54, s. 329. *Collected Works* vol 45, s. 607

¹³ Trotskij, op.cit. s. 163.

¹⁴ *Ibid.* s. 165.

¹⁵ Se vår text beträffande Trotskijs svar i bilaga VIII.

som gjorts mot min hustru anser jag vara gjort också mot mig. Därför ber jag Er överväga om Ni är beredd att ta tillbaka det sagda och be om ursäkt, eller om Ni föredrar att bryta våra förbindelser.

Högaktningsfullt Lenin”¹⁶

Lenin känner sig nu, den 6 mars, mycket dålig och detta driver honom att skynda på. Fotieva och Gliasser, vilka gjorde täta turer mellan Lenin och Trotskij – även han orörlig i en annan våning i Kreml på grund av ryggsnitt – hade dagen innan meddelat den sistnämnde att Kamenev ämnade resa till Kaukasien och frågat om han, Trotskij, hade något uppdrag åt honom.¹⁷ Man vet inte exakt vad ändamålet med Kamenevs resa var. Men Trotskij, som hade erhållit Lenins memorandum av den 30 december tillsammans med andra papper om Georgien, föreslog att visa dessa för Kamenev. Denne skulle då redan nu kunna vidta vissa åtgärder på ort och ställe. Fotieva framförde denna fråga till Lenin och återvände sedan till Trotskij med ett bestämt nej. ”På inga villkor. Vladimir Iljitj säger att Kamenev kommer att visa brevet för Stalin, som kommer att göra en haltande kompromiss och sedan förråda honom.”¹⁸ Detta utspelas antagligen på morgonen. Strax efter det första svaret återkommer Fotieva till Trotskij med nya instruktioner från Lenin och med ett nytt brev. Lenin föreslog nu att man skulle avslöja allt för Kamenev och även låta honom få kännedom om detta nya meddelande, adresserat till de georgiska så kallade avvikarna. Det rörde sig om ett kort meddelande laddat med stridsiver:

”(strängt hemligt)

Till kamraterna Mdivani, Macharadze m. fl.
Kopia till kamraterna Trotskij och Kamenev

Kära kamrater!

Jag följer ert fall av hela mitt hjärta. Jag är indignerad över Ordzjonikidzes ohyfsade sätt och Stalins och Dzerzjinskijs overseende med detta: Jag förbereder nu anteckningar och ett tal för Er.

Högaktningsfullt,
Lenin

Den 6 mars 1923.”¹⁹

Det var stor skillnad mellan detta brev och det irriterade svar han sände till georgierna den 21 oktober. Lenin hade totalt ändrat ståndpunkt. Han var medveten om detta och det var ännu ett skäl till att försvara den.

Trotskij, som förvånades över Lenins omsvängning i frågan om Kamenev skulle invigas i hemligheten, bad om en förklaring. Fotieva berättade för honom vad hon antog: ”Det är antagligen därför att Vladimir Iljitj känner sig sämre och därför vill skynda sig att göra vad han kan.” Man kan lita på Trotskijs återgivning av vad en av Lenins sekreterare, antagligen Gliasser berättade för honom: ”Vladimir Iljitj förbereder en bomb mot Stalin.”²⁰

Trots Lenins uttryckliga önskan om att brevet, i vilket Lenin kräver en ursäkt av Stalin, skulle skickas till denne, så tvekade Krupskaja att överlämna detta meddelande. Tydligt skrämde *gensek* henne redan vid denna tidpunkt och hon bad sekreterarna vänta med att skicka iväg brevet. Men dagen därpå vägrade Voloditjeva att smita undan längre: hon var förpliktad att utföra Lenins order. Som hon ofta brukade göra, bad då Krupskaja den vänlige Kamenev om råd innan hon bestämde sig. Det är vid detta tillfälle som han måste ha fått reda på att Vladimir Iljitj förberedde sig ”att krossa Stalin politiskt”.²¹ Voloditjeva överlämnade alltså brevet till Stalin, som omedelbart svarade

¹⁶ *Sotj.*, del 54, s. 329-330. *Collected Works* vol 45, s. 607-8

¹⁷ *Ibid.* s. 329.

¹⁸ Trotskij, *op.cit.* s. 163-164. ”Dagboken” och de andra källorna som vi här refererar till, tillåter oss konstatera noggrannheten i Trotskijs vittnesmål på dessa punkter. Han tar endast ibland fel på tjugofyra timmar i händelsernas kronologiska ordning.

¹⁹ *Sotj.*, del 54, s. 330. *Collected Works* vol 45, s. 608

²⁰ Trotskij, *op.cit.* s. 164.

²¹ Deutscher, *op.cit.* s. 73.

med en ursäkt – man fick reda på detta tack vare det vittnesmål som senare lämnades av Lenins syster. Men Lenin fick aldrig kännedom om denna ursäkt, ty den dagen, den 7 mars, drabbades han av ett svårt anfall och hans tillstånd förvärrades allvarligt. Den 10 mars var halva kroppen förlamad och han hade för alltid förlorat talförmågan.²²

Sålunda slutade Lenins politiska liv vid en ålder av endast femtiotre år. Han dog elva månader senare, den 21 januari 1924. Hans starka kropps-konstitution hade hela tiden utkämpat en hopplös kamp.

²² Jfr vår anteckning i bilaga X om Lenins sjukdom efter återfallet den 10 mars.

Ryssland mellan Väst och Öst

Det mest karakteristiska och slående i omsvängningen av Lenins åsikter under de sista åttio dagarna före det allvarliga anfallet i mars är hans personbeträktelser. Men dessa kommer ändå bara i andra hand, för Lenin glömmer inte bort de stora problem som hans stat står inför.

Lenins första analys berör naturligtvis världspolitiken och den medger att man återgår till de gamla utgångspunkterna, att man måste uppskatta de stora ansträngningarna och den ger ledarna anledning till hopp eller fruktan. Men den världspolitiska situationen utvecklar sig för ögonblicket i en riktning som är helt olik den bolsjevikerna väntade sig efter maktövertagandet. Ingen revolution hade inträffat i västvärlden och de omstörtningförsök som varit nära att lyckas, kunde nu inte lyfta huvudet under segrarnas ok. De senare hade i gengäld vunnit en oväntad stabilitet och verkade även vilja erbjuda sina proletärer sådana fördelar att de revolutionära förhoppningarna i väster för ögonblicket dämpades. Lenin som var medveten om Rysslands isolering sökte därför stöd från andra håll och betraktade därvid östsidan med växande förtroende.

Han såg där början till en utveckling av oerhörd betydelse. Under trycket av samma makt som fjättrade och förtryckte Tyskland, trädde de asiatiska massorna in i det kapitalistiska tidevarvet, men samtidigt också i en period av revolutionära spänningar med en nationalistisk och anti-imperialistisk karaktär. Det är snarare i östländerna som Lenin på längre sikt ser ett slut på Rysslands isolering och hopp om nya revolutioner i världen:

”Kampens utgång bestäms sist och slutligen av att Ryssland, Indien, Kina osv utgör det väldiga flertalet av jordens befolkning. Och just denna majoritet av befolkningen har under de senaste åren ovanligt snabbt dragits in i kampen för sin frigörelse, så att det i denna mening inte kan råda ens en skugga av tvivel om hurdant det slutliga avgörandet i den globala kampen kommer att bli. I denna mening är socialismens slutgiltiga seger fullständigt och obetingat garanterad.”¹

Om den slutliga utgången ännu idag är oviss, var förutsägelsen beträffande den nutida historiens dynamik riktig. Med en djup känsla för verkligheten förutser Lenin likaledes att utvecklingen av den revolutionära processen i framtiden kommer att ta ännu mera specifika och förvirrade former för anhängarna av en alltför schematisk marxism, än dem han upplevde i Ryssland. I detta sammanhang behandlar Lenin det karakteristiska i den ryska revolutionen, vilket enligt honom ligger i Rysslands belägenhet mellan den kapitalistiska världen och det asiatiska öst med dess övervikt av orientaliska element. Man söker ibland förklaringen till Stalins utveckling i ett orientaliskt arv men denna tolkning är ganska leninistisk. I detta avseende är det av intresse att återge ett stycke ur texten i *Om vår revolution*, som är kritisk mot de socialdemokratiska teserna. Dessa beaktar inte att Ryssland ”står på gränsen mellan civiliserade länder och länder som genom detta krig för första gången slutgiltigt dras in i civilisationen – alla orientaliska, utomeuropeiska länder – att Ryssland därför kunde och måste uppvisa vissa särdrag som naturligtvis ligger i linje med den allmänna världsutvecklingen men som skiljer den ryska revolutionen från alla föregående revolutioner i Västeuropa och medför en del nyheter i detaljfrågor vid övergången till Österns länder.”²

Detta medför både svårigheter och svagheter. Under ett kvarts sekel drog det in Ryssland i ett system som vissa vill karakterisera genom idén om ”ett asiatiskt produktionssätt”. Men samtidigt var det också strategiskt sett nästan en fördel: Rysslands västliga sida var alltför svag för att kunna starta revolutioner i västvärlden, men dess asiatiska sida verkade istället ha bättre utsikter att påskynda revolutioner i Orienten och att bilda mönster för den orientaliska folkmassan. Lenin hade där erhållit en viss tillförsikt som dock endast kunde infrias i en avlägsen framtid. Hans problem var: Hur skulle Ryssland hålla ut tills dessa förstärkningar anlände? Lenin dolde inte för sina

¹ *Sotj.*, del 45, s. 404. Citatet ur ”Hellre mindre men bättre”, se bilaga IX (ur *Valda verk i 10 band*, bd 10)

² *Sotj.* Ibid. s. 379. *Valda verk* ibid, s 543

medborgare – vi vill understryka att dessa uttalanden förekom i pressen – att slaget ännu var långt ifrån vunnet. Var det möjligt för det sovjetiska Ryssland att under en längre tid utnyttja motsättningarna mellan västerlandet och Japan, vilket varit till dess fördel under inbördeskriget? Lenin vägrar att uttala sig. Han är inte återhållsam med optimistiska profetior beträffande historiens utveckling men han avhåller sig försiktigtvis från att uttala alltför lugnande förutsägelser för den omedelbara framtiden.

Man märker att Lenins förhoppning på detta område, inte är samma som hans efterträdares, vilken uttrycks i tesen om ”socialism i ett enda land”. Det gäller tvärtom att *proderzjatsja*, dvs. att hålla ut till dess förstärkningar anländer och i väntan därpå inte genast bygga upp socialismen utan först ett övergångssamhälle. I ”Hellre mindre men bättre” bekräftar han: ”Vi har också för litet civilisation för att omedelbart kunna gå över till socialism”. Huvudidén i denna artikel, som innehåller kontentan av det han ville göra för sitt folk innan han dog, är att målsättningen måste vara mer moderat, mer realistisk och mindre ambitiös. Man måste akta sig för att hemfalla åt storhetsvansinne. Men denna realism lyckades inte skingra den stora oro som den ryska revolutionens säregna situation framkallade hos sina grundare. Det var paradoxalt att proletärmakten inte kunde lösa de uppgifter som den skapats för. Fastän Lenin var fullt upptagen med att säkerställa revolutionens praktiska bestånd, kände även han av denna oro och bemödade sig följaktligen om att bevisa revolutionens berättigande i marxistiskt hänseende. Då marxisterna var övertygade om att de var i stånd att förutse historiens förlopp bättre än någon annan, var det generande för dem att den nuvarande utvecklingen inte överensstämde med den planerade.

Den ryska revolutionen passade faktiskt så illa samman med den vanligaste tolkningen av marxismen, den föreföll så ”anti-marxistisk”, att mensjevikerna, som revolutionen tack vare Lenins politiska geni hade misshandlat så svårt, nu på ett överlägset sätt kunde utslunga doktrinen mot honom. Det politiska maktövertagandet utan en adekvat infrastruktur, en proletärdiktatur nästan utan proletariat, förbehållen ett parti där proletariatet var i minoritet, ett återinförande av kapitalismen efter en så kallad socialistrevolution, en enorm byråkratiserad statsmaskins allsmäktighet, så många obestridliga fakta som motsade doktrinen och det sunda förnuftet. Och nu satsade man på Orientens förkapitaliserade massor istället för att räkna med det civiliserade Väst! I sin sjuksäng studerar Lenin denna kritik. Teoretikerns svar är inte mera renlärt än statsmannens handlande:

” Om situationen var så hopplöst förtvivlad att den tiofaldigade arbetarnas och böndernas krafter och erbjöd oss möjlighet att övergå till att skapa grundförutsättningarna för civilisation på ett annat sätt än i de övriga västeuropeiska staterna? (...)

”(...) Om det för upprättande av socialism fordras en bestämd kultur, (...) varför kan vi då inte först börja med att på revolutionär väg tillkämpa oss förutsättningarna för denna nivå och *sedan*, på basis av arbetar- och bondemakten samt sovjetsystemet, sätta i gång med att hinna ifatt de andra folken?”

Genom att referera till en helt oväntad källa tillägger Lenin: ”Jag vill minnas att Napoleon skrev: (...) 'Först måste vi ta upp kamp på allvar och sedan får vi se'.”³

Det nutida sovjetiska Ryssland, följt av Kina och Kuba, har bevisat att man först kan ta makten och sedan börja arbeta för att komma upp till de andra nationernas nivå. Grundsatsen ”man inlåter sig och sedan får man se” är dock inte utan tvetydigheter. Lenin som är marxistisk till hela sin världsåskådning och i sin uppfattning av sociala fakta, som t. ex. massornas sociala mognad, och långt ifrån äventyrlig, tycks på samma gång säga att ögonblicket och sättet för maktövertagandet inte strikt kan anges i en teoretisk-social analys. Den revolutionära handlingen, liksom för övrigt all politik, är på sätt och vis en konst där realismen intimt blandar sig med det spännande faromomentet. Ingen revolution överensstämmer helt med den teori som föregår den och som är ägnad att genomföra den. Det är därför som Lenins meddelande till framtida revolutionärer särskilt kräver att man måste kunna göra sig fri från klichéerna, oavsett den roll de tidigare spelat. I detta avseende

³ *Sotj. Ibid. s. 380-381. Valda verk ibid, s 544-5*

innehåller meddelandet en underförstådd varning mot dem som skulle vilja skapa egna versioner av de leninistiska teorierna.

Allt detta var inte lätt att säga och Lenin skulle inte ha känt detta egendomliga behov av att rättfärdiga sin seger om han varit övertygad om att hans regim skulle överleva. Men så var det inte. Revolutionen kunde ännu omintetgöras och Lenin visste inte vilket omdöme den då skulle få i historien.

Studiet av de internationella problemen minskade inte alla de faror som hotade den sovjetiska staten. Lenin fick manövrera under alltmer komplicerade förhållanden.⁴ Eftersom man bestämt sig för att hålla ut tills förstärkningar anlände, med vilket program, med vilka interna reformer skulle man då lyckas?

Byråkratin oroade Lenin i allra högsta grad men enligt hans mening var det ändå inte därifrån som det allvarligaste hotet kom: en brytning mellan arbetarna och bönderna skulle definitivt innebära revolutionens undergång. Analysen som grundade sig på existensen av två fundamentala klasser, skulle med NEP innefatta en tredje: bourgeoisin. Detta innebar ett allvarligt hot. Genom att erbjuda jordbruket en eventuell allierad åstadkom man en ännu påtagligare risk för sönderfall. Alternativet var följande: ”i sista hand kommer vår republiks öde att vara beroende av om bondemassorna går med arbetarklassen och förblir trogna förbundet med denna klass eller om de kommer att tillåta ’nepmännen’, dvs den nya bourgeoisin, att skilja bönderna från arbetarna, att åstadkomma en splittring mellan dem.”⁵ Lenin döljer inte att den allians som regimens existens vilar på är osäker. Det mycket lilla jordbruk som uppstod ur revolutionen har naturligtvis förtroende för det sovjetiska systemet: ”Att med detta förtroende som grundval hålla ut tills den socialistiska revolutionen segrat i de mer utvecklade länderna är emellertid inte så lätt för oss.”⁶ Jordbruket är alltför efterblivet för att dess stöd med säkerhet kan påräknas, desto mer som inbördeskriget och den utländska inblandningen åstadkommit en tillbakagång av landets ekonomi.

En sådan social grund äventyrar såväl statens som partiets stabilitet. Partiets balans är redan rubbad av möjligheten till en plötslig splittring på grund av en sammanstötning mellan ledarna. Ännu en gång känner Lenin ett behov av att rättfärdiga sin syn på doktrinen. Detta med anledning av den betydelse för den historiska utvecklingen som tilldelats de personliga förhållandena. En betydelse som dock förminskats av en sociologisk dogm, spridd av fadern till den ryska marxismen, Plechanov. Men även här var det Lenin som hade rätt.

Vad gällde alliansens osäkerhet och faran för en splittring inom partiet måste man vidta åtgärder på lång sikt och en omedelbar omorganisation av administrationens ledning. Inom denna ram måste Lenins förslag betraktas som nödatgärder, även om de flesta av dem inte kunde ge något resultat förrän efter en ganska lång tid. Regeringsmaskineriets kraftfullhet och strävan till största möjliga sparsamhet bör bidra till att vinna bönderna. Man måste erövra bönderna, men inte med kommunistpropaganda, vilket partiet även har varnats för.

”Detta får inte tas som att vi genast borde framföra de kommunistiska idéerna på landsbygden. Så länge vi inte besitter en materiell grund för kommunismen i byarna skulle detta vara en skadlig och ödesdiger handling för kommunismen.”⁷

Lenin tänker på ett upplysningssystem med vars hjälp städernas arbetarceller skulle sprida det sovjetiska inflytandet på landsbygden, men på villkor – ty Lenin känner sin värld – att grupperna gör detta helt frivilligt och ser upp så att de inte liksom alla andra blir byråkratiserade.

Man skulle kanske kunna definiera hela Lenins program beträffande bönderna med uttrycket: ”Kulturrevolution”. Detta begrepp, vilket idag är mycket populärt i länder som erkänner sig till

⁴ *Sotj*. Ibid. s. 343-344.

⁵ Ibid. s. 387-388. *Valda verk* ibid s 550

⁶ Ibid. s. 401. Citatet ur ”Hellre mindre men bättre”

⁷ Ibid. s. 367.

leninismen, karakteriseras först och främst hos Lenin av en häftig realism och anti-dogmatism. Man driver obarmhärtigt med alla som talar om en ”proletärkultur” när man lever i ett ”tillstånd av halvasiatisk obildning”. Det skulle vara bättre om man kämpade för en förhöjd kulturell standard eller åtminstone att man kunde läsa och skriva. Innan man håller några lärda utredningar om proletärkulturen måste man försöka nå upp till ett genomsnittligt västlands nivå: ”Vi borde till att börja med vara nöjda med riktig borgerlig kultur, vi skulle till att börja med gärna undvara de särskilt utpräglade typerna av förborgerlig kultur, dvs byråkratins eller livegenskapens kultur osv. I kulturfrågor är jäkt och gåpåaranda det skadligaste som finns.”⁸ Fastän detta program kallas ”revolution”, bör det förverkligas under en lång historisk period. Det är ett vidlyftigt arbete. Den stora massan måste genomgå ”en lång kulturell utvecklingsepok”. I *Om Kooperationen* säger Lenin att ”det är allt som erfordras och räcker för att bygga upp” socialismen.

Detta arbete måste stå i centrum för de ledandes tankar. Folkskoleläraren bör flyttas upp på en högre prestigenivå och åtnjuta vissa materiella privilegier, som att t. ex. få bröd före andra. Denna aspekt på Lenins program förblev dock bara planer: bylärares skulle länge ha en missgynnad ställning i SSSR.

Lenins socio-ekonomiska program för landsbygden, hans ”kooperativa plan”, visar sig intimt förbunden med den ”kulturella revolutionen” och dess betydelse ökar genom detta. Men det är också ett tidsödande arbete.

I Lenins ögon är och bör NEP under lång tid förbli böndernas socio-ekonomiska ram, en ram som de förstår och som överensstämmer med deras intressen. Före sin död betonar Lenin karaktären av huvudprincipen i denna idé, ”En i tillräcklig grad omfattande och djupgående kooperativ organisering av den ryska befolkningen under NEP:s dominans – det är i själva verket allt vi behöver”.⁹ Men här skulle överensstämmelsen mellan en sådan uppfattning och regimen socialistiska mål ifrågasättas. Lenin hade alltid betraktat Kooperationen som helt och hållet borgerlig och man kunde också fråga sig om NEP:s kapitalistiska tendenser inte skulle förstärka denna karaktär i det kooperativa programmet. Med anledning av detta företar Lenin en fullständig doktrinär omsvängning. Han anser att Kooperationen är den rätta metoden att leda bönderna mot socialistiska former. Han tror så starkt på detta att Kooperationen nu övertagit den i praktiken misslyckade statskommunismens plats i hans planer. Kooperationen är inte längre som tidigare en helt och hållet borgerlig och merkantil inrättning eftersom makten och de viktigaste produktionsmedlen nu befinner sig i händerna på arbetarklassen. Den kommer att bli en socialistisk institution som växer i takt med socialismen. Denna metod skulle tillåta varje bonde att delta i uppbyggnaden av socialismen genom för honom välbekanta arbetssätt. Man tycks ha funnit den rätta vägen: ”Egentligen återstår oss ’endast’ en sak, nämligen att göra vår befolkning så ’civiliserad’ att den inser alla fördelar av att mangrant delta i Kooperationen och organiserar detta deltagande. ’Endast’ detta. Inga andra finesser behöver vi nu för att kunna övergå till socialism.” Lenin menar med detta att man skall övergå till socialismen mot slutet av den långa period som är nödvändig för att förverkliga den första målsättningen. Under arbetet med sin nya kooperativa strategi definierar Lenin också ännu en gång socialismen i allmänhet: ”Och med produktionsmedlem i samhällets ägo och med proletariatets klasser över bourgeoisin är ett system av civiliserade kooperatörer socialismens system.”¹⁰ Lenin har inte tid att utveckla denna idé i sin artikel, som i sin helhet är fullt entydig. De enda en smula orediga passagerna inträffar när han försöker förklara hur en kooperativ (vi vet inte på vilket sätt: genom konsumtion, försäljning eller produktion?) skulle bli socialistisk, lika socialiserad som ett statligt företag – vars socialistiska karaktär inte väcker något tvivel hos Lenin. Denna förändring i doktrinen ställer lika många problem som den löser. Lenin talar t. ex. inte om produktionskooperativer utan dem som han tänker på skulle särskilt vara

⁸ Ibid. s. 389. Citatet ur ”Hellre mindre men bättre”

⁹ Ibid. s. 370. *Valda verk* ibid s 535

¹⁰ Ibid. s. 373. *Valda verk* ibid s 538

kommersiella. Den ryske bonden och handelsmannen ”gör handel på asiatiskt sätt; under det att man måste bedriva handel på europeiskt vis för att vara en riktig handelsman”; kooperationen kommer att förvandla bönderna till ”intelligenta och bildade köpmän”. För Lenin skulle detta alltså utgöra ett av tecknen på att Ryssland lyckats ta sig igenom den tidsintervall som skilde det från de utvecklade länderna.

Skulle socialismen bli en regim av ”bildade köpmän”? Det är säkert inte så Lenin såg saken. Uttrycken ”socialism” och ”kommunism” har för honom en så avlägsen tillämpning att han inte har några betänkligheter att här använda dem för deras mobiliserande uppgift och deras propaganda-betydelse utan att, i funderingar som huvudsakligen rörde den politiska strategin, bry sig om den vetenskapliga noggrannheten i användandet av dessa ord. Samma artikel ger oss också möjlighet att förstå hans en smula självvåldiga sätt att behandla begreppen. Inför vissa kommunister, som var mer angelägna än han om doktrинens renlärighet och som ständigt kritiserat dess tillämpning, rättfärdigar han sig för att ha övergivit statskapitalismen. ”De har inte märkt, säger han, att det var det praktiska syftet som alltid var i mina tankar.” Om han trodde att en sådan politik skulle föra staten närmare förverkligandet av den slutliga målsättningen, är det därför som de viktigaste omedelbara uppgifterna utan åtskillnad kallades för ”socialism” eller ”kommunism”. Kooperationen var enligt hans mening ett företag av allra största betydelse, han tilldelar den högsta prioritet för att få partiets högre instanser att uppmärksamma den. Han förklarar att varje social klass uppstår med stöd av en fastställd klass; det var lämpligt att stödja det kooperativa systemet och den kooperativa omsättningen genom att bevilja krediter och fördelar. Detta var vad Lenin ville, men hans efterträdare följer bara delvis hans förslag på detta område.

En reform av regeringsstrukturen

Reformen av regeringsstrukturen är det mest utvecklade temat i Lenins förslag, för den politiska makten är nästan det enda medlet för bolsjevikerna att ge den ryska samhällsutvecklingen en socialistisk inriktning. En sådan inriktning förekommer nämligen ännu inte i den spontana utvecklingen. Om verktyget inte hanterades på rätt sätt riskerade det att glida ur händerna på den som höll det. Efter inbördeskriget upprepade Lenin ständigt: "Låt oss lära oss regera."

Lenin såg bara en utgångspunkt för att bekämpa alla de olycksbådande tendenserna och för att försöka avhjälpa alla de sjukdomar som statsapparaten och partiet led av: att på ett föredömligt sätt organisera den kommunistiska eliten och framför allt partiledningen. Med detta som utgångspunkt fick man börja om på nytt. För ögonblicket fungerade även de stora kommissariaten dåligt och Lenin förskonar dem inte heller från sin allra strängaste kritik. Men det fanns sådant som var värre: han var orolig för hur hans eget *Sovnarkom* fungerade, vilket förklarar att han under 1922 anslog en avsevärd del av det arbete han fortfarande kunde utföra till att organisera sina assistenters arbete och att i sin tur genom dem organisera hela regeringen. Han upptäcker till sin förskräckelse att *Sovnarkom* tillsatt hela hundraåtta kommittéer medan han anser att endast sexton skulle vara tillräckligt för att utföra samma arbete.

Då Lenin återupptar sitt arbete efter en sjukdomsperiod upptäcker han också att regeringen och partiet under hans frånvaro blivit alltmer oense, att de utför dubbelarbete eller att de helt går på tomgång. Det föreföll som om både de höga tjänstemännen och kommissarierna försökte slippa allt ansvar, än genom att gömma sig bakom de talrika kommittéerna, än genom att överlämna arbetet direkt till politbyrån, ett arbete som ibland var helt utan vikt och endast av löpande natur,

Den första rekommendationen som gavs den 23 december gick i första hand ut på att öka antalet medlemmar i Centralkommittén till etthundra. Lenin ville härmed mildra sammanstötningarna mellan de mest framstående ledarna, öka Centralkommitténs prestige, vilket också behövdes, samt ge den en uppgift som den hittills inte haft: nämligen att reorganisera hela statsapparaten på ny grund.¹

Lenin förklarar inte varför han anser att Centralkommitténs prestige måste ökas, men det är inte svårt att inse att de sju stora inom politbyrån åtnjöt ett alltför stort inflytande i förhållande till de andra tjugo medlemmarna i Centralkommittén. Alltsedan den 11 kongressen utgjordes de sju av Lenin, Stalin, Trotskij, Zinovjev, Kamenev, Tomskij och Rykov.² I den andra delen av sin plan föreslår Lenin att man vid sidan av den utvidgade Centralkommittén skall inrätta en Central kontrollkommission med sjuttiofem till hundra medlemmar, vilken skall få i uppgift att sköta statsapparatus uppbyggnad. Den första tanken var att de nya medlemmarna skulle rekryteras bland arbetarna, men den övergavs till sist för arbetet var alltför komplicerat för att på rätt sätt kunna skötas av endast industriarbetare.

Centralkommittén och den nya Centrala kontrollkommissionen skulle tillsammans utgöra den nya betydelsefulla Centralkommittén med hundrafemtio till tvåhundra medlemmar, vilken i praktiken skulle utgöra en partikonferens och sammanträda sex gånger om året. Dessutom skulle den Centrala kontrollkommissionens presidium delta i politbyråns arbete, både som medarbetare och kontrollant. Det skulle förlöpande övervaka Centralkommitténs och byråns verksamhet, granska alla dokument etc. utan hänsyn till de berörda personerna, inklusive *genssek*.

Den sålunda förstärkta Centralkommittén skulle tilldelas större maktbefogenheter. Men varifrån skulle initiativet och metoderna komma för att skapa en kraftfull tjänstemannakår? Lenin tar åter

¹ Dessa idéer återupptas av Lenin i artiklarna "Hur vi bör omorganisera Arbetar- och bondeinspektionen" (vars första version är återgiven i *Sotj.*, del 45, s. 442-450, *Valda verk* ibid., s. 546-550) och i "Hellre mindre men bättre", här återgiven i bilaga IX.

² Därtill fyra suppleanter, däribland Bucharin och Kujbysjev.

upp den institution han tidigare grundat men som gjort honom så besviken, nämligen Arbetar- och bondeinspektionen, för vilken vi använder den ryska förkortningen R.K.I. Dess uppgift var att kontrollera administrationens och regeringsorganens arbete. Under ledning av Stalin, som från mars 1919 till den 25 april 1922 var kontrollkommissarie, utvecklades den till en alltför månghövdad och dessutom starkt byråkratiserad kår, bestående av omkring tolv tusen tjänstemän men med ytterst få inslag från arbetarklassen: *tjinovniki* lyckades nämligen mycket snart lägga under sig just de institutioner som skulle bekämpa byråkratin.

I början av 1922 inledde Trotskij sin kritik av R.K.I. Vid denna tid försvarade Lenin fortfarande institutionen och alltså indirekt även dess chef, trots att han i sina sista anteckningar beskrev den som ett centrum för oduglighet, en ”inrättning utan hopp”. ”Det finns inget sämre organiserat kommissariat än R.K.I., det besitter inte ens den minsta auktoritet”. De anmärkningar som på detta sätt riktades mot Stalin genom det kommissariat han varit ansvarig för var utan tvivel orsaken till att artikeln ”Hellre mindre men bättre”, som var klar den 10 februari, inte publicerades i Pravda förrän den 4 mars.³

Man måste genast göra sig av med alla odugliga tjänstemän inom detta kommissariat och endast behålla tre-till fyrahundra av de mest framstående specialisterna på vetenskapliga förvaltningsmetoder och arbetsorganisationer, vilka skulle rekryteras bland de gamla tjänstemännen inom R.K.I. eller på annat håll. Dessa skulle då tjäna som mönster för de nya medlemmarna inom Centralkommittén. I allt som berör regeringsadministrationen skulle dessutom den nya R.K.I. sammanslås med den Centrala kontrollkommissionen till ett slags mönsterämbete, där ”allt det bästa vi har i vår sociala klass” skulle ingå. Specialisterna i R.K.I. skulle komma att åtnjuta såväl en materiellt privilegierad ställning som ett stort anseende tack vare en partiell sammanslagning med de högsta instanserna.

Den nya Centrala kontrollkommissionen skulle på samma gång utgöra ett slags Akademi eller Institut. En del av dess arbete skulle anslås till att under ledning av experterna studera förvaltningsmetoder, kontroll och arbetsrationalisering. Denna C.K.K.–R.K.I. med sina femhundra experter och medlemmar av Centralkommittén skulle bli en institution med allra största arbetskapacitet, auktoritet och duglighet, en institution utan motsvarighet i staten, ett enastående elitkommissariat för organisation och övervakning med uppdrag att sprida de rätta metoderna till alla grupper i den allmänna administrationen.

Att lära sig att regera för att sedan lära ut detta till det administrativa maskineriet, att därigenom vinna böndernas förtroende och minska riskerna för en brytning inom ”alliansen” till ett minimum, att avvärja faran för en ”genom olyckshändelse” inträffad splittring inom partiet, att hjälpa staten att lättare manövrera på den internationella arenan, ”Detta är” säger Lenin ”de höga uppgifter för vår Arbetar- och bondeinspektion som föresvävar mig. Det är därför jag för den planerar en sammansmältning mellan den mest auktoritativa partitoppen med ett ’vanligt’ folkkommissariat”. Med dessa ord slutar den sista artikel som Lenin skrev.

Lenin som gärna sade sig vara renlärig marxist var en dogmatiker som använde sig av den marxistiska metoden för att närma sig de sociala företeelserna och som tog itu med den internationella frågan genom att använda klasstermer, uppförde sig emellertid i sitt program snarare som en verkställande chef, vilken beträffande regeringsproblemen ledes av en snäv elit. Han använder sig inte själv av de sociala analysmetoderna beträffande regeringen utan nöjer sig med att betrakta den från den organisationstekniska sidan. Detta är resultatet av den sovjetiska maktens situation i början av 1923, därför att den politiska makten, och då särskilt med NEP, förblev bolsjevikernas så gott som enda handlingsverktyg. Detta oväntade förhållande som oroade

³ Enligt Deutscher, op.cit. s. 72-74, motsatte sig majoriteten av byrån ett publicerande; Kujbysjev skulle till och med ha föreslagit att för Lenins räkning låta trycka ett särskilt exemplar av Pravda med den ifrågavarande artikeln. Men Trotskij yrkade på att artikeln skulle publiceras och han fick slutligen sin vilja igenom med stöd av Kamenev eller Zinovjev.

maktledarna utgjorde en första demonstration av ett av vår tids mest karakteristiska drag: de politiska faktorernas företräde samt regeringens inflytande över ekonomin och samhället i allmänhet. Leninismen var mer än andra marxistiska doktriner ägnad att inse denna sanning, eftersom dess volontarism betonade det politiska medvetandet och möjligheten att därmed inpränta grundbegreppen hos massorna.

Lenins elitbegrepp överför alltså bara hans tillämpning till en situation där regimen huvudsakliga styrka utgjordes av en elit. Han rustade sig för att kunna använda den efter bästa förmåga så att den kunde tjäna som start för den sociala omvandlingsprocessen över hela landet. Men Lenins tankar innefattar vissa svagheter rörande dessa idéer. Hans vaksamhet slappnar av och visar farliga tendenser, vilka snart skall visa sig ha betydelse för den högsta maktledningen.

Fram till slutet av 1921 var det dock befogat att Lenins största bekymmer snarare gällde att försvara regimen, som uppnått till ett pris av en sådan djärvhet och sådana uppoffringar, än att organisera ett försvar mot maktkoncentrationen, mot diktaturens stärkande. Frågan skulle ha ställts 1922 men liksom nationalitetsfrågan undgår den honom nästan helt och hållet, vilket han också erkänner. Lenin som fångats både av sin sjukdom och av sitt regeringsmaskineri betraktar slutligen detta så svåra och på kort sikt kanske olösliga problem beträffande den broms och de garantier som är nödvändiga för att tillförsäkra diktaturen en politisk och moralisk sundhet. För närvarande kan man inte lita på massorna som borde ingå i systemet, för de måste först höja sig till en högre kulturell nivå. Särskilt arbetarna ”skulle gärna vilja ge oss en bättre statsapparat men de vet inte hur de skall bära sig åt, därför att de saknar den nödvändiga kulturella standarden”.⁴ Bönderna däremot måste snarare övervakas. Det är därför Lenin så kraftigt motsätter sig allt som mer eller mindre skulle kunna återinföra den demokratiska bourgeoisin. Han skulle ha vunnit på att reflektera över detta med större uppmärksamhet, men dessa metoder skulle för närvarande snart ha lett till att bolsjevikerna förlorat makten. Det är därför man nu återgår till den kultiverade eliten i väntan på att landet självt skall uppnå en högre kultur.

Om hela uppbyggnaden alltså vilar på en ”idealistisk” grund, på de främsta kadrarnas egenskaper istället för på arbetarklassens styrka och medvetande, så svarar denna svaga och hos en marxist så oväntade attityd väl mot den situation som Lenin kämpar mot. I andra länder har liknande strukturproblem återkommit mer än en gång, vilka man försökt lösa på samma sätt. I detta avseende är Lenins ”testamente” fortfarande av intresse då det föreslår en politik som bygger på regeringskadrar. Men man måste noga och klarsynt betrakta den andra aspekten av den nuvarande regimen, nämligen byråkratin, vilken existerar i alla länder som för sin samhällsuppbyggnad valt ett socialiserings och centraliseringsprogram.

Lenin utkämpade en bitter kamp mot byråkratin utan att ägna den en tillräckligt djup analys. Han medgav att han fortfarande förstod den dåligt: ”Det är en fråga som vi inte tidigare kunnat studera.”⁵ Oftast vill Lenin se detta som ett arv från den föregående regimen. Utan att vara felaktig är denna förklaring dock otillräcklig. Genom sin sammansättning och sina metoder skulle byråkratin för övrigt bli så djupt förankrad i den sovjetiska verkligheten och till den grad rätta sig efter systemet att elementen från det förgångna snart skulle förlora all betydelse. Förklaringen måste sökas på annat håll.

Den ständiga ökningen av antalet tjänstemän och deras inflytande över landet underblåstes av de faktorer som var förknippade med ett underutvecklat land och av ett verkligt behov av nya förvaltningar eller extra tjänstemän, vilket frambringades av den utvecklade ekonomin och den centraliserade planeringen. Då blev – vilket Lenin inte insåg – byråkratin regimen verkliga sociala

⁴ *Sotj.*, del 45, s. 390-391. Den första versionen av texterna om R.K.I. säger att arbetarna borde utgöra den avgörande maktfaktorn i den nya Centralkommittén och i den Centrala kontrollkommissionen. Artikeln som publicerades i Pravda betonar dock detta mindre starkt och i ”Hellre mindre men bättre” har tanken om att ge arbetarna majoritet i de nya institutionerna helt övergivits.

⁵ *Ibid.* s 251

grund. En ”ren” politisk makt utan social grund existerar inte. Regimen måste finna en annan social grund än att bara bygga på förtryck. Det ”tomrum” som den sovjetiska regimen föreföll befinna sig i fylldes snart, även om bolsjevikerna inte såg eller inte ville se det. Man skulle sålunda kunna karakterisera den stalinistiska perioden med att byråkratin ersatte regimen första sociala grundval, nämligen arbetarklassen, en del av de fattigaste bönderna och vissa skikt av intelligentian.

Stalin var liksom Lenin en partistrateg men hade varken samma intellektuella och moraliska kraft eller samma samvetsbetänkligheter som ”partiets europeiska kadrar”. Det gjorde honom alltså inte något att införliva Lenins ändringsförslag som gick i idealistisk anda, internationalistiskt eller socialistiskt, i sina projekt i hopp om att mycket skulle förbli på papperet och att verkligheten som han såg den åter skulle bringas i balans. Alla de frågor som Lenin ansåg vara så viktiga – utökningen av Centralkommittén, bildandet av den stora Centrala kontrollkommissionen och dess sammanslagning med R.K.I. – godkändes således och genomfördes. Men då de inte längre sporrades av den anda i vilken de skapats, bidrog de bara till att underlätta segern för de tendenser som Lenin ville bekämpa.

Om Lenins regim till slut kom att stödja sig på den av honom så avskydda byråkratin är detta endast resultatet av en situation där ett efterblivet land med svaga, likgiltiga eller fientliga sociala grupper av en ny regim påtvingats en ansträngning att utvecklas. Om Lenin inte förutsett detta beror det på att hans sociala analys bara behandlar tre klasser: arbetarna, bönderna och bourgeoisin. Han räknar inte med den statliga apparaten som ett tydligt avgränsat socialt skikt i ett land som socialiserat produktionsmedlen. En känd historiker förebrår Lenin för att ha tagit avstånd från den roll som förvaltningarna spelar i ett modernt samhälle – eller låt oss säga i ett samhälle som håller på att moderniseras.⁶ Denna förebråelse är berättigad med avseende på att Lenin förväxlade förvaltningarna med *tjinovnitjestvos* välde av gammal tsartyp. Men han hade redan 1918 behandlat denna fråga genom att favorisera förvaltningarna gentemot arbetarnas anarko-syndikalistiska tendenser. 1923 visar hans reorganisationsförslag att han emellertid blev alltmer medveten om detta problem.

Han tog nu itu med problemet från en ny utgångspunkt. Lenin fortsätter att analysera partiet som ”proletariatets förtrupp”. Men det består endast av ett fåtal arbetare som till på köpet inte intar en ledande ställning, ett förhållande som oroar Lenin. Partiets sammansättning återspeglar mer eller mindre massornas status i landet. Inom partiet liksom inom hela regimen tenderar den allmänna utvecklingen – vilket för övrigt kommer att förstärka dess ”monolitism” – att gå mot en byråkratisering, vilket särskilt framgår av de exekutiva funktionernas övervikt och statsapparatusens pyramidformiga uppbyggnad. Detta förlopp utgör ett politiskt partis omvandling till statsmakt. Stalin tar fasta på denna tendens och istället för att bromsa den som Lenin ville, godtar han den, stöder sig på den och utvecklar den vidare.

Vid slutet av sitt liv inser Lenin allt bättre innebörden i dessa problem, och den underförstådda eller otvetydiga avsikten i alla hans förslag är att motsätta sig de tendenser som visar sig hos regimen och som segrar efter hans död. Han hade varit tvungen att leva längre för att bevisa att han kunde åstadkomma en verklig förändring, men då skulle han också varit tvungen att övervinna vissa svagheter både i sin analys och i sitt resonemang. De företeelser som han talar om i sitt ”testamente” framstod ännu inte helt klart för honom. Lenin föreslog t. ex. att C.K.K.–R.K.I. skulle vara oberoende av de andra regeringsorganen, vilket teoretiskt skulle garanteras dels av dess direkta anknytning till partikongressen och dels av att den uteslutande var ansvarig inför denna församling. Men Lenin omnämner varken Kongressen eller den roll den spelar, vilket måste ses som en stor brist. Det kan kanske förklaras av att Kongressen fram till denna tidpunkt varit en tillräckligt viktig och ansedd instans. Mot Lenins vilja finner den sig dock bunden av sina bestämmelser om fraktionsförbudet från mars 1921. Dessa regler var ett fruktat vapen i händerna

⁶ Carr, *Socialism in One Country*, del II, s. 200.

på Sekretariatet, som därmed kunde förlama all spontanitet i diskussionerna genom att se all oenighet som ett tecken på fraktionsbildning. Dessutom förlamas Kongressen genom Sekretariatets privilegium att tillsätta praktiskt taget alla ansvarsfulla tjänster inom partiet, vilket också får till följd att Kongressens sammansättning snart helt kommer att bestämmas av Sekretariatet.

Under sådana förhållanden försvann den frihet som var nödvändig för att finna och utforma en politik. Den inrättning som skulle tillåta en ändring av politiken eller av dess ledare är skev eller helt obefintlig – Lenin nämner inte detta. En annan allvarlig brist är att medlemmarna i den kommande C.K.K–R.K.I. inte skulle väljas utan istället utnämnas av organisationsbyrån. Reformens framtid skulle alltså bero på det omdöme och den känsla för uppgiften som visades vid dessa utnämningar. Lenin fortsätter att resonera som om han skulle delta vid dessa. Han har konstaterat att en medlem inom politbyrån, *gensek*, besitter en makt som de andra inte har och han vill att kontrollanterna skall kunna övervaka hans verksamhet på samma gång som byråns. Men om generalsekreteraren behåller sin privilegierade ställning – förutom ett personbyte på denna post har Lenin inte uttryckligen föreslagit någon ändring beträffande detta förhållande – är det han som i praktiken väljer sina kontrollanter. Och det är just vad som skedde.

Den sista bristen är av ett helt annat slag: Lenins hela program strävade efter en enhet inom partiet, efter att undvika splittring. Men han nämner inte alls fraktionismen, som många gånger senare skall tjäna som förevändning för alla de förföljelser som riktas mot de kritiska. Den Centrala kontrollkommissionen som skenbart bildats i den anda som karakteriserade Lenins förslag ägnade sig under Stalins ledning knappast åt något annat. Med anledning härav kan man göra det inte osannolika antagandet att Lenin i fraktionen inte längre såg samma fara som under Kronstadt-revolten och att han var redo att överge 10:e kongressens klausuler. Detta antagande överensstämmer för övrigt med den allmänna meningen i ”testamentet” som vi skall betrakta närmare.

Om Lenin hade levat ...

I betraktande av det svaga inflytande som Lenins förslag konkret hade på SSSR:s händelseutveckling, är man ibland frestad att se det som ett resultat av förslagets utopiska och orealistiska karaktär eller av deras kraftlöshet. De synes ändå förtjäna större uppmärksamhet och en positivare uppskattning. Lenin betraktade visserligen sin regims problem objektivt men vissa tendenser märkte han inte förrän ganska sent och en del andra betraktade han inte med önskvärd klarhet. Trots detta innebar hans reformförslag på det hela taget, både genom deras uttryckliga innehåll och deras naturliga följder ett fullständigt svar på landets verkliga politiska situation.

Låt oss snabbt åter gå igenom dessa punkter.

Lenin insåg inte hela vidden av den fara som utgjordes av den högsta ledningens maktmissbruk och dess urartande till en oansvarig personlig diktatur. Men han uppmärksammade problemet på ett annat håll inom politiken, nämligen i nationalitetsfrågan. Vi har sett att detta oroade honom till den grad att han var redo att upphäva den av Sovjetkongressen just antagna unionsstrukturen och att han ämnade kräva ett politiskt slut på *dzerjimordy*. När man tänker på den ställning som de tre viktigaste av dem intog två år efter Lenins död, kan man se den enorma skillnaden mellan den riktning som händelserna tog och den som Lenin ville ge dem. Istället för att ha uteslutits ur partiet satt nu Ordzjonikidze i ledningen för partiets och statens kontrollapparat, Dzerzjinskij i ledningen för Ekonomins nationalråd och Stalin var fortfarande innehavare av nyckeltjänsten inom partiet.

Förslaget om den Centrala kontrollkommissionen tillkom inte bara för att minska statsapparatusens arbete. Dess inrättande skulle medföra viktiga förändringar för den högsta ledningens karaktär och även för eliten inom partiet. Om Centralkommittén hade förstärkts skulle detta ha lett till att sekretariatet och hela det verkställande partiet underställts kontroll från ett större och mera representativt organ. En ny roll – vilken Lenin ville skulle vara avgörande – skulle ha tilldelats specialisterna och vetenskapsmännen i och med deras inträde i partiets och regeringens högsta instanser. Från den första idén, vilken innebar att ge *Gosplans* beslut en större betydelse, hade Lenin kommit fram till att bilda denna C.K.K.–R.K.I. som skulle utbilda *tsekisterna* och hjälpa dem att genomföra reformen. Om man verkligen gjort denna stora ansträngning att samla ”allt det bästa i diktaturen” omkring Centralkommittén, kan man föreställa sig att den personliga kvaliteten inom den högsta ledningen, dess arbetsmetoder och interna förhållanden fullständigt skulle ha förändrats. Även om det inte lyckats skulle man åtminstone allvarligt ha försökt att bekämpa statsapparatusens tendenser. För övrigt verkade den nya period man just kommit in i kräva dessa förändringar. Enligt Lenin var detta en lugn period. Faran för hungersnöd som varit särskilt stor under åren 1920-21 blev mindre med den första goda skörden 1922, som i NEP:s tecken magasinades. Man kunde nu gå över till arbetet med uppbyggnaden och utbildningen (i dynamisk anda: *kulturnitjestvo*), vilket skulle ta en obestämd tid i anspråk. Fastän det inte uttryckligen sades skulle detta stora arbete naturligtvis inte bara kräva att regeringsmetoderna ändrades utan också att de nya elementen, administratörer samt kultiverade och specialiserade politiker, lyckades komma upp till toppen med en omplacering av maktens tyngdpunkt från Sekretariatet till Centralkommittén som följd. De skulle också sträva att undantränga de obildade *apparatjik* med deras ohyfsade seder. Lenins projekt var en verklig ”statskupp” eftersom det gällde att samtidigt tränga ut vissa ledare och att införa en ny inriktning, beträffande diktaturens hela funktion: rekryterings- och arbetsmetoder, nya värderingar beträffande valet av målsättningen. Genom att generalisera ett modernt uttryck skulle man vara frestad att tala om en ”teknokratisk revolution” mot byråkratin som han fann alltför primitiv.

A andra sidan försöker Lenin skapa jämvikt mellan de olika ledande elementen, ett ömsesidigt kontrollsystem som skulle kunna spela samma roll som – med en ungefärlig jämförelse – muren mellan partierna i en demokratisk regim. En betydande Centralkommitté som upphöjts till samma nivå som partikonferensen gör upp samtliga politiska riktlinjer och övervakar hela partiapparatens

under det att kommittén själv deltar i utförandet av de viktigaste arbetena, både som institution och genom dess medlemmars enskilda verksamhet. En del av denna Centralkommitté, organiserad som den Centrala kontrollkommissionen, skall förutom att ta del i Centralkommitténs allmänna funktioner även kontrollera såväl denna som de begränsade organ som är bundna till den: politbyrån, Sekretariatet och *Orgbjuro*. Tillsammans med specialister från R.K.I. eller C.K.K.–R.K.I. skulle den Centrala kontrollkommissionen inta en särställning i förhållande till de andra institutionerna; dess oberoende skulle vara garanterat genom dess direkta anknytning till partikongressen, utan att ansvara vare sig inför politbyrån, dess administration eller Centralkommittén. Ur den synpunkten föreföll dessa förslag invecklade och föga bearbetade. Men även om de inte är genomarbetade, uppställer de principproblem: Hur skall man få en revolutionär diktatur som inrättats under ”brådstörtade” förhållanden att överleva och ändå behålla renlärigheten och principerna? Lenin försökte rationalisera diktaturen så att den skulle kunna försvara sig såväl mot yttre fiender som mot de faror som var förknippade med en diktatorisk regim.

Schematiskt skulle man kunna sammanfatta den mest lättolkade delen av Lenins ”testamente” i följande tre punkter.

1. Bromsa nationalismen, särskilt den ryska, bekämpa den mäktiga chauvinism som alla grenar av regeringsmaskinen strävar att tjäna, vaka över folkets internationalistiska uppfostran i Unionen.
2. Bekämpa den obildade byråkratin som är slösaktig och framkallar förtryck, bekämpa den på alla nivåer, även inom partiets högsta skikt, kämpa för en effektiv administration.
3. Avsätt Stalin.

Att fraktionsförbudet inte nämns i ”testamentet” blir signifikativt genom det faktum att där inte heller talas om våldet som ett befordrande medel för att genomdriva regeringsplanerna. Detta upptog ändå en avsevärd del av Lenins tidigare skrifter – han hade alltid ivrigt försvarat detta påtryckningsmedel som en sista utväg. ”Oeuvres”, 45 nya delen, innehåller åtskilliga texter som tidigare varit helt eller endast delvis kända och som analyserar våldet som metod. Lenin ville erinra om att detta vapen alltid skulle hållas i reserv, desto mer som den efter NEP påföljande liberaliseringen riskerade att åstadkomma en ände på denna säkerhetsfaktor. Sålunda tillkännager han i ett brev till Kamenev, vilket utkom för första gången 1959: ”Det är ett stort misstag att tro att NEP gjort slut på våldet. Vi kommer fortfarande att ta till våld och ekonomiskt tvång.”¹ Han förklarar för Kamenev att detta ”taktfullt och artigt” måste göras klart för alla som för närvarande skulle vilja överträda de gränser som regimen fastställt för affärsmännen.

Men i andra texter som var mera upprörande om man betraktar de tillämpningar de senare skulle få går Lenin längre. I sina ändringsförslag i strafflagsfrågan insisterade han på att man gav begreppet ”kontra-revolutionära handlingar” en så vid tolkning som möjligt. Hans definition skulle anknytas till den ”internationella bourgeoisin” på ett sådant sätt att denna slags förbrytelse juridiskt blev helt och hållet obestämd och lämnade fältet fritt för godtyckliga tolkningar. Förbrytelsen skulle bland annat ha utgjorts av ”propaganda och agitation” eller av ”delaktighet i eller medhjälp till en organisation” till fördel för den del av den internationella bourgeoisin som inte tillerkänner den sovjetiska regimen lika rättigheter som kapitalismen eller försöker störta den med våld. Denna formulering är redan ganska vidsträckt men vad som framkallar rysningar om man betänker att förtrycket kunde leda ända till livstidsstraff, är den analoga utvidgningen av förbrytelsen. Skyldig var den ”som objektivt samarbetade med denna del av den internationella bourgeoisin” (som kämpar mot regimen) och även den som deltog i en organisation inom landet, vars verksamhet ”skulle hjälpa eller skulle vara ägnad att hjälpa” denna bourgeoisin!² Vi citerar detta exempel för att visa att Lenin var angelägen att lämna fältet fritt för användning av våld eller hot om våld (inte

¹ Brev till Kamenev den 3 mars 1922 (*Sotj.*, del 45, s. 428).

² Brev till Kurskij; justitiekommissarie, daterat den 15 maj 1922. *Ibid.* del 45, s. 189-190.

längre genom endast Tjekan, utan också genom tribunalernas förmedling och genom regelbundna rättegångar) så länge som hotet mot SSSR från de stora kapitalistländerna kvarstod.

Lenin är alltså långt ifrån att vara liberal, svag och ur stånd att vid behov handla beslutsamt. Men i motsats till vissa av sina efterträdare var våldet honom motbjudande, han ville endast bruka det för att försvara regimen mot allvarliga hot och för att straffa dem som överträdde lagen.

Men för att återgå till Lenins sista program, så har han demonstrativt uteslutit användningen av tvångsåtgärder – och av ännu större anledning våldet – när det gäller att skapa grunderna för ett nytt samhälle. Lenins andra ”Vad bör göras?” prisar försiktigheten, måttfullheten och tålmodet. Han har emellertid inte övergivit våldet om det gäller att försvara regimen, men för uppbyggnaden är alla överilade handlingar förbjudna: ”Man måste låta sig gripas av en välgörande misstro i förhållande till alla häftiga och obetänksamma framåtsträvanden och i förhållande till all slags inbilskhet” – detta uttryck kommer från ”Hellre mindre men bättre”. Det är bättre att inte lyckas ”förrän om två eller till och med tre år, än att skynda på händelserna utan något hopp om att skapa ett gott mänskligt material”. ”Ingen andra revolution!” är den tolkning av ”testamentet” som Bucharin fem år senare utslungar mot Stalin. Och han hade rätt. Efter maktövertagandet och återvinnandet av freden, framhöll Lenin inte längre våldet som ”frambringaren av ett nytt samhälle”; den nya instruktionen i den aktuella situationen är att klart följa den gradvisa utvecklingen. Och denna nya order är utfärdad mot den ryska verklighetens tryck, som – Lenin visste det mycket väl – bara tryckte på i motsatt riktning.

Det kommer att bli svårt att uppnå att regeln ”Hellre mindre men bättre” efterlevs, men redan på förhand tillbakavisar Lenin argumentet om ”de spontana tendenserna”.

”Jag vet att en motsatt regel kommer att bana sig en väg genom tusen smyghål. Jag vet att det fordras ett fantastiskt motstånd, att det gäller att visa prov på en ofantlig envishet, att detta arbete åtminstone under de första åren kommer att bli högst otacksamt. Jag är emellertid övertygad om att vi endast genom detta arbete kommer att kunna uppnå vårt mål och att vi endast genom att uppnå detta mål skall kunna skapa en republik som verkligen är värd att kallas Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken.”³

Enligt vår uppfattning kan man inte tala om utopi när det gäller Lenins höga målsättning. Många av de mål som ställts upp för regimen beträffande landets ekonomiska och kulturella utveckling har idag uppnåtts. Den andra stora planen, som gällde att skapa ett diktatoriskt maskineri i stånd att kontrollera sig självt, fick först känna på en stor motgång även om den idag har kommit närmare ett förverkligande. Den sovjetiska regimen har gått igenom en lång period, kortfattat benämnd ”den stalinistiska”, vars huvuddrag var diametralt motsatta ”testamentets” förhoppningar. Detta fordrar vissa kommentarer. Den framstegsvänliga diktaturen är en av de viktigaste politiska företeelserna i vårt sekel. Den spelar en framträdande roll och dess utvecklingsperspektiv är långt ifrån givna. Man kan inte dra den slutsatsen att denna slags diktatur vid ett visst utvecklingsskede är ägnad att i alla avseenden urarta till en despotisk och irrationell persondiktatur. Sedd ur historisk synvinkel innebar Lenins målsättning inget utopiskt. Den avsåg att leda till en rationell diktatorisk regim med omutliga män i ledningen, med effektiva institutioner som medvetet arbetade för att lämna underutvecklingen och diktaturen bakom sig. För övrigt fungerade det sovjetiska diktaturmaskineriet på ett helt annorlunda sätt under de svåra förhållandena på Lenins tid än det skulle göra senare. Om Lenins förslag inte satts i verket beror det på att de tendenser som uppstod genom inbördeskriget bara kunde bemästras genom djärva reformer och att förslagen inte hade större värde än enkla ”önskningsar” utan en duglig och ansedd ledare. Det maskineri som organiserades under Lenin skulle senare inte bry sig om den försvunne ledarens höga förhoppningar. Balsameringen av hans kropp och det postuma instiftandet av en personkult tjänade snarare till att försöka dölja den slags diktatur som var helt främmande för Lenins planer.

³ Ibid. s. 392. Jfr. bilaga IX.

Den största skillnaden mellan Lenins avsikter och det verkliga händelseförloppet ligger i metoderna. Det verkar som om Sovjetunionen idag kommit in i en inre utvecklingsperiod där de ekonomiska och pedagogiska metoderna progressivt ersätter det administrativa förtrycket, så som Lenin också önskade. Men under en lång tid var våldet det huvudsakliga verktyget när nya former skulle införas.

I våra dagar diskuterar man livligt om Stalins metoder, som så kraftigt skadade socialismens ideal och utvecklingen av den socialistiska verksamheten i världen, verkligen utgjorde den enda möjliga om dock brutala vägen, eller om det fanns något annat sätt som Stalin var oförmögen att inse.

Utan tvivel bidrog de mäktiga krafter som hängde samman med Rysslands inre situation och dess internationella ställning till att krossa de hinder som stod i vägen för utvecklingen och som var förknippade med detta underutvecklade och isolerade jordbruksland. Utan tvivel skulle det sovjetiska Ryssland undergå både kriser och omvälvningar oberoende av dess ledares och elits duglighet. Det var svårt att tänka sig en mjuk och långsam utveckling utan vare sig stötar eller slag och Lenin gjorde sig inte heller några illusioner härvidlag och försökte inte heller skapa några. Han ville ändå under alla förhållanden bedriva en övertänt politik och att man i alla lägen skulle behålla fattningen. Om han levde, skulle han oundvikligen ha fått lösa problemet med den ”primitiva ackumulationen” (dvs. upprättandet av det första kapitalet för att få den industriella ekonomin på fötter), oavsett hur stor hans avsky för en sådan uppfattning än må ha varit. Han skulle ha fått svårigheter med bönderna som utan några politiska avsikter men ändå medvetet fientligt på grund av det svaga utbudet av industriprodukter vägrade att sälja sin säd och praktiskt taget hotade att utsätta hela landet för hungersnöd. Han skulle ständigt ha fått stå emot paradoxen av ett enda parti i ett socialt varierande land, han skulle varit tvungen att försöka bevara partiets enighet samt de disciplinära och verkställande imperativen, vilka så ofta motsade dem som påbjöd att man skulle lämna plats för en fri kritik för att därmed förhindra partiet att hemfalla åt byråkrati.

Skulle Lenin praktiskt och korrekt ha lyckats lösa dessa frågor och hur skulle han då ha gått tillväga? (Är en historiker berättigad att företaga en sådan undersökning? Vi anser det under förutsättning att man inte överträder vissa gränser som skulle innebära att man gjorde sig skyldig till en grundlös spekulation.)

För att kunna besvara denna fråga måste man utgå från vår kännedom om Lenins karaktär och hans sista program. Lenin skulle utan tvivel ha gett sig i kast med att förverkliga sina reformer. Vissa skulle ha visat sig orealistiska eller ogenomförbara, men skulle då ha ersatts med andra. Andra åter skulle tillsammans med hela hans politik ha stött på opposition inom partiet och svårigheter i hela landet. Den inre oppositionen skulle ha kommit från byråkratin, dvs. de av *Orghjuro* utnämnda *apparatjiki*, en opposition som åtminstone för någon tid skulle ha minskats genom att Lenin i enlighet med sina avsikter skulle ha avsatt Stalin och hans grupp. Han skulle aldrig ha upphört med att bekämpa de ”administrativa metoderna” och byråkratins ineffektivitet, den ryska nationalismen (och de därmed underblåsta lokala nationalismerna). Han skulle ständigt ha varit tvungen att försöka vinna anhängare både inom och utom partiet, han skulle ha varit tvungen att vädja till landets ”levande krafter”: arbetar- och skolungdomen, de intellektuella, de bästa elementen bland bönderna, vissa element från det gamla revolutionära gardet, från andra socialistiska partier och allt efter omständigheterna den ena eller andra gruppen från det gamla bolsjevikgardet, vilket fortfarande bestod av unga män. De mest bildade inom administrationen skulle likaledes ha utgjort ett stöd. *Apparatjik*, poliserna, *dzerjimordy* och *tjinovniki* skulle ständigt ha angripits, slagits ned och drivits tillbaka utan att någonsin helt kunna utplånas. Scenen skulle ha uppfyllts av stora skaror stridande, vilka eliminerades av Stalin, och även av ärligt stridande bakgrundsfigurer, vilka utnyttjades av Stalins system, och av alla slags betydande icke-medlemmar, som gick under vid utrensningarna. Man skulle snarare se Lenin omkomma i fängelse än att ålägga sitt land sådana vansinniga blodsutgjutelser. En sammanslutning mellan Lenin, Trotskij och några andra skulle ha tillåtit ett mera rationellt utnyttjande av de bästa kadrarna istället för att eliminera dem. Dessa män

skulle naturligtvis inte endast ha bidragit till att befordra Lenins program, de skulle också ha utgjort en plantskola för opponenter, vilka skulle ha försökt tillintetgöra honom på alla sätt. Men trots detta skulle Lenin säkert inte ha använt stalinistiska metoder för att göra sig av med dem. Vår analys skulle bara bli en enkel spekulering om vi endast bekräftade att Lenin säkert skulle ha segrat och lyckats. Han kunde också ha dukat under och slutat som ”deviationist” som så många andra. Men vad man med säkerhet kan säga är att han lidelsefullt skulle ha kämpat emot den utveckling som resulterade i att den stalinistiska perioden blev som den blev.

För att segra skulle Lenin ha fått visa prov på extraordinär duglighet, stor djärvhet och exceptionell ledarförmåga tillsammans med politisk förnyelse – dessa egenskaper måste man verkligen tillerkänna honom. Enligt sina egna ord skulle han fått ”visa prov på en ofantlig envishet”, vilket man mycket väl kan tänka sig att han var i stånd till. Det är befogat att tro att Lenin, som handlade i samförstånd med bl. a. Trotskij, skulle ha kunnat få det sovjetiska Ryssland att slå in på en mindre tragisk och mera rationell väg, som mindre skulle ha komprometterat socialismens idé. Lenin behövde verkligen Trotskijns hjälp för att hans idé skulle leda till ett gott resultat och det var inte endast på grund av sin sjukdom som han vädjade till honom. De båda männen kompletterade varandra på ett lyckligt sätt även om de inte utgjorde den symbios Lenin ville se mellan Krjijanovskij och Pjatakov i Gosplan. De symboliserade istället Oktoberrevolutionens mobiliserande kallelse.

Trotskij var dock inte ensam i stånd att utföra den process av omgruppering, konsolidering och bevarande som blev resultatet av de ”framtida sovringarna”. Deutscher förklarar tydligt varför han inte kunde bli arvtagaren. Sedan Lenin definitivt blivit förlamad, gör sig Trotskij skyldig till den ”haltande kompromiss”, som Lenin tidigare varnat honom för. Han lugnade Kamenev med att säga att samtidigt som han var överens med Lenin, ansåg han inte att man ”skulle göra sig av med Stalin, utestänga Ordzjonikidze eller avlägsna Dzerzjinskij från kommissariatet för väg- och trafikväsendet”. Han började att läxa upp Stalin: ”Vi behöver inte längre några intriger utan ett ärligt samarbete.”⁴ Han ville visa sig storsint, då han ansåg att han kunde tillåta sig det med stöd av Lenins ”testamente”, men just härigenom visade han att han inte förstod Lenins väsentliga rekommendationer.

Hans svaghet var också att han var för högdragen och på ett sätt alltför idealistisk för att blanda sig i den begränsade ledarkretsens politiska ”häxkittel”. Hans ställning som outsider, på grund av hans förflutna och hans sätt, hindrade honom från att handla med nödvändig beslutsamhet när ögonblicket var inne – han fick bara denna chans. Han vacklade under sin partidyrkan, sin laglighet och sina samvetsbetänkligheter, vilka bara förlamade och hindrade honom från att, som Lenin skulle ha gjort, återgälda det som hans fiender utan tvekan gjorde mot honom. Lenin, grundaren, fruktade inte att slå sönder och göra om vad han gjort med egna händer, han fruktade inte att organisera folk omkring sig, att intrigera, att kämpa för sina idéers seger och att behålla ledningen i sina händer.

Sådan var inte Trotskij. När Lenin väl försvunnit var Stalin säker på sin seger.

⁴ Trotskij, *My Life*, op.cit. s. 506.

Bilagor

1. Stalins s. k. autonomiserings-projekt

”1. Man bör betrakta lämpligheten av en överenskommelse mellan de sovjetiska republikerna, Ukraina, Vitryssland, Azerbajdzjan, Georgien, Armenien och RSFSR¹ beträffande de förstnämnda republikernas formella anslutning till RSFSR under åsidosättande av frågan om Buchara, Chorezm och Fjärran östern-republiken och under begränsning av fördraget till tulltaxor, utrikeshandel, utrikesfrågor, militära frågor etc.

Addenda: Man bör utföra nödvändiga ändringar beträffande konstitutionen för de i paragraf 1 uppräknade republikerna och för den Ryska sovjetrepubliken efter att ha undersökt frågan om de sovjetiska organen.

2. Följaktligen kommer resolutionerna från RSFSR:s VTsIK² beträffande de i paragraf 1 uppräknade republikernas och de ryska S.N.K.:s³ och S.T.O.s⁴ centrala institutioner att betraktas som rättsgiltiga för dessa republikers sammanslagna kommissariat.

Addenda: Dessa republikers representanter kommer att ha sitt säte i VTsIK:s presidium i Moskva.

3. De i paragraf 1 uppräknade republikernas kommissariat för utrikesfrågor, utrikeshandel, försvar, vägar och kommunikationer samt post och telegraf kommer att sammanslås med RSFSR:s motsvarande institutioner; de motsvarande kommissariaten i RSFSR kommer i dessa republiker att förordna representanter tillsammans med ett mindre antal tjänstemän.

Dessa representanter utses av RSFSR:s kommissariat i samråd med republikernas respektive TsIK.

Ett deltagande av representanter från de republiker som är berörda i utrikesrepresentationen av kommissariaten för utrikesfrågor och utrikeshandel måste betraktas som lämpligt.

4. Republikernas finans-, livsmedels-, arbets- och ekonomikommissariat skall formellt underställas RSFSR:s motsvarande kommissariat.

5. Övriga kommissariat i de i paragraf 1 uppräknade republikerna, dvs. justitie-, allmänna undervisnings-, inrikes-, jordbruks-, arbetar- och bondekontrolls-, hälso- och sociala försäkringskommissariaten skall betraktas som oberoende.

Addenda 1: Organen i de ovan uppräknade republikerna som avser den kontrarevolutionära kampen underställs direktiven från RSFSR:s G.P.U.

Addenda 2: Republikernas respektive TsIK kommer inte att förfoga över annan än intern amnestirätt.

6. Om det nuvarande beslutet bekräftas av Centralkommittén i Moskva, kommer det inte att publiceras utan delgivas republikernas Centralkommittéer för att cirkulera inom de sovjetiska organen, de Centrala exekutivkommittéerna eller inom sagda republikers Sovjetkongresser innan den allryska sovjetkongressen sammankallas, då beslutet skall förklaras uttrycka dessa republikers vilja.”

(Partiets centrala arkiv i Marxist-leninistiska Institutet hos SSSR:s Centralkommitté. Källa: *Sotjinenija*, 5 upplagan, del 45, s. 557-558.)

¹ Ryska Socialistiska Federativa Sovjetrepubliken

² Allryska Centrala Exekutivkommittén.

³ Folkkommissariernas råd.

⁴ Arbets- och försvarsrådet.

II. Lenins anmärkningar och hans förslag om Sovjetunionens bildande

Brev till L. B. Kamenev

för politbyråmedlemmarna i RKP(b):s centralkommitté

Den 26 september

Kamrat Kamenev! Ni har troligen av Stalin redan erhållit resolutionen av hans kommission om de oavhängiga republikernas inträde i Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken (RSFSR).

Om inte, så ber jag er att hämta den hos sekreteraren och genast läsa den. Jag pratade om det med Sokolnikov igår och med Stalin idag. Imorgon skall jag träffa Mdivani (en georgisk kommunist som misstänks vara "oavhängighetsanhängare").

Som jag ser det är frågan utomordentligt viktig. Stalin har en viss benägenhet att ha för bråttom. Det vore bra om Ni noggrant kunde tänka över frågan (eftersom Ni en gång ämnade ta itu med den och t. o. m. befattade Er litet med den); detsamma gäller Zinovjev.

En eftergift har Stalin redan gått med på. Nämligen att i § 1 i stället för "inträde" i RSFSR säga "ett formellt samgående med RSFSR i en sovjetrepublikernas union i Europa och Asien".

Andan i denna eftergift hoppas jag att är uppenbar. Vi erkänner oss likaberättigade med SSR¹ Ukraina m. fl. och ingår tillsammans och jämbördigt med dem i en ny union, en ny federation, "Sovjetrepublikernas union i Europa och Asien".

§ 2 måste då också ändras. Jämsides med RSFSR:s allryska centrala exekutivkommitté bör det upprättas någonting i stil med

"federala centrala exekutivkommittén för Sovjetrepublikernas union i Europa och Asien".

Om den första kommer att sammanträda en gång i veckan och den andra också (eller en gång varannan vecka) kan det lätt sammanjämkas.

Det är viktigt att vi inte ger vind i seglen åt "oavhängighetsanhängarna", inte upphäver deras *oavhängighet* utan gör ett *nytt plan*, en federation av *jämlika* republiker.

Den andra delen av § 2 kunde förbli oförändrad: missnöjda överklagar (beslut av *arbets- och försvarsrådet och folkkommissariernas råd*) hos federala centrala exekutivkommittén utan att verkställandet avbryts (som i RSFSR).

§ 3 kan stå kvar med en redaktionell förändring: "förenas i federala folkkommissariat med säte i Moskva, varvid respektive folkkommissariat i RSFSR skall ha befullmäktigade med en liten apparat i alla republiker som *inträtt i Sovjetrepublikernas union i Europa och Asien*."

Andra delen av § 3 förblir oförändrad; för större jämlighet kunde man kanske säga: "enligt överenskommelse mellan *centrala exekutivkommittéerna* i de republiker som ingår i Sovjetrepublikernas union i Europa och Asien."

I den tredje delen bör man tänka efter om inte "ändamålsenlig" skall ersättas med "obligatorisk"? Eller om inte det obligatoriska bör göras *villkorligt*, åtminstone genom *interpellation*, och att beslut kan fattas utan interpellation endast i fall av "extra stor vikt"?

§ 4: kanske också "förener enligt överenskommelse mellan centrala exekutivkommittéerna"?

§ 5: kanske lägga till "med instiftande av gemensamma (eller allmänna) konferenser och kongresser av *rent rådgivande* karaktär (eller *endast rådgivande* karaktär)"?

Motsvarande ändringar bör införas i anmärkningarna 1 och 2.

¹ SSR – Socialistisk sovjetrepublik. – Red.

Stalin har gått med på att uppskjuta resolutionens föreläggande för centralkommitténs politbyrå tills jag kommit. Jag kommer måndagen den 2 oktober. Önskar träffa Er och Rykov under två timmar på förmiddagen, t. ex. kl. 12-2 och vid behov på kvällen, t. ex. 5-7 eller 6-8.

Detta är ett provisoriskt förslag jag gjort. Det kommer att ändras och kompletteras efter mina samtal med Mdivani och andra kamrater. Jag ber Er att göra detsamma och svara mig.

Er Lenin

P.S. Skicka kopior till *alla* medlemmar av politbyrån.

Skrivet den 26 september 1922.

Publicerat ffg. i *Leninskij sbornik* nr 36, 1959

V. I. Lenin, *Samlade verk*, 5:e ry. uppl., b. 45, sid. 211-213

Anmärkning

Ovanstående är den översättning som återges i *Valda verk i 3 band*, bd. 3, s. 627-628. Mindre felöversättning (feltryck?) rättad.

III. Förslag underställt Centralkommittén den 6 oktober 1922, sammanställt av Stalin i betraktande av Lenins ändringsförslag

”1. Det måste betraktas som nödvändigt med en överenskommelse mellan Ukraina, Vitryssland, Federationen av transkaukasiska republiker och RSFSR beträffande Unionen inom ramen för en ”Union av de sovjetiska socialistrepublikerna”, var och en med rätt att fritt utträda ur ”Unionen”.

2. ”Unionens” högsta instans blir den ”federala TsIK.”, bestående av representanter från RSFSR:s, Transkaukasiska federationens, Ukrainas och Vitrysslands respektive TsIK., representerade i proportion till invånarantalet.

3. Den ”federala TsIK.:s” exekutiva organ blir den ”federala *Sovnarkom*”, utsedd av den ”federala TsIK.”.

4. Kommissariaten för utrikesfrågor, utrikeshandel, försvar, kommunikationer samt post och telegraf inom republikerna och federationen, vilka utgör del av ”Unionen, sammanslås med SSSR:s” motsvarande organ; de motsvarande kommissariaten inom ”Republikunionen” har i alla republiker och federationer sina ackrediterade representanter jämte ett litet antal tjänstemän, utsedda av ”Unionens” kommissariat i överenskommelse med federationernas och republikernas respektive TsIK.

Addenda: Ett förordnande av representanter från de republiker som berörs beträffande utlandsrepresentationen av kommissariaten för utrikesfrågor och utrikeshandel måste betraktas som nödvändigt.

5. Finans-, livsmedels-, ekonomi-, arbets- och kontrollkommissariaten inom medlemsrepublikerna och federationerna av ”Republikunionen” liksom deras centrala organ avseende kontra-revolutionär kamp underställes motsvarande kommissariats direktiv och *Sovnarkoms* och S.T.O.:s beslut inom ”Republikunionen”.

6. Övriga kommissariat inom ”Unionens” medlemsrepubliker, dvs. justitie-, allmänna undervisnings-, inrikes-, jordbruks-, hälso- och sociala försäkringskommissariaten kommer att betraktas som oberoende.”

(Partiets centrala arkiv i Marxist-leninistiska Institutet hos SSSR:s Centralkommitté. Källa: *Sotjinenija*, del 45, s. 559.)

IV. Stalins åsikt om Lenins brev av den 13 oktober beträffande statens monopol på utrikeshandeln

”Kamrat Lenins brev har inte fått mig att ändra åsikt beträffande riktigheten i det beslut som Centralkommitténs plenum fattade den 6 oktober rörande utrikeshandeln. Kommissariatets för utrikeshandel ”miljoner” (de måste förresten först upprättas och kalkyleras) förlorar allt värde, om man tar i betraktande att de kompenseras många gånger om genom det tiotal miljoner i guld som detta kommissariat för ut ur Ryssland. I betraktande av kamrat Lenins enträgna förslag att uppskjuta plenums verkställande röstar jag för detta, så att denna fråga kan diskuteras i närvaro av Lenin vid nästa plenum.”

(Partiets centrala arkiv i Marxist-leninistiska Institutet hos SSSR :s Centralkommitté. Källa : Fotieva, *Is vospominanij o Lenine*, s. 28-29.)

V. Brev från Krupskaja till Kamenev den 23 december 1923 rörande Stalins uppförande gentemot henne

”Lev Borisovitj,

med anledning av det korta brev jag skrev dikterat av Vlad. Iljitj med läkarnas tillåtelse. Stalin ringde upp mig igår och skällde ut mig å det grövsta. Jag är ingen nykomling i partiet. Under alla 30 år har jag inte från någon kamrat hört ett enda grovt ord, partiets intressen och Iljitj är mig inte mindre kära än de är för Stalin. Nu behöver jag ett maximum av självbehärskning. Vad det går och inte går att prata med Iljitj om känner jag bättre än vilken läkare som helst, eftersom jag vet vad som oroar eller inte oroar honom, i varje fall vet jag det bättre än Stalin.”

Krupskaja ber (det är utgivarna som sammanfattar utan att citera) att bli skyddad ”mot denna grova inblandning i privatlivet, mot dessa ovärdiga förolämpningar och hot.”. Hon fortsätter:

”Jag betvivlar inte att partiets kontrollkommission, som Stalin tycker sig kunna hota med, kan fatta ett enhälligt beslut i frågan, men jag har varken kraft eller tid att öda på denna enfaldiga intrig. Jag är också levande och mina nerver är spända till det yttersta. N. Krupskaja.”

(Samma arkiv. Källa: *Sotjinenija*, del 54, s. 674-675.)

VI. Politbyrån tillåter Lenin den 24 december att diktera

”1. Vladimir Iljitj har tillåtits rätten att diktera varje dag under tio minuter, men detta får inte ha karaktären av korrespondens och Iljitj får inte vänta sig svar på dessa anteckningar. Besök är förbjudna.

2. Vänner och tjänstefolk får inte framföra något till Lenin som berör politiken för att inte ge anledning till funderingar och bekymmer.”

(Samma arkiv. Källa: *Sotjinenija*, del 45, s. 710.)

VII. Arbetsplan dikterad av Lenin den 27 (eller den 28) december 1922

”P.M.

I det brev som behandlar en utökning av antalet medlemmar i Centralkommittén, har man utelämnat en paragraf rörande relationerna mellan den utökade Centralkommittén och Arbetar- och bondeinspektionen. Ämnen att behandla:

1. *Centrosojuz*¹ och dess betydelse ut NEP:s synpunkt.
2. Relationerna mellan *Glavprofobr*² och folkbildningsarbetet i allmänhet.

¹ Kooperationsförening.

² Yrkesutbildningskommittén.

3. Nationalfrågan och internationalismen (med anledning av den nyligen inträffade konflikten inom det georgiska partiet).

4. Den nya statistiken om den nationella bildningsverksamheten, utkommen 1922.”

(Källa: *Sotjinenija*, del 45, s. 592.)

VIII. Trotskijs svar till Lenin beträffande försvaret av georgierna

Det Marxist-leninistiska Institutet i Moskva uppger att Trotskij vägrade åta sig försvaret av georgierna inför Centralkommittén och Kongressen under förevändning att han var sjuk. Inget bevis har framförts som stöder detta påstående som Louis Fisher får ta på sitt eget ansvar i sin biografi om Lenin. Deutscher påstår istället motsatsen¹ och ”Dagboken” nämner den 6 mars 1923 att ”Trotskijs svar erhöles per telefon och stenograferades ner”; om detta svar varit negativt skulle Lenin inte ha skickat Trotskij sitt memorandum och kopian av brevet till georgierna, vilket skrevs efter det att han fått Trotskijs svar.

Vi har även att beakta ett brev från Fotieva till Kamenev, daterat den 16 april 1923, vilket bekräftar att Trotskij och Lenin var överens. Brevet lyder:²

”Till kamrat Kamenev, kopia till kamrat Trotskij L. B.

Som fortsättning på vårt telefonsamtal delger jag Er i egenskap av politbyråns ordförande följande: som jag berättade för Er den 31 december 1922 har Vladimir Iljitj dikterat en artikel om nationalitetsfrågan. Denna fråga bekymrade honom mycket och han förberedde sig därför att ingripa under partiets kongress.

Strax före sitt sista återfall meddelade han mig att han senare skulle publicera denna artikel. Därefter blev han emellertid sjuk utan att ha gett mig några bestämda instruktioner.

Vladimir Iljitj ansåg att denna artikel skulle tjäna som direktiv och han betraktade den som mycket betydelsefull. På hans order meddelades kamrat Trotskij, som Vladimir Iljitj gett i uppdrag att försvara sin synpunkt vid kongressen i betraktande av deras enhetliga uppfattning i denna fråga . . .”

Det Marxist-leninistiska Institutet återger inte detta brev, men bekräftar dess existens och meddelar att Fotieva skickade det till politbyrån den 16 april 1923.

IX. Hellre mindre men bättre

I frågan om hur vår statsapparat skall förbättras bör Arbetar- och bondeinspektionen enligt min mening inte lägga an på kvantiteten och inte jäkta. Hittills har vi så litet hunnit tänka på och göra någonting åt vår statsapparats kvalitet, att det är berättigat att ta itu med en särskilt grundlig utbildning av apparaten och att till Arbetar- och bondeinspektionen koncentrera mänskliga resurser på verkligt tidsenlig nivå, dvs som inte står den bästa västeuropeiska standarden efter. För en socialistisk republik är detta villkor naturligtvis alltför blygsamt. Men vår första femårsperiod har i avsevärd grad gjort oss misstrodda och skeptiska. Ofrivilligt är vi böjda för att hysa sådana känslor gentemot dem som t ex alltför mycket och alltför lättvindigt pratar om ”proletär” kultur. Vi borde till att börja med vara nöjda med riktig borgerlig kultur, vi skulle till att börja med gärna undvara de särskilt utpräglade typerna av förborgerlig kultur, dvs byråkratins eller livegenskapens kultur osv. I kulturfrågor är jäkt och gåpåaranda det skadligaste som finns. Detta borde många av våra unga skribenter och kommunister ordentligt skriva sig till minnes.

I frågan om statsapparaten bör vi alltså av de föregående erfarenheterna dra slutsatsen att det är bäst att ta det litet lugnare.

¹ Se *Sotjinenija*, del 45, s. 607; Fisher, *La Vie de Lénine* (svensk översättning: *Lenin*, Aldusserien 1967); Deutscher op.cit.

² Brev citerat av Trotskij, op.cit. s. 163. Kursiv av oss.

Med vår statsapparat står det så bedrövligt, för att inte säga avskyvärt till, att vi först måste grundligt tänka igenom på vad sätt dess brister bör bekämpas, samtidigt som vi håller i minnet att de har sina rötter i det förgångna, vilket visserligen har kastats överända men inte helt avlägsnats, ännu inte blivit en sedan länge förgången kultur. Jag säger medvetet kultur, ty när det gäller dessa saker kan endast det anses såsom uppnått som blivit en del av kulturen, vardagslivet, sedvänjorna. Men i vårt land är, kan man säga, det goda i den sociala strukturen ytterst bristfälligt genomtänkt, förstått och upplevt, det har anammats i all hast, det har inte kontrollerats, inte prövats, inte bekräftats av erfarenheten, inte befästs osv. Annorlunda kunde det naturligtvis inte heller vara i en revolutionär epok och under en sådan svindlande snabb utveckling som den som på fem år fört Oss från tsarismen till sovjetssystemet.

Det är dags att komma till besinning. Vi måste genomsyras av en hälsosam misstro mot en alltför snabb frammarsch, mot allt slags skrävel osv. Vi måste tänka på att verifiera de framsteg som vi varje timme proklamerar, varje minut gör och sedan varje sekund bevisar vara ohållbara, ytliga och obegripliga. Det skadligaste skulle här vara att ha för bråttom. Det skadligaste skulle vara att tro att vi åtminstone vet någonting eller att vi har en, någorlunda betydande mängd element för att bygga upp en verkligt ny apparat, som verkligen förtjänar att kallas socialistisk, sovjetisk osv.

Nej, vi har löjligt litet av en sådan apparat eller ens element till den, och vi måste hålla i minnet att vi får ta till rejält med tid för att bygga upp denna apparat och att det kommer att ta många, många år.

Vilka element har vi för att skapa denna apparat? Endast två. För det första arbetarna, som helt engagerat sig i kampen för socialism. Dessa element är inte tillräckligt upplysta. De skulle vilja ge oss en bättre apparat, men de vet inte hur de skall göra det. De kan inte göra det. De har ännu inte utvecklat den kultur som krävs för detta. Och det är just kultur som behövs. Här hjälper inte anstormning eller framfusighet, käckhet eller energi eller vilka som helst utmärkta mänskliga egenskaper överhuvud taget. För det andra har vi element av kunskap, upplysning och skolning, men de är löjligt fåtaliga jämfört med alla andra stater.

Och här får vi inte glömma att vi ännu är alltför böjda för att ersätta (eller inbilla oss att man kan ersätta) dessa kunskaper med iver, jäkt osv.

För att förnya vår statsapparat måste vi till varje pris ställa oss uppgiften att för det första studera, för det andra studera och för det tredje studera, och sedan se efter att kunskapen inte förblir en död bokstav eller en modefras (vilket uppriktigt sagt förekommer synnerligen ofta hos oss), att det vi lärt oss verkligen assimileras, att det verkligen helt blir en del av vår tillvaro. Kort sagt, vi bör inte ställa de krav som ställs av det borgerliga Västeuropa, utan sådana krav som är lämpliga och anstår ett land, vilket ställt som sin uppgift att utvecklas till ett socialistiskt land.

Slutsatsen av vad som här sagts är att vi måste göra Arbetar- och bondeinspektionen, detta verktyg för att förbättra vår apparat, till en verklig mönsterinstitution.

För att den skall kunna uppnå den nödvändiga höga nivån måste man följa regeln: ”Mät sju gånger innan du klipper.”

För detta krävs att vi med största försiktighet, omtanke och sakkunskap utnyttjar det allra bästa som finns i vårt sociala system vid uppbyggandet av det nya folkkommisariatet.

För detta krävs att de bästa element som finns i vårt sociala system, nämligen för det första de avancerade arbetarna och för det andra de verkligt upplysta elementen, där vi kan gå i god för att de inte bli tror på några ord och inte säger något mot bättre vetande – att dessa element inte drar sig för att erkänna någon svårighet och inte drar sig för någon kamp för att uppnå det mål de på allvar ställt sig.

Vi har redan i fem år jäktat i våra försök att förbättra vår statsapparat, men det har just bara varit ett jäktande som under de fem åren endast bevisat sin olämplighet eller t o m sin onyttighet eller rent

av sin skadlighet. Jäktandet gav intryck av att vi höll på och gjorde någonting, men i själva verket har det endast varit till hinders för våra institutioner och vår omdömesförmåga.

Det är äntligen dags för en ändring.

Vi måste ta som regel: hellre mindre men bättre. Vi måste ta som regel: låt det hellre dröja två år eller t o m tre år än bli ett hastverk utan något som helst hopp om att få fram solida mänskliga resurser.

Jag vet att det blir svårt att följa denna regel och tillämpa den under våra förhållanden. Jag vet att den motsatta regeln kommer att bana sig väg genom tusentals kryphål. Jag vet att ett oerhört motstånd måste uppådas, att en djävulsk ihärdighet måste visas, att arbetet åtminstone under de första åren kommer att vara fördömt otacksamt; likväl är jag övertygad om att vi endast genom sådant arbete kommer att kunna nå vårt mål och att vi endast genom att nå detta mål kan skapa en republik som verkligen är värd att kallas sovjetisk, socialistisk osv.

Troligen har många läsare funnit de siffror som jag anförde som exempel i min första artikel alltför låga. Jag är säker på att man kan anföra många beräkningar som bevis på att dessa siffror är otillräckliga. Men jag tror att det finns en sak vi bör sätta högre än alla sådana beräkningar: intresset av att uppnå verkligt mönstergill kvalitet.

Jag anser att den tidpunkt äntligen har kommit då vi verkligen måste ta itu med att förbättra vår statsapparat på fullt allvar, och då kan det knappast finnas något skadligare för detta arbete än brådska. Därför skulle jag kraftigt vilja varna för att öka de ovannämnda siffrorna. Tvärtom bör man här enligt min mening vara särskilt sparsam med siffror. Sanningen att säga åtnjuter folkkommissariatet för Arbetar- och bondeinspektionen för närvarande inte ens skuggan av auktoritet. Alla vet att det inte finns några sämre organiserade institutioner än Arbetar- och bondeinspektionen och att man under nuvarande förhållanden inte heller kan begära något av detta folkkommissariat. Vi måste lägga detta ordentligt på minnet om vi verkligen bestämt oss för att på några år få fram en institution, som för det första måste vara mönstergill, för det andra måste inge alla obetingat förtroende och för det tredje måste bevisa för var och en att vi verkligen rättfärdigat det arbete som en sådan hög institution som centrala kontrollkommissionen utfört. Enligt min mening måste vi genast och definitivt förkasta alla allmänna normer för antalet anställda. De anställda i Arbetar- och bondeinspektionen måste väljas ut på ett alldeles särskilt sätt och endast på basis av den strängaste prövning. Vad är det egentligen för mening med att bilda ett folkkommissariat, där arbetet skulle gå på kryckor och återigen utan att inge det ringaste förtroende, och vars ord knappast skulle ha någon auktoritet alls. Att undvika detta är, skulle jag tro, det viktigaste vid den omorganisering som vi nu har för avsikt att genomföra.

De arbetare vi tar in som medlemmar i CKK måste vara oklanderliga kommunister, och jag tror att det kommer att ta lång tid att lära dem metoderna och uppgifterna för deras arbete. Vidare bör det finnas ett visst antal sekreterare för att hjälpa till i arbetet, och de måste underkastas tredubbel prövning innan de anställs. Slutligen måste de funktionärer som vi undantagsvis beslutar oss för att omedelbart anställa i Arbetar- och bondeinspektionen motsvara följande krav:

för det första måste de ha rekommendationer från flera kommunister;

för det andra måste de prövas beträffande sin kännedom om vår statsapparat;

för det tredje måste de sättas på prov beträffande kännedom om de teoretiska grunderna i fråga om vår statsapparat samt beträffande grundkunskaper om förvaltning, ärendens behandling osv;

för det fjärde måste deras samarbete med CKK:s medlemmar och det egna sekretariatet utfalla så väl att vi kan gå i god för hela denna apparats arbete i dess helhet.

Jag vet att dessa krav är utomordentligt stränga, och jag är mycket rädd för att flertalet ”praktiker” i Arbetar- och bondeinspektionen kommer att förklara att dessa krav är ouppfyllbara eller att skratta

föraktfullt åt dem. Men jag frågar envar av Arbetar- och bondeinspektionens nuvarande ledare eller de personer som kommer i beröring med den, om han med handen på hjärtat kan säga mig vilken praktisk nytta man kan ha av ett folkkommissariat som Arbetar- och bondeinspektionen. Jag tror att denna fråga kommer att hjälpa det att finna vad som är rim och reson. Antingen lönar det sig inte att ta itu med ännu en av de många omorganiseringarna av en så hopplös sak som Arbetar- och bondeinspektionen, eller också måste vi verkligen ställa oss uppgiften att på ett långsamt, mödosamt och ovanligt sätt och under talrika omprovningar skapa något verkligt mönstergillt, som kan bli respekterat av var och en, och detta inte bara därför att ämbeten och titlarna så kräver.

Om man inte väpnar sig med tålmod, om man inte lägger ner flera års arbete på denna uppgift så är det bättre att inte alls ta itu med den.

Bland de institutioner av typ arbetsforskningsinstitut och dylikt som vi snickrat ihop bör vi enligt min mening välja ut ett minimumantal, se efter att de är organiserade som sig bör och låta dem fortsätta arbetet, men endast i nivå med modern vetenskap, så att vi kan få allt vad denna förmår ge oss. Då kommer det inte att vara utopiskt att hoppas, att vi inom några år skall få en institution som är i stånd att sköta sin sak, dvs arbeta systematiskt och oavlåtligt på att förbättra vår statsapparat och därvid åtnjuta förtroende från arbetarklassen, från Rysslands kommunistiska parti och hela vår republiks befolkning.

Förarbetet till detta skulle kunna inledas redan nu. Om folkkommissariatet för Arbetar- och bondeinspektionen gick med på denna omorganisationsplan, så skulle det genast kunna sätta igång med de förberedande åtgärderna för att systematiskt fullfölja uppgiften utan hast och utan att vara rädd för att göra om det som redan en gång gjorts.

Varje halvhjärtad lösning skulle här vara ytterst skadlig. Alla normer för antalet anställda i Arbetar- och bondeinspektionen, som skulle bygga på några andra synpunkter, skulle i verkligheten bygga på gamla byråkratiska överväganden, på gamla fördomar, på sådant som redan utdömts, som väcker allmänt löje osv.

Frågan står faktiskt på följande sätt:

Antingen visar vi nu att vi verkligen lärt oss något om statens uppbyggande (något bör man ju ha lärt sig på fem år), eller också visar vi att vi inte är mogna för det. I så fall lönar det sig inte att gripa sig verket an.

Med de mänskliga resurser som vi förfogar över tror jag inte att det innebär någon brist på blygsamhet att anta att vi redan lärt oss tillräckligt för att kunna systematiskt omorganisera åtminstone ett, folkkommissariat. Detta folkkommissariat måste emellertid bli modellen för vår statsapparat i dess helhet.

Vi bör omedelbart utlysa en tävlan i att sammanställa två eller flera läroböcker i arbetsorganisation i allmänhet och förvaltningsorganisation i synnerhet. Som grundval kan tjäna den bok som skrivits av Jermanskij, även om han inom parentes sagt uppenbart sympatiserar med mensjevismen och är olämplig att sammanställa en lärobok som passar sovjetmakten. Som grundval kan man vidare ta Kerzjentsevs nyligen utkomna bok, slutligen kan dessutom en eller annan av de förefintliga partiella handböckerna användas.

Vi bör sända några samvetsgranna personer med förkunskaper till Tyskland eller England för att samla litteratur och för att studera denna fråga. England nämner jag för den händelse det skulle visa sig omöjligt att sända någon till Amerika eller Kanada.

Vi bör tillsätta en kommission för att utarbeta ett preliminärt program för examinering av varje kandidat till tjänstemannafunktioner i Arbetar- och bondeinspektionen; detsamma gäller för kandidater till medlemskap i CKK.

Dessa och liknande arbeten kommer givetvis inte att vålla svårigheter vare sig för Arbetar- och bondeinspektionens folkkommissarie eller medlemmarna i dess kollegium eller för CKK:s presidium.

Samtidigt måste man tillsätta en förberedande kommission för att välja ut kandidater till medlemskap i CKK. Jag hoppas att vi redan nu skall kunna 'finna mer än nog med kandidater till denna funktion såväl bland erfarna funktionärer inom alla ämbetsverk som bland studenter i våra sovjetskolor. Det vore knappast riktigt att på förhand utesluta en eller annan kategori. Förmodligen bör man föredra en varierad sammansättning av denna institution, i vilken vi måste söka förena många egenskaper, förena, meriter av olika slag, vilket innebär att uppgiften att sammanställa kandidatlistorna kommer att kräva rätt mycket arbete. Det skulle exempelvis minst av allt vara önskvärt att det nya folkkommissariatet organiserades enligt en enda schablon, att det låt oss säga kom att bestå av folk av tjänstemannatyp, eller om man uteslöt folk av agitatorstyp, eller uteslöt folk som utmärker sig för sällskaplighet eller förmåga att tränga in i kretsar som inte är så vanliga för funktionärer av detta slag, osv.

* *
*

Jag tror att jag bäst uttrycker min tankegång om jag jämför min plan med institutioner av akademisk typ. CKK:s medlemmar skulle under sitt presidiums ledning systematiskt arbeta med att granska alla politiska byråns papper och dokument. Samtidigt måste de riktigt fördela sin tid mellan olika arbeten på att kontrollera ärendens behandling i våra institutioner, från de allra minsta och privatägda och till de högsta statsinstitutionerna. Till deras uppgifter skulle slutligen också höra att studera teori, dvs teorin om hur det arbete de har för avsikt att ägna sig åt bör organiseras, samt bedriva praktiska studier under ledning av antingen gamla kamrater eller lärare från instituten för arbetsorganisation.

Jag tror för övrigt att de inte kommer att kunna begränsa sig till dylika akademiska arbeten. De måste dessutom förbereda sig till ett arbete, som jag inte skulle dra mig för att kalla övning i att sätta fast, jag vill inte säga skojare men något liknande, och att tänka ut särskilda knep för att maskera sina egna kampanjer, metoder osv.

Om dylika förslag i västeuropeiska institutioner skulle, framkalla oerhörd harm, moralisk indignation osv, så hoppas jag att vi ännu inte är så byråkratiserade att vi är i stånd att reagera på detta sätt. NEP har ännu inte vunnit en sådan respekt i vårt land att vi skulle känna oss kränkta av tanken på att man här skulle kunna försöka sätta fast någon. Vår sovjetrepublik är så nyligen uppbyggd och det ligger en sådan mängd bråte av alla slag kringströdd, att knappast någon kan känna sig kränkt av tanken att man med hjälp av vissa knep, med hjälp av undersökningar som riktar sig mot rätt avlägsna källor eller går rätt betydande omvägar kan företa utgrävningar i denna bråte. Och även om någon skulle få infallet att känna sig kränkt, så kan vi vara säkra på att han skulle bli hjärtligt utskrattad.

Vår nya Arbetar- och bondeinspektion kommer, får vi hoppas, att vara fri från den egenskap som fransmännen kallar "pruderie" och som vi kan kalla löjlig tillgjordhet eller löjlig viktighet och som i högsta grad spelar hela vår byråkrati – såväl den sovjetadministrativa som partibyråkratin – i händerna. Inom parentes sagt förekommer byråkrati här inte bara i sovjetadministrativa utan också i partiinstitutioner.

Då jag här ovan skrev att vi måste studera och studera vid instituten för bättre arbetsorganisation osv, så betyder detta alls inte att jag fattar det på något sätt skolmässigt eller att jag begränsar mig till tanken på enbart skolmässiga studier. Jag hoppas att ingen enda verklig revolutionär misstänker mig för att i detta fall med "studier" inte avse något slags mer eller mindre skämtsamt trick, någon list, någon fint eller något annat i samma stil. Jag vet att denna tanke skulle framkalla verklig fasa i en anständig och allvarlig västeuropeisk stat och ingen enda respektabel tjänsteman skulle ens gå

med på att diskutera den. Men jag hoppas att vi ännu inte blivit så byråkratiserade att en diskussion om denna tanke här inte skulle framkalla något annat än munterhet.

Och varför inte i själva verket förena nytta med nöje? Varför inte använda ett trick på skämt eller halvt på skämt för att avslöja något löjligt eller skadligt, något halvlöjligt eller halvskadligt osv?

Det förefaller mig som om vår Arbetar- och bondeinspektion kommer att vinna en hel del om den tar dessa synpunkter i beaktande, och att listan över de fall i vilka var CKK eller dess kolleger i Arbetar- och bondeinspektionen hemburit några av sina mest lysande segrar kommer att berikas i inte ringa grad genom våra framtida ”inspektörers” och ”kontrollanters” äventyr på platser, som inte är så lämpliga att omnämna i anständiga och respektabla läroböcker.

* *
*

Hur kan parti- och sovjetadministrativa institutioner förenas? Ligger det inte något otillständigt i detta?

Jag ställer inte denna fråga å egna vägnar, utan med tanke på dem som jag ovan anspelade på när jag sade att vi har byråkrater inte bara i sovjetinstitutionerna, utan också i våra partiinstitutioner.

Varför skulle det i själva verket inte gå att förena dem, om det ligger i sakens intresse? Har vi väl inte alla någon gång märkt att en sådan förening varit till största nytta i folkkommissariatet för utrikes ärenden, där den praktiserats från första början? Har vi inte i politiska byrån ur parti-synvinkel diskuterat en mängd mindre eller större frågor om ”schackdrag” från vår sida som svar på andra staters ”schackdrag”, för att förekomma deras, skall vi säga, lister – för att inte använda ett mindre respektabelt uttryck? Är inte denna smidiga förening av sovjet- och partiangelägenheter källan till den utomordentliga styrkan i vår politik? Jag tror att det som visat sin nytta och vunnit burskap i vår utrikespolitik och redan blivit så vanligt att det inte framkallar några som helst tvivel på detta område, det kommer att vara minst lika mycket på sin plats (och jag tror att det kommer att vara långt mer på sin plats) i hela vår statsapparat. Arbetar- och bondeinspektionen har pr att göra med hela vår statsapparat, och dess verksamhet måste gälla undantagslöst alla statliga institutioner: de lokala, de centrala, de kommersiella, de rent administrativa, läroanstalterna, arkiven, teatrarna osv – kort sagt samtliga utan minsta undantag.

Varför skulle då inte en institution med ett så brett verksamhetsfält, vilken dessutom fordrar en utomordentlig smidighet i aktionsformerna, varför skulle inte den kunna få genomföra ett slags sammanslagning av en partikontrollinstitution och en sovjet-kontrollinstitution?

Jag ser inte några hinder för detta. Än mer, jag tror att en sådan förening är den enda garantin för framgångsrikt arbete. Jag tror att varje tvivel i detta avseende kommer från vår statsapparats dammigaste hörn och att det enda svar de förtjänar är löje.

* *
*

En annan betänklighet: är det lämpligt att förena studieverksamhet med officiell verksamhet? Mig förefaller det att detta inte bara är lämpligt utan också nödvändigt. I det stora hela har vi, trots vår revolutionära förhållande till det västeuropeiska statsväsendet, låtit detta smitta oss med en hel rad av de mest skadliga och löjligen fördomar, och delvis har våra kära byråkrater avsiktligt smittat oss med dem, med den baktanken att det ofta nog kommer att lyckas dem att fiska i det grumliga vatten som dessa fördomar skapar. Och de har fiskat i detta grumliga vatten så mycket att endast fullständigt blinda bland oss inte observerat i hur stor skala detta fiskafänge praktiserats.

Inom alla områden av de samhällsliga, ekonomiska och politiska förhållandena är vi ”hemskt” revolutionära. Men när det gäller respekt för rang, iakttagande av former och ceremonier för ärendenas behandling förvandlas vår ”revolutionära anda” mycket ofta till den bedrövligaste rutin.

Här kan man upprepade gånger iaktta den ytterst intressanta företeelsen, att ett väldigt språng framåt i det sociala livet är förbundet med en oerhörd skygghet då det gäller att genomföra även de allra minsta förändringar.

Detta är också förståeligt, ty de djärvaste stegen framåt har tagits på ett område som sedan länge utgjort teorins domäner, ett område som huvudsakligen och rentav nästan uteslutande odlats teoretiskt. Hemma avledde sig ryssen från den förhatliga byråkratiska verkligheten med ovanligt djärva teoretiska konstruktioner, och därför fick dessa djärva konstruktioner en ovanligt ensidig karaktär. Teoretisk djärvhet i allmänna konstruktioner förekom här sida vid sida med en förbluffande skygghet när det gällde den allra obetydligaste kanslireform. Den mest storslagna agrarrevolution av världshistorisk betydelse utarbetades med en i andra stater ovanlig djärvhet, men samtidigt fanns det inte fantasi nog för en tionde rangens kanslireform; det fattades fantasi eller tålamod för att på denna reform tillämpa samma allmänna satser som gav så ”lysande” resultat då de tillämpades på allmänna problem.

Därför förekommer i vårt nuvarande liv i förvånande utsträckning sida vid sida drag av oförskräckt djärvhet och av skygghet i tänkandet när det gäller de allra obetydligaste förändringar.

Jag tror att detsamma inträffat under alla verkligt stora revolutioner, därför att de verkligt stora revolutionerna föds ur motsättningarna mellan det gamla, mellan det som går ut på att utveckla det gamla, och en högst abstrakt strävan mot något nytt, vilket måste vara så nytt att det inte rymmer ett enda grand av det gamla.

Och ju mera abrupt denna revolution är, desto längre kommer många sådana motsättningar att förbli vid liv.

* *
*

Det allmänna draget i vårt liv idag är följande: vi har förstört den kapitalistiska industrin, vi har gjort vårt bästa för att i grund förstöra de medeltida institutionerna och godsägarnas jordäggande, och på denna grundval har vi frambringat ett skikt av mindre och mycket småjordbrukare, som följer proletariatet emedan de hyser förtroende för resultaten av dess revolutionära arbete. Att med detta förtroende som grundval hålla ut tills den socialistiska revolutionen segrat i de mer utvecklade länderna är emellertid inte så lätt för oss, eftersom de mindre och mycket små jordbruken i kraft av den ekonomiska nödvändigheten har mycket låg arbetsproduktivitet, särskilt under NEP. Dessutom har även den internationella situationen bidragit till att Ryssland nu kastats tillbaka, att folkets arbetsproduktivitet i stort sett idag är betydligt lägre än före kriget. De västeuropeiska kapitalistiska makterna har dels medvetet, dels spontant gjort vad de kan för att kasta oss tillbaka, för att utnyttja inbördeskrigets element i Ryssland till att ruinera landet så mycket som möjligt. Just ett sådant resultat av det imperialistiska kriget föreföll givetvis att innebära betydande fördelar, och dessa stater resonerade ungefär så här: ”Om vi inte lyckas störta det revolutionära systemet i Ryssland, så kommer vi i varje fall att försvåra dess utveckling - till socialism.” Och ur sin synvinkel kunde de inte resonera annorlunda. Resultatet för deras del blev att uppgiften löstes till hälften. De störtade inte det nya system som revolutionen hade skapat, men de hindrade det att genast ta det steg framåt som skulle ha bestyrkt socialisternas förutsägelser, som skulle ha gett socialisterna möjlighet att oerhört snabbt utveckla produktivkrafterna att utveckla alla de möjligheter som sammantagna skulle ha utformats till socialism samt att åskådligt och påtagligt visa var och en att socialismen rymmer gigantiska krafter och att mänskligheten nu inträtt i ett nytt utvecklingsstadium med ovanligt lysande möjligheter.

I de internationella relationernas nuvarande system har en av Europas stater, nämligen Tyskland, kuvats av segrarmakterna. Vidare har en rad stater, därtill de äldsta i väst, tack vare segern blivit i stånd att göra en rad obetydliga eftergifter åt sina förtryckta klasser – eftergifter som ehuru

obetydliga dock fördröjer den revolutionära rörelsen i dessa stater och skapar något som liknar "social fred".

Samtidigt har en hel rad länder i Östern, Indien, Kina osv, just till följd av det senaste imperialistiska kriget slutgiltigt kastats ur de gamla spåren. Deras utveckling har definitivt slagit om till den allmänna europeiska kapitalistiska linjen. Där har samma jäsning börjat som överallt i Europa. Och för hela världen står det idag klart, att de dragits in i en utveckling som inte kan annat än leda till en kris för hela världskapitalismen.

Vi står alltså nu inför frågan: skall vi med våra mindre och mycket små bondejordbruk, i det förödelsens tillstånd som råder hos oss kunna hålla ut tills de västeuropeiska kapitalistiska länderna slutför sin utveckling till socialism? De slutför den emellertid inte så som vi tidigare hade väntat. De slutför den inte på så sätt att socialism likmässigt "mognar fram" hos dem, utan genom att några stater exploaterar andra, genom att den första av de i det imperialistiska kriget besegrade staterna exploateras i förening med att hela Östern exploateras. Å andra sidan har Östern just i kraft av detta första imperialistiska krig slutgiltigt dragits in i den revolutionära rörelsen, har definitivt dragits in i den revolutionära världsrörelsens virvelström.

Vilken taktik förestavar denna situation nu för vårt land? Tydligt följande: vi måste ådagalägga största försiktighet för att bevara vår arbetarmakt, för att hålla kvar de mindre och mycket små bönderna under dess ledning och auktoritet. Vi gynnas av att hela världen nu redan är på väg mot en rörelse som måste ge upphov till en socialistisk världsrevolution. Men vi missgynnas av att imperialisterna lyckats splittra hela världen i två läger, och denna splittring har förvärrats av att Tyskland, ett land med verkligt avancerad och kultiverad kapitalistisk utveckling, nu har ytterst svårt att resa sig. Alla kapitalistiska makter i den så kallade Västern hackar på Tyskland och låter det inte resa sig. Å andra sidan har hela Östern med dess befolkning på hundratals miljoner utsugna arbetande människor, drivna till den yttersta gränsen av mänsklig nöd, försatts i ett sådant läge att dess fysiska och materiella krafter avgjort inte kan mäta sig med de fysiska, materiella och militära krafterna hos vilken som helst av de mycket mindre västeuropeiska staterna.

Kan vi rädda oss undan den kommande sammanstötningen mellan dessa imperialistiska stater? Kan vi hoppas att de inre motsättningarna och konflikterna mellan de framgångsrika imperialistiska staterna i väst och de framgångsrika imperialistiska staterna i öst ger oss ett andra uppskov, liksom de redan en gång gjort, då den västeuropeiska kontrarevolutionens fälttåg till stöd åt den ryska kontrarevolutionen bröt samman till följd av motsättningarna i kontrarevolutionärernas läger i väst och öst, i de österländska och västerländska utsugarnas läger, i Japans och Amerikas läger?

Svaret på denna fråga bör enligt min mening vara, att avgörandet här är beroende av alltför många omständigheter och att man kan förutse utgången av kampen i dess helhet endast på basis av att det väldiga flertalet av jordens befolkning sist och slutligen skolas och fostras för kampen av kapitalismen själv.

Kampens utgång bestäms sist och slutligen av att Ryssland, Indien, Kina osv utgör det väldiga flertalet av jordens befolkning. Och just denna majoritet av befolkningen har under de senaste åren ovanligt snabbt dragits in i kampen för sin frigörelse, så att det i denna mening inte kan råda ens en skugga av tvivel om hurdan det slutliga avgörandet i den globala kampen kommer att bli. I denna mening är socialismens slutgiltiga seger fullständigt och obetingat garanterad.

Men vad som intresserar oss är inte att socialismens slutseger med nödvändighet skall komma. Vad som intresserar oss är den taktik som vi, Rysslands kommunistiska parti, som vi, sovjetmakten i Ryssland, måste följa för att hindra de västeuropeiska kontrarevolutionära staterna att krossa oss. För att vår existens skall säkras till nästa militära sammandrabbning mellan den kontrarevolutionära imperialistiska Västern och den revolutionära och nationalistiska Östern, mellan världens mest civiliserade stater och de österländska efterblivna staterna, vilka emellertid utgör flertalet, måste detta flertal hinna tillägna sig civilisation. Vi har också för litet civilisation för

att omedelbart kunna gå över till socialism, trots att de politiska förutsättningarna härför är förhanden. Vi måste tillämpa följande taktik eller föra följande politik för att rädda oss:

Vi måste försöka att bygga upp en stat, i vilken arbetarna behåller sin ledning av bönderna och böndernas förtroende och genom den största sparsamhet ur våra samhällsförhållanden avlägsnar varje spår av slöseri, av vilket slag det vara må.

Vi måste ställa in vår statsapparat på största möjliga sparsamhet. Vi måste ur den avlägsna alla spår av slöseri, av vilket så mycket finns kvar från tsartidens Ryssland, från dess byråkratiska kapitalistiska apparat.

Blir det inte ett bondeinskränkthetens herradöme?

Nej. Om vi bevarar arbetarklassens ledning av bönderna, så blir vi i stånd att genom största möjliga sparsamhet inom näringslivet i vår stat utnyttja varje besparing till att utveckla vår maskinella storindustri, utveckla elektrifieringen och hydrotorvanläggningarna, färdigställa Volchovkraftverket osv.

Detta är vårt enda hopp. Först när allt detta gjorts kan vi bildigt talat sadla om från en häst till en annan, från den utmärglade bondkraken, från den för ett utarmat bondeland avsedda sparsamhetens häst till den häst som proletariatet söker och måste söka för sin räkning, den häst som heter maskinell storindustri, elektrifiering, Volchovkraftverket osv.

Så förbinder jag i tankarna den allmänna planen för vårt arbete, vår politik, vår taktik och vår strategi med den omorganiserade Arbetar- och bondeinspektionens uppgifter. Detta är för mig det som motiverar de utomordentliga omsorger, den utomordentliga uppmärksamhet som vi måste ägna Arbetar- och bondeinspektionen när vi lyfter den till en utomordentligt hög nivå och ger den en ledning som har samma rättigheter som CK osv etc.

Detta motiv består i att den enda garantin för att vi skall kunna hålla stånd är en maximal rensning av vår apparat, en maximal nedskärning av allt som inte är absolut nödvändigt i den. Därvid kommer vi att kunna hålla stånd, inte på ett småbondelands nivå, inte på denna nivå av allmän inskränkthet, utan på en nivå som oavlåtligt utvecklas till en maskinell storindustri.

Detta är de höga uppgifter för vår Arbetar- och bondeinspektion som föresvävar mig. Det är därför jag för den planerar en sammansmältning mellan den mest auktoritativa partitoppen med ett ”vanligt” folkkommissariat.

Den 2 mars 1923

Pravda nr 49, den 4 mars 1923

V I Lenin, *Samlade skrifter*, 5:e ry uppl, b 45, s 389-406

Anmärkning

Ovanstående är den översättning som återges i *Valda verk i 10 band*, bd. 10, s.551-566.

X. Anteckning om Lenins sjukdom efter den 10 mars 1923

Den förlamning av högra delen av kroppen och den förlust av talförmågan som inträffade den 10 mars verkade så alarmerande att regeringen beslöt att avslöja sjukdomens allvar. Izvestija publicerade hädanefter en daglig hälsorapport. Den 15 maj förs Lenin från sin våning i Kreml till sin lantgård i Gorkij. Två månader senare under juli månad verkar ett under ske: Lenins hälsotillstånd förbättras på nytt. Han börjar promenera och övar sig att skriva med vänster hand. Han kan till och med besöka den lokala sovchosens ordförande och stanna tre dagar hos denne.

Omkring den 10 augusti tillåter man honom att läsa. Han får varje dag *Pravda* och senare även *Izvestija* och andra skrifter. Snart kan han åter börja läsa de böcker han får sig föreslagna. Det är vanligtvis Krupskaja som läser tidningarnas artiklar för honom och kanske även vissa valda avsnitt

ur böckerna, ty han är långtifrån fullt återställd. Det är därför förvånande att han kunde få tillstånd att företa den resa han gör den 18 oktober. Han reser till Moskva, tar sig med bil till Kreml och far därifrån vidare till jordbruksutställningens område. Sedan återvänder han till sitt arbetsrum där han stannar en lång stund, tar några böcker i sin bokhylla och reser tillbaka till Gorkij.

Mellan den 24 november och den 16 december får han besök av Bucharin, Preobrazjenskij, Skvortsov-Stepanov, Krestinskij, Pjatnitskij och redaktören för *Krasnaja Nov*, Voronskij. Lenin lyssnar uppmärksam när de berättar om de löpande angelägenheterna och framför allt nyheter. Men det verkar inte som om han återfått talförmågan: kronologin i del 45 av *Sotjinenija*, som omnämner förlusten av talförmågan, återkommer inte vidare till detta ämne.

I början av 1923 är Lenin närvarande vid en julsoaré i sovchozen. Den 19 januari följer han en jakt i släde. Men hans huvudsakliga verksamhet mellan den 17 och den 20 januari består i att lyssna till den 13 partikongressens redogörelse. Lenin förefaller mycket uppmärksam, han ställer ibland frågor genom att gestikulera, vissa punkter irriterar honom tydligen, men Krupskaja lyckas lugna ner honom; antagligen genom helt och hållet uppiktade upplysningar.

Den 21 januari förvärras plötsligt Lenins tillstånd och han dör kl. 18.50.